

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
BANKININKYSTĖS IR INVESTICIJŲ KATEDRA

DAIVA KNIEŽIENĖ

TIESIOGINES UŽSIENIO INVESTICIJAS
ĮTAKOJANTYS VEIKSNIAI

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas

doc. dr. A. Misiūnas

VILNIUS, 2010

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
BANKININKYSTĖS IR INVESTICIJŲ KATEDRA

TIESIOGINES UŽSIENIO INVESTICIJAS
ĮTAKOJANTYS VEIKSNIAI

Finansų rinkų magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 62404S110

Konsultantas

2010 12

Vadovas

doc.dr. A.Misiūnas

2010 12

Recenzentas

2010 12

Atliko

FRkmn8-01 gr. stud.

D. Kniežienė

2010 12 16

VILNIUS, 2010

TURINYS

ĮVADAS	6
1. PAGRINDINĖS TIESIOGINIŲ UŽSIENIO INVESTICIJŲ CHARAKTERISTIKOS	9
1.1. Tiesioginių užsienio investicijų samprata	9
1.2. Tiesioginių užsienio investicijų poveikio šalies ūkiui teoriniai aspektai	12
1.2.1. Teigiamas TUI poveikis šalies ūkiui	14
1.2.2. Neigiamas TUI poveikis šalies ūkiui.....	16
1.3. Tiesiogines užsienio investicijas lemiančių veiksnių klasifikacija	18
1.3.1. Veiksniai, ribojantys TUI į Lietuvos ūkį	23
1.3.2. Tiesioginių užsienio investicijų skatinimo politika.....	27
2. TIESIOGINES UŽSIENIO INVESTICIJAS ĮTAKOJANČIŲ VEIKSNIŲ TYRIMO METODIKA.....	37
3. TIESIOGINES UŽSIENIO INVESTICIJAS SKATINANČIŲ VEIKSNIŲ TYRIMAS IR ĮVERTINIMAS	44
3.1. Investicinio klimato Baltijos šalyse veiksniai	44
3.2. Tiesiogines užsienio investicijas į Lietuvos ūkį lemiantys veiksniai.....	59
3.3. Lietuvos tiesioginių užsienio investicijų priklausomybės nuo ekonominių rodiklių analizė. 60	
3.3.1. Tiesioginių užsienio investicijų ir rinkos dydžio priklausomybė	61
3.3.2. Bendro vidaus produkto įtaka tiesioginėms užsienio investicijoms	63
3.3.3. Tiesioginių užsienio investicijų priklausomybė nuo ekonominio atvirumo	65
3.3.4. Užsienio investicijų priklausomybė nuo mokslinių tyrimų pažangos lygio	67
3.3.5. Mokestinės naštos įtaka tiesioginių užsienio investicijų srautams	69
3.4. Tiesioginių užsienio investicijų Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje tendencijų nustatymas	73
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	76
LITERATŪRA.....	79
ANOTACIJA.....	83
SANTRAUKA	85
PRIEDAI.....	87

LENTELĖS

1 lentelė. Pagrindinės veiksmų grupės skatinančios užsienio investicijas į šalį	22
2 lentelė. Lietuva pagal korupcijos suvokimo indeksą.....	24
3 lentelė. Klaipėdos LEZ teritorija	29
4 lentelė. Mokesčių lengvatos LEZ zonose	31
5 lentelė. Tiesioginės užsienio investicijos į IT ir gamybos sektorius, mln.Lt	32
6 lentelė. Papildomi kriterijai paskatoms gauti.....	32
7 lentelė. Strategškai svarbūs investiciniai projektai	34
8 lentelė. Koreliacijos koeficientai	39
9 lentelė. Koreliacijos koeficiento ryšio stiprumas	41
10 lentelė. TUI vienam gyventojui tendencijų nustatymas, euraiš	42
11 lentelė. Lietuvos, Latvijos ir Estijos reitingai	44
12 lentelė. „Doing Business“ reitingai Baltijos šalims pagal verslo sąlygų patrauklumą 2010-2011 m.....	45
13 lentelė. Verslo sąlygų lengvinimo Lietuvoje įgyvendinimas.....	46
14 lentelė. Pasaulio konkurencingumo indekso Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje palyginimas.....	47
15 lentelė. Lietuvos, Latvijos ir Estijos vieta pasaulyje pagal pasaulio konkurencingumo indekso rodiklius.....	48
16 lentelė. Didžiausi verslo trukdžiai	49
17 lentelė. Lietuvos vyriausybės įgyvendintos ir neįgyvendintos priemonės	49
18 lentelė. Baltijos šalių BVP ir jo dinamika.....	54
19 lentelė. Baltijos šalių 2008-2009 m. ekonominiai rodikliai	55
20 lentelė. Baltijos šalių būklės palyginimas.....	58
21 lentelė. Veiksniai, lemiantys Lietuvos patrauklumą investicijoms	59
22 lentelė. Tiesinės regresijos tarp TUI ir rinkos dydžio koeficientai	61
23 lentelė. Priklausomybės tarp TUI ir BVP, tenkančio vienam gyventojui, palyginimas	63
24 lentelė. Priklausomybės tarp TUI ir ekonominio atvirumo indekso koeficientai	66
25 lentelė. Tiesinės regresijos tarp TUI ir MTTP koeficientai	67
26 lentelė. TUI ir mokestinės naštos priklausomybės koeficientai.....	70
27 lentelė. Koreliacijos koeficientai	72

PAVEIKSLAI

1 pav. Investavimo aplinkos vertinimo kriterijai	10
2 pav. Tiesioginių užsienio investicijų struktūra.....	11
3 pav. TUI pritraukimo sąlygų (OLI) plėtros teorijos struktūra	19
4 pav. Investuotojus pradėti gamybą užsienyje skatinantys veiksniai	20
5 pav. Lietuvos vykdomosios valdžios struktūra	26
6 pav. Tiesioginės užsienio investicijos, tenkančios vienam Lietuvos gyventojui	33
7 pav. Tyrimo modelis.....	38
8 pav. Tiesioginės užsienio investicijos metų pabaigoje, mln. eurų	50
9 pav. Tiesioginės užsienio investicijos tenkančios vienam gyventojui, eurais	50
10 pav. Lietuvos tiesioginių užsienio investicijų srautas, mlrd. litų	51
11 pav. Tiesioginių užsienio investicijų pritraukimo indekso kitimo tempai.....	52
12 pav. Tiesioginių užsienio investicijų potencialo indekso kitimo tempai	53
13 pav. Funkcinė tiesioginių užsienio investicijų ir rinkos dydžio priklausomybė	62
14 pav. TUI priklausomybė nuo BVP, tenkančio vienam gyventojui	64
15 pav. TUI priklausomybė nuo ekonominio atvirumo indekso	66
16 pav. TUI priklausomybė nuo MTTP	68
17 pav. Šešėlinės ekonomikos dalis BVP %	70
18 pav. Mokestinės naštos įtaka TUI	71
19 pav. Galima tiesioginių užsienio investicijų 1 Latvijos gyventojui (eurais) kitimo tendencija (prognozė) naudojant trendo funkcijas.....	74
20 pav. Galima tiesioginių užsienio investicijų 1 Estijos gyventojui (eurais) kitimo tendencija (prognozė) naudojant trendo funkcijas.....	74
21 pav. Galima tiesioginių užsienio investicijų 1 Lietuvos gyventojui (eurais) kitimo tendencija (prognozė) naudojant trendo funkcijas	75

IVADAS

Temos aktualumas. Dabartinės ekonomikos procesų globalizacijos sąlygomis tiesioginės užsienio investicijos yra reikšmingas veiksnys, įtakojantis visų šalių ekonominę raidą, o taip pat tai vienas svarbiausių šalies makroekonominių rodiklių. Investiciniai kapitalo srautai pereinamosios ekonomikos valstybėms turi esminę reikšmę – kartu su investicijomis ateina naujos technologijos, verslo idėjos bei organizavimo metodai, atsiveria naujos rinkos. Pereinamosios ekonomikos šalys dažniausiai pasižymi pakankamai aukštos kvalifikacijos darbo jėga, tačiau joms trūksta kapitalo, o jų technologijos gerokai atsilikusios nuo naudojamų išsivysčiusiose šalyse. Tokioms valstybėms tiesioginės užsienio investicijos yra galimybė pasiekti greitesnį ekonominį augimą. Dauguma valstybių stengiasi atrodyti patraukliai užsienio investuotojams, todėl kuriamos specialios strategijos ir programos jiems pritraukti. Būtina sukurti palankų investicinį klimatą, pašalinti veiksnius, ribojančius užsienio kapitalo atėjimą, tačiau ne ką mažesnę svarbą turi sugebėjimas veiksmingai panaudoti tiesiogines užsienio investicijas.

Mokslinėje literatūroje tiesioginių užsienio investicijų tema taip pat labai aktuali, nes laikomasi prielaidos, kad iš užsienio pritrauktas kapitalas leidžia padidinti vidaus produkto apimtį, produktyvumą, perimti naujausias technologijas. Keičiantis situacijai pasaulinėje ekonomikoje, keičiasi ir tiesioginių užsienio investicijų poveikio analizavimo aspektai. Po Antrojo pasaulinio karo nemažai šalių neturėjo pakankamai kapitalo, todėl negalėjo savarankiškai užtikrinti ekonominio augimo. Tai sudarė sąlygas panaudoti kapitalo perteklių užsienio šalyse, siekiant gauti pelno. Griuvus Tarybų Sąjungai, pradėta nagrinėti užsienio kapitalo įtaka pereinamosios ekonomikos šalims. Šiuo laikotarpiu tiesioginių užsienio investicijų tyrimai plėtojasi gana sparčiai. Šie tyrimai ypač svarbūs pereinamosios ekonomikos šalims: kodėl tiesioginių užsienio investicijų srautai į valstybes yra nevienodi, kodėl jų įtaka ekonominiam augimui yra nevienoda, kokie veiksniai lemia tiesiogines užsienio investicijas į šalį, o kokie riboja. Todėl atsiranda poreikis nustatyti specifines šalies savybes, kurios yra patrauklios užsienio investuotojams, leidžia pagreitinti šalies ekonominį augimą, naudojant tiesiogines užsienio investicijas.

Tyrimo problema. Konkurencija dėl tiesioginių užsienio investicijų yra labai didelė. Nors užsienio kapitalas Lietuvoje auga, pokyčiai yra nežymūs. Tiesiogines užsienio investicijas lemiančius veiksnius bei jų poveikį ekonominei plėtrai tyrinėjo tiek užsienio, tiek Lietuvos mokslininkai, pavyzdžiui, M.Tvaronavičienė, A.Miškinis, K.Kalašinskaitė. Nustatyta, kad tiesioginės užsienio investicijos ne visada teigiamai veikia šalies ūkį, ne visais atvejais užtikrina produktyvumo augimą. Šiuo metu Lietuvoje yra sudarytos pakankamos ir palankios sąlygos investuoti į įvairias sritis – dažnai suteikiamos tiek mokestinės

lengvatos, tiek ypatingos, taip vadinamos „strateginio investuotojo“ teisės privatizuojant svarbius valstybės objektus. Be abejo, priimant svarbius politinius sprendimus, tiesioginių užsienio investicijų nauda dažniausiai neginčijama. Tačiau vis tik stokojama motyvacinių veiksnių, kurie ne tik užtikrintų investicijų atėjimą į šalį, bet ir pasiektų, kad investicijos būtų pritraukiamos sparčiau. Užsienio kapitalo srautus įmanoma suaktyvinti, išryškinant veiksnius, lemiančius tiesiogines užsienio investicijas bei panaikinant kliūtis, trukdančias užsienio kapitalui ateiti.

Tyrimo tikslas. Nustatyti ir įvertinti didžiausią įtaką tiesioginėms užsienio investicijoms darančius veiksnius.

Darbo objektas. Tiesioginės užsienio investicijos Lietuvoje.

Tyrimo uždaviniai. Iškeltam darbo tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai:

1. apibūdinti tiesiogines užsienio investicijas lemiančių veiksnių klasifikaciją;
2. įvertinti tiesioginių užsienio investicijų poveikį ekonomikos augimui;
3. aptarti veiksnius, skatinančius ir ribojančius tiesiogines užsienio investicijas į Lietuvos ūkį;
4. palyginti Lietuvos, Latvijos ir Estijos verslo aplinką;
5. atlikti šalies tiesioginių užsienio investicijų priklausomybės nuo rinkos dydžio, ekonominio atvirumo, mokesstinės naštos, BVP vienam gyventojui bei išlaidų MTTP rodiklių analizę.

Hipotezė. Tiriant veiksnius, lemiančius tiesiogines užsienio investicijas, siekiama pagrįsti **hipotezę**, kad ne visi veiksniai vienodai įtakoja tiesiogines užsienio investicijas.

Darbo metodika. Darbo pirmoje dalyje atliekama mokslinės literatūros analizė. Atliekant tiesiogines užsienio investicijas lemiančių veiksnių analizę, remtasi M.Tvaronavičienės, K.Kalašinskaitės (2003), Čegyčės O. (2007), Axarloglou K., Pournarakis M. (2007), Ghosh I. (2007) ir kt. moksliniais straipsniais. Praktinę dalį sudaro statistinių duomenų analizė, kuri yra sudaryta iš dviejų specifinių statistikos metodų, t.y. statistinis stebėjimas (faktų registravimas ir duomenų suvedimas, t.y. surinktų duomenų rūšiavimo, grupavimo metodai, apibendrinančių rodiklių apskaičiavimo, statistinių lentelių suvedimo bei grafikų vaizdavimo metodai); bei statistinės medžiagos analizė, pasitelkiant koreliacinį – regresinį tyrimo modelį. Rezultatų reikšmingumas tikrinamas Stjudento kriterijumi. Taip pat tyrimo metu kompleksiskai naudojami sisteminė ir lyginamoji analizė. Paskutinis praktinės dalies akcentas Lietuvos, Latvijos ir Estijos tiesioginių užsienio investicijų vienam gyventojui tendencijų nustatymas trims metams į priekį. Prognozavimui bus naudojama programinė įranga. Kadangi tiksliai prognozės neįmanoma

numatyti, programa apskaičiuoja vidutinę absoliučią santykinę paklaidą bei vidutinę absoliutinę santykinę paklaidą per paskutinius tris metus.

Darbo struktūra. Darbą sudarys trys, tarpusavyje susijusios dalys. Pirmoje darbo dalyje teoriniu aspektu pateikiama tiesioginių užsienio investicijų samprata, analizuojami tiesiogines užsienio investicijas lemiantys veiksniai, pateikiant jų klasifikavimo būdus bei įvertinant jų poveikį ekonomikai. Aptariamos užsienio investicijų skatinimo sąlygos. Antroje dalyje aprašoma tyrimo metodika bei sudarytas tiesioginių užsienio investicijų įvertinimo modelis, kuriuo remiantis atliekama analizė. Trečioje dalyje pateikiama Baltijos šalių lyginamoji investicinio klimato analizė, remiantis Pasaulio banko „Doing Business“, Pasaulio ekonomikos forumo sudaromų konkurencingumo ataskaitų „Global Competitiveness Report“ reitingais, Jungtinių tautų prekybos ir plėtros konferencijos ataskaitomis bei atkreipiant dėmesį į šalių makroekonominis rodiklius. Darbe atlikta Lietuvos metinių tiesioginių užsienio investicijų priklausomybė nuo penkių makroekonominių rodiklių – rinkos dydžio, BVP vienam gyventojui, išlaidų MTTP, ekonominio atvirumo laipsnio ir mokestinės naštos.

1. PAGRINDINĖS TIESIOGINIŲ UŽSIENIO INVESTICIJŲ CHARAKTERISTIKOS

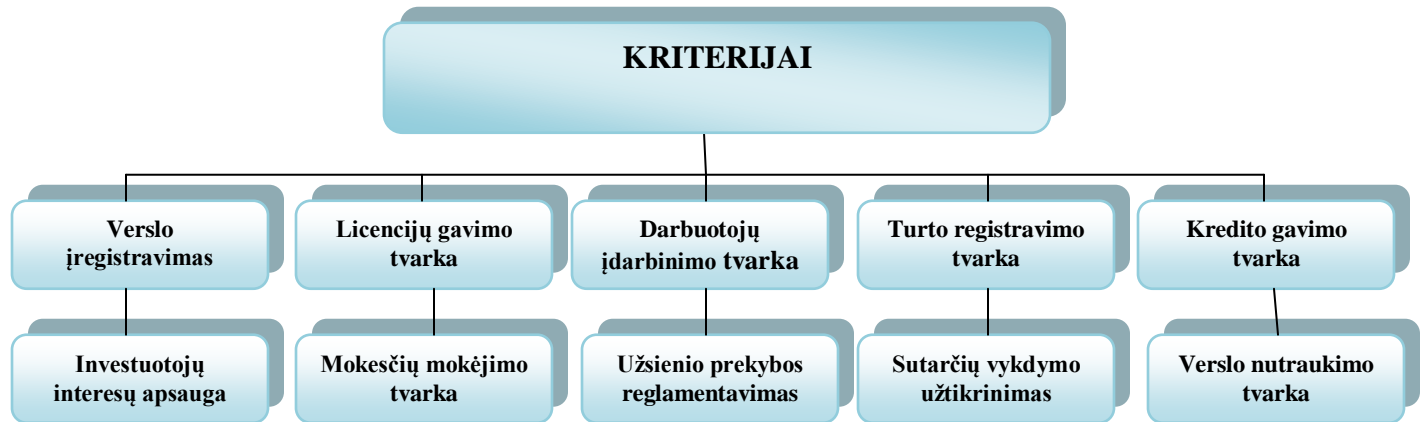
Pasaulinės ekonomikos integracijos sąlygomis, tarptautinis kapitalas vis intensyviau juda iš vienos šalies į kitą. Dažniausiai jis perkeliamas tiesioginių užsienio investicijų (toliau TUI) forma. TUI dažnai traktuojamos kaip svarbus faktorius, skatinantis ekonominį augimą, todėl siekiant atskleisti šio tipo investicijų poreikį ir teikiamą naudą, pirmiausia tikslinga išsiaiškinti tiesioginių užsienio investicijų sąvoką. Taip pat būtina atskleisti įvairiapusišką jų poveikį šalies ekonomikai, į kurią kapitalas perkeliamas. Tiesioginės užsienio investicijos mokslinėje literatūroje dažniausiai apibūdinamos kaip abiem pusėms naudingas procesas. Šaliai, kuri priima užsienio investicijas, suteikiama lėšų užsienio valiuta, kas leidžia importuoti prekes, paslaugas ar technologijas iš kitų valstybių. Taip pat atsiranda galimybė didinti eksporto apimtį, o tai savo ruožtu didina šalies kuriamą produktą. Tiesioginės užsienio investicijos suteikia galimybę perimti pažangiausių vadybinę ir organizacinę patirtį. Šalims, kuriuose lėšų trūkumas yra pagrindinė kliūtis darbo vietų kūrimui ir ekonominiam augimui, užsienio investicijos užpildo šią spragą.

1.1. Tiesioginių užsienio investicijų samprata

Daugumai pasaulio valstybių tiesioginės užsienio investicijos yra svarbus kapitalo, naujų technologijų diegimo, eksporto didinimo, naujų darbo vietų kūrimo bei ekonomikos augimo šaltinis. Todėl Lietuva siekdama išlaikyti šalies ekonominį konkurencingumą, yra priklausoma nuo sėkmingų ekonominių santykių su kitomis šalimis. Pritraukti tiesiogines užsienio investicijas yra labai svarbu, nors tai padaryti pastaruoju laikotarpiu nėra lengva. Efektyviai pritraukiant tiesiogines užsienio investicijas pagrindinėse ūkio plėtros srityse, suteikia galimybę per maksimaliai trumpą laikotarpį importuoti žinias, technologijas ir taip paskatinti bendro produktyvumo didėjimą. Lietuvoje viena pagrindinių tiesioginių užsienio investicijų pritraukimo kryptų turėtų būti siekis keisti mūsų ūkio struktūrą, diegiant inovacijas bei sparčiai plečiant tą verslo dalį, kuri pažangiomis technologijomis kurtų aukštą pridėtinę vertę. Be to, naujos užsienio investicijos ne tik didintų našumą, bet ir paskatintų gyventojus ne emigruoti, o likti Lietuvoje. Investuojant į aukštasias technologijas, išsilavinimą, į didesnę sukuriamą pridėtinę vertę yra tiesioginis kelias į aukštesnę gyvenimo kokybę, kad žmonės norėtų likti, o ne emigruoti. Atsižvelgiant į pasaulinėse rinkose vykstančius tiek ekonominius, tiek finansinius pokyčius, šalys norėdamos išlikti

konkurencingomis, privalo maksimaliai išnaudoti pranašumus bei panaudoti galimybes veiklos plėtrai. Todėl siekiant stiprinti ir išlaikyti šalies ekonominį konkurencingumą, reikalingos nuolatinės investicijos.

Tiesioginių užsienio investicijų terminas pastaruoju metu itin dažnai minimas tiek Lietuvoje, tiek ir kitose šalyse, siekiančiose ekonomiškai augti ir pasivyti išsivysčiusias valstybes. Daugelio išsivysusių šalių praktika atskleidžia, jog siekiant pritraukti TUI, labai svarbi yra investavimo aplinka bei subalansuota ūkio struktūra. Pasaulio banko projektas „Doing Business“ nuo 2004 m. periodiškai vertina, reitinguoja ir skelbia verslo steigimo, vystymo bei nutraukimo ir kitus su tuo susijusius rodiklius virš 180 pasaulio šalių. Daugiau nei keturiasdešimt specialistų tiria šalis pagal 10 kriterijų (žr. 1 pav.). Beje, „Doing Business 2011“ ataskaitoje nėra vertinamas darbo jėgos samdos rodiklis.

Šaltinis: sudaryta pagal Pasaulio banko projektą „Doing Business“. Prieiga per internetą: <http://www.doingbusiness.org/economyrankings/default.aspx> [žiūrėta 2009 10 20].

1 pav. Investavimo aplinkos vertinimo kriterijai

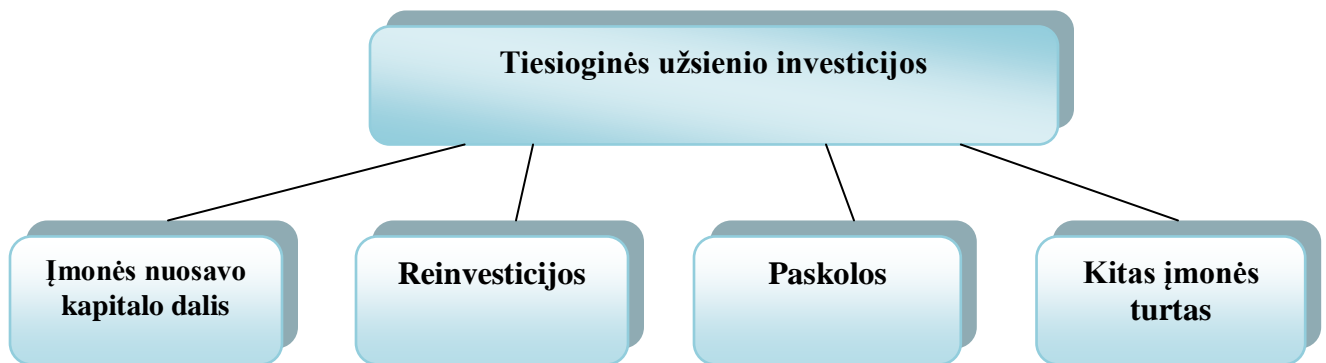
Ekonominėje literatūroje pakankamai daug tiesioginių užsienio investicijų apibrėžimų, tačiau tikslinga pradėti nuo Lietuvos Respublikos investicijų įstatymo (Nr. VIII-1312), kuris yra pagrindinis teisės aktas, reglamentuojantis investavimo procesą Lietuvoje. LR investicijų įstatyme TUI yra apibrėžiamos kaip užsienio valstybių, tarptautinių organizacijų, užsienio fizinių bei juridinių asmenų investicijos Lietuvos Respublikoje, kurių pagrindu susiformuoja ilgalaikiai ekonominiai santykiai ir interesai tarp tiesioginio investuotojo ir tiesioginio investavimo įmonės, t.y. tokios užsienio investicijos, kurios suteikia investuotojui teisę daryti įtaką įmonės valdymui.

LR Statistikos departamentas (2008), apibrėždamas TUI, vadovaujasi Tarptautinio valiutos fondo metodika, ES statistikos tarnybos bei Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) metodiniais nurodymais, pagal kuriuos TUI yra laikoma tokia investicija, kurios pagrindu susiformuoja ilgalaikiai ekonominiai finansiniai santykiai ir interesai tarp tiesioginio užsienio investuotojo ir tiesioginio investavimo įmonės. Pagal EBPO rekomendacijas 10 proc. balsų yra pripažįstama kaip žemutinė riba, nuo

kurios tiesioginis užsienio investuotojas turi galimybę dalyvauti valdant TUI įmonę. Taigi, toks investuotojas be pajamų iš investicijų, kurios susikaupia nuo investuojamo kapitalo, gali gauti papildomos naudos (pvz., galimybė gauti valdymo įmokas arba kitokias pajamas).

TUI priskiriamos visos ekonominės operacijos, pradedant pirminiu kapitalo investavimu bei baigiant vėlesnėmis ekonominėmis operacijomis tarp investuotojo ir tiesioginio investavimo įmonės. Taigi tiesiogines užsienio investicijas sudaro (LR statistikos departamentas, Pilinkienė (2009)):

- tiesioginiam užsienio investuotojui tenkanti įmonės nuosavo kapitalo dalis (atsižvelgiant į turimus balsus, t.y. turimą įmonės įstatinio kapitalo dalį);
- reinvesticijos – tiesiogiai užsienio investuotojui priklausanti pelno (nuostolio) dalis, kuri ataskaitiniu laikotarpiu yra nepaskirstyta dividendų forma, o yra likusi įmonėje;
- tiesioginio užsienio investuotojo investavimo įmonei suteiktos ilgalaikės ir trumpalaikės paskolos. Paskolos, kurios gautos Lietuvos valstybės vardu ir su valstybės garantija, nėra tiesioginės užsienio investicijos.
- kitas įmonės kapitalas – tai tiesioginio užsienio investuotojo ir tiesioginio investavimo įmonės prekybos skolos, priskaičiuoti, tačiau neišmokėti dividendai, privilegijuotos akcijos, kurios nesuteikia teisių į likviduojamos įmonės turtą, palūkanos už paskolas ir t.t.

Šaltinis: sudaryta pagal LR statistikos departamentą, p. 5

2 pav. Tiesioginių užsienio investicijų struktūra

Tiesioginės užsienio investicijos taip pat gali būti ir įmonės plėtros bei konkurencinio pranašumo įgyvendinimo strategijų analizės objektas. Tokiu atveju, TUI analizuojamos kaip įmonės, ketinančios plėstis užsienio šalies ar šalių rinkoje, viena pasirinkimo alternatyvų.

Tačiau anot Ginevičiaus, Rakauskienės (2005) šiuolaikinėje literatūroje TUI sąvoka traktuojama klaidingai arba labai siaura prasme. Tipiškiausia klaida daroma šias investicijas sugretinant su materialinėmis investicijomis. Akivaizdūs skirtumai išryškėja sulyginus jų apibrėžimus: „materialinės

investicijos – tai įvairių rūšių turinės ir intelektualinės vertybės, įdedamos į verslą ar kitus objektus, sritis, ir kaip rezultatas sukuriamas pelnas arba siekiama kokio nors socialinio efektyvumo“ (Ginevičius R., Rakauskienė O.G. ir kt., 2005, p.155). Trumpai tariant, tai lėšos, skirtos sukurti, atnaujinti ar įsigyti ilgalaikį materialųjį turtą. Tiesioginių užsienio investicijų esmė yra ta, jog kiekvienas ūkio subjektas perkelia savo kapitalą į kitos šalies ūkio subjektą. Siekiant pilnai atskleisti TUI pagrindinius bruožus nepakanka nusakyti vien jų prasmę, būtina apžvelgti mokslinėje literatūroje pateikiamas šį terminą aiškinančias sampratas. Prieš tai galima pažymėti, jog dažniausiai akcentuojami tie patys pagrindiniai momentai. Sekkat K., Venganzonas M. (2007, p.245) tiesiogines užsienio investicijas apibūdina kaip galimybę vienoje šalyje esančių firmų investicines išlaidas įkurti veikiantiems vienetams kitoje šalyje. Toks aiškinimas naudingas, nes identifikuoja vieną iš TUI formų, tačiau iki galo neatskleidžia šios investicijų rūšies specifikos. Todėl tikslinga pateikti Kvainauskaitės V. (2004, p.64) pateiktą sampratą: „tai ilgalaikiai kapitalo įdėjimai kreditų ar nuosavybės teisės forma į užsienio įmonę, kontroliuojamą užsienio investuotojo“. Taigi, TUI tiesiogiai įtakoja investuotoją su investavimo objektu ir šalimi, į kurią jis perkelia kapitalą, be to, suteikia tam tikrą kontrolės teisę. Reikia pažymėti, kad pastarajame sąvokos aiškinime išryškintas galimybės daryti įtaką aspektas.

Daugelis autorių teigia, kad investicijos yra piniginių lėšų materializavimas. Tačiau su šiais teiginiais galima ir nesutikti, nes piniginės lėšos gali būti investuojamos ne tik į materialųjį turtą, bet ir į akcijas ar obligacijas. Jei akcijų dalis yra didesnė nei 10 procentų, tai tokias investicijas galima vadinti TUI, priešingu atveju – tai portfelinė investicija.

Apibendrintai galima teigti, kad tiesioginėmis užsienio investicijomis vadinamos tokios investicijos, kurių pagrindu susiformuoja ilgalaikiai ekonominiai finansiniai santykiai ir interesai tarp tiesioginio užsienio investuotojo ir įmonės, esančios kitoje valstybėje, į kurią perkelia savo kapitalą ir turi galimybę daryti įtaką jos valdymui. Įvertinus tai, jog visos užsienio investicijos, viršijančios 10 procentų ribą, gali būti priskirtos TUI, galima daryti išvadą, kad tiesioginis užsienio investuotojas turi reikšmingą įtaką šalies ekonominei socialinei gerovei dėl jo tiesioginio ryšio su investavimo objektu bei valstybe.

1.2. Tiesioginių užsienio investicijų poveikio šalies ūkiui teoriniai aspektai

Nykstant laisvo kapitalo judėjimo barjerams Europoje, plečiantis tarptautiniam bendradarbiavimui ir intensyvėjant tarptautinei konkurencijai, vis svarbesnis vaidmuo tenka tiesioginėms užsienio investicijoms. Daugelis ekonomikos mokslo teorijų TUI vertina kaip vieną iš ūkio plėtros veiksnių, kuris

skatina produktyvumą ir ekonominį augimą. Rakauskienė (2006, p.102) išskiria šiuos pagrindinius ekonomikos augimo veiksnius:

- naujų technologijų diegimas; mokslinė techninė pažanga;
- dirbančiųjų kvalifikacijos lygio augimas;
- struktūriniai ekonomikos pokyčiai;
- optimalus darbo intensyvumo palaikymas.

Tai ypač svarbu pereinamojo laikotarpio šalims, tame tarpe ir Lietuvai, todėl vyriausybės formuoja atitinkamą valstybės ekonominę politiką užsienio kapitalo atžvilgiu, siekiant pritraukti užsienio kapitalą: suteikiamos mokesčių lengvatos, ypatingos strateginio investuotojo teisės privatizuojant svarbius valstybei objektus. Didžiausią socialinę grąžą sukuria ir labiausiai didina šalies konkurencingumą tos tiesioginės užsienio investicijos, kurios didina gyventojų išsilavinimą, kuria inovacijas, skatina mokslo ir technikos pažangą. Šių investicijų nulemtas šalies inovatyvumas, apimantis naujų technologijų kūrimą ir sklaidą, jau sukurtų technologijų plėtojimą bei tiesiog naujų technologijų diegimą rinkoje padeda užtikrinti ilgalaikį, tvarų šalies ekonomikos augimą, o tuo pačiu ir konkurencingumą. Naujos technologijos leidžia sumažinti įmonių patiriamus gamybos kaštus, sumažinant laiko bei žaliavų sąnaudas. Dėl informacinių technologijų sumažėja sandorių kaštai, o tai sumažina parduodamos prekės kainą, padidina jos kokybę ir investicijų grąžą. Visų šių veiksnių dėka išauga prekių paklausa bei jas gaminančių įmonių produktyvumas tiek vidaus, tiek ir užsienio rinkose. Dėl inovacijų išauga ir šalies pajamos iš parduodamų patentų, jos įvaizdis tarptautinėse rinkose. Visi šie veiksniai lemia šalies konkurencingumo padidėjimą

Lietuvoje susiformavo neigiamas požiūris į užsienio investuotojus bei užsienio kapitalą. Pagrindinės priežastys – kylančios paslaugų kainos, atleidžiami darbuotojai, išstumiami iš rinkos vietiniai verslininkai. Tačiau tiesioginės užsienio investicijos turi ir teigiamą poveikį šalies ekonomikos augimui, bet tai priklauso nuo šalyje esančio žmogiškojo kapitalo. Jei šalyje žmogiškojo kapitalo lygis labai žemas, tai tiesioginis TUI poveikis gali būti ir neigiamas. Dažniausiai TUI ateina į tas sritis, kurios yra gana naujos, kurioms reikalingos gana didelės investicijos bei reikalinga aukšta darbo jėgos kvalifikacija. Be jokios abejonės, TUI daro teigiamą įtaką ir vidaus investicijoms, nes atsiranda papildoma veikla apie TUI objektus, kuri nusveria vietinių konkurentų išstūmimo neigiamą efektą. Dažnai TUI turi didesnį produktyvumą, kas duoda didesnį įnašą į ekonomikos augimą.

TUI įtaką įvertinti yra sudėtinga, tačiau tokia analizė yra naudinga dėl kelių priežasčių. Pirma, mokslinėje literatūroje pateikiama užsienio investicijų poveikio detalizacija remiasi šalių patirtimi, todėl pagrįstai atskleidžia TUI svarbą. Antra, supratimas apie tai, kaip TUI veikia rinką yra svarbus kuriant investicijų skatinimo politiką bei išlaikant užsienio kapitalą šalyje.

1.2.1. Teigiamas TUI poveikis šalies ūkiui

Dauguma silpniau ekonomiškai išsivysčiusių bei besivystančių valstybių deda dideles pastangas pritraukti tiesiogines užsienio investicijas dėl jų teigiamo poveikio ne tik valstybei, bet ir joje veikiančioms įmonėms. Besivystančiose šalyse tiesioginės užsienio investicijos yra vienintelis būdas vystyti ūkį nepatraukliuose projektuose, diversifikuojant industrinę bazę ir mažinant priklausomybę nuo vieno ar kelių ūkio sektorių. Tačiau TUI pritraukimas į šalies ekonomiką yra ilgalaikis procesas ir tik sukūrus palankias užsienio kapitalo atėjimo sąlygas galima tikėtis stabilaus užsienio investicijų augimo.

Be abejo, teigiamas TUI vertinimas ir tai, kad jos yra vienas iš svarbiausių ekonominio augimo veiksnių, lemia šios srities tyrimų gausą. Dažniausiai tyrimuose analizuojamas ekonomikos augimas ir TUI ryšys, priežastys bei veiksniai, lemiantys TUI srautus, pasiskirstymas tarp šalių ir kt.

Gholami ir kt. (2006) tyrimuose nagrinėjo tiesioginių užsienio investicijų ir informacinių bei komunikacinių technologijų priklausomybę. Autorių nuomone pagrindiniai TUI lemiantys veiksniai, tokie kaip šalies infrastruktūra, žmogiškasis kapitalas, maži atlyginimai, gamtos išteklių, politinis stabilumas ateityje nebebus tokie svarbūs, nes informacinės ir komunikacinės technologijos taps pagrindiniu TUI pritraukimo veiksmu.

Tuo tarpu Zhang (2001) tyrime nustatė, kad TUI teigiamas poveikis šalies ekonomikos augimui galimas tik tuo atveju, kai šalyje, kuri priima užsienio investicijas, yra vykdoma liberali prekybos politika ir yra pakankamai aukštas žmogiškojo kapitalo kokybės lygis. Taip pat Ram, Zhang (2002) atliko tyrimą, kuriame nustatė, kad TUI teigiamas poveikis šalies ekonominiam augimui egzistuoja tik tuo atveju, jei šalyje yra gana aukštas technologijų bei išsilavinimo lygis.

Ekonominėje literatūroje dažnai akcentuojami mokslininkų pastebėjimai, susiję su teigiama tiesioginių užsienio investicijų įtaka šaliai, į kurią perkeliamas užsienio kapitalas. Susistemintus išsakytas mintis šiuo klausimu, galima išskirti šiuos svarbiausius teigiamo TUI poveikio aspektus (Tvaronavičienė M. (2003), Čegyte O. (2009), Ruplienė D. (2008), Axaroglou K. (2007, p.426), Ghosh I. (2007, p.3) ir kt.:

1. ***Pakyla šalies produktyvumas.*** Besivystančios valstybės susiduria su problema, kai žemas produktyvumo lygis atneša mažą darbo užmokestį, ko pasekoje sumažėja taupymo galimybės, galiausiai užkertamas kelias investavimui ir tokiu būdu yra įklimpstama žemame produktyvumo lygyje. Šioje situacijoje TUI gali padėti papildydamos vietines santaupas ir perkeldamos efektyvesnius marketingo bei valdymo būdus ir technologijas. Išteklių kiekio didinimas ir jų kokybės gerinimas dėl mokslo ir technikos naujovių diegimo padidina gamybinių

visuomenės pajėgumą, kas lemia šalies ūkio produktyvumą, didėja parduodamų ir suteikiamų paslaugų kiekis bei kokybė, o kartu auga ekonomika.

2. ***Sukuriamos naujos darbo vietos ir keliama darbuotojų kvalifikacija.*** Dažnai užsienio kapitalo turinčios bendrovės pradėdamos veiklą įsteigia naujas įmones, todėl sukuriama naujos darbo vietos, sudaromos sąlygos sumažinti bedarbystę. Dažnai kartu su tiesioginėmis užsienio investicijomis perkeliama ir aukštesnės grandies vadovai, o žemesnės kvalifikacijos reikalaujantiems darbuotojams daroma šalis viduje. Be to, samdomų darbuotojų yra tobulinami darbo ir valdymo įgūdžiai, todėl kyla darbuotojų kvalifikacija, didėja darbo efektyvumas.

3. ***Skatinama rinkos plėtra.*** Tarptautinės korporacijos yra ne tik išplėtojusios rinkas užsienyje, bet ir turi gerus paskirstymo kanalus bei verslo kontaktų tinklą. Šalys, kurios įsileidžia užsienio investitorius, tikisi, jog bus perduodamas ir ryšių tinklas. Toks požiūris lemia eksporto plėtrą, o tai naudinga tiek įmonei, tiek visai šaliai. Reikia atkreipti dėmesį į tai, jog viena ar kita forma perkeltas kapitalas įpareigoja užsienio investuotoją, užsimezga glaudūs tarpusavio ryšiai, kurie gali stimuliuoti ne tik produkcijos tiekėjų bei paskirstytojų rato išplėtimą, bet ir sudaryti sąlygas perkelti technologijas.

4. ***Technologijų tobulinimas.*** Įmonės verslo sėkmė priklauso nuo jos gebėjimo prisitaikyti prie nuolat besikeičiančių rinkos sąlygų. Tiesioginės užsienio investicijos įgyja svarbią reikšmę – diegiamos modernesnės technologijos, kas leidžia vietinėms įmonėms pasinaudoti kitų šalių atradimais, neišleidžiant didelių lėšų tyrimams ir eksperimentinei veiklai.

5. ***Skatina konkurenciją.*** Įmonės lygmenyje TUI suintensyvina konkurenciją, kuri skatina didinti produktyvumą diegiant naujas technologijas, kurti naujus produktus bei paslaugas, diferencijuoti kainas.

6. ***Teigiamas poveikis mokesčių balansui.*** Tiesioginės užsienio investicijos lemia padidėjusias mokesčių įplaukas į valstybės biudžetą. Reikia atkreipti dėmesį ir į tai, jog užsienio bendrovės yra patikimos mokesčių mokėtojos ir rečiau suinteresuotos neteisėtais korumpuotais ryšiais, todėl galima teigti, jog apskritai užsienio investicijos puoselėja skaidraus verslo ir apskaitos tradicijas. Be to, labai gerai, jei einamosios sąskaitos deficitas yra finansuojamas tiesioginėmis užsienio investicijomis, o ne portfelinėmis investicijomis, nes pastarosios yra labai nestabilios. Taip yra todėl, kad kilus pavojui portfeliniai investuotojai gali labai greitai sukurti didelius kapitalo nutekėjimus iš šalies į užsienį ir taip greitai ir stipriai sumažindami šalies užsienio valiutos atsargas. Tuo tarpu tiesioginių investicijų greitai atitraukti neįmanoma (Kancerevičius, 2009, p.756).

Įvertinus šiuos tiesioginių užsienio investicijų privalumus, galima daryti išvadą, kad anksčiau išvardintų faktorių visuma suteikia geras perspektyvas įmonėms sėkmingai konkuruoti rinkoje, užtikrinant jų ilgalaikį ekonominį gyvybingumą didėjančios konkurencijos sąlygomis. Tačiau reikia pažymėti, kad vien didelis investicijų srautas neužtikrina greitos ūkio plėtros. Šalies ekonomikos augimui didesnės įtakos turi ne tiek pačios tiesioginės užsienio investicijos, kiek gebėjimas jomis pasinaudoti.

Apibendrinant galima teigti, jog tiesioginės užsienio investicijos daro reikšmingą teigiamą įtaką šaliai, į kurią kapitalas investuojamas: sukuriama naujos darbo vietos, gerėja darbo jėgos kvalifikacija, tobulinamos technologijos, skatinama rinkų plėtra bei plečiami tarptautiniai ryšiai...Sugebėjus efektyviai pasinaudoti minėtais TUI privalumais, sudaromos sąlygos sumažinti besivystančių valstybių atotrūkį nuo ekonomiškai labiau išsivysčiusių šalių ir pasiekti pakankamai aukštų ekonomikos augimo rodiklių. Tačiau tiesioginės užsienio investicijos pasireiškia ne vien teigiamu poveikiu šalies ūkiui, jos turi ir tam tikrų neigiamų pusių, kurias būtina paanalizuoti.

1.2.2. Neigiamas TUI poveikis šalies ūkiui

Priimant tiesiogines užsienio investicijas dažniausiai tikimasi teigiamų pasekmių, tačiau jos gali daryti ir tam tikrą neigiamą poveikį, todėl svarbu atskleisti ir išnagrinėti svarbiausius negatyvaus tiesioginių užsienio investicijų poveikio aspektus.

Analizuojant teigiamas TUI puses užsiminta, jog užsienio kapitalo atėjimas padidina konkurenciją, skatinančią naujų technologijų diegimą, visapusišką įmonės tobulėjimą. Tačiau gali iškilti **naujo konkurento dominavimo grėsmė** jei įmonė turės monopolinę galią šalies rinkoje, o jos mažos kainos gali būti suvokiamos kaip bandymas kontroliuoti didelę šeimininko šalies rinkos dalį. Be to, užsienio kapitalo įmonės gali reinvestuoti į tas pačias ar susijusias pramonės šakas, taip dar labiau įsitvirtinti užimamoje pozicijoje. Reikia įvertinti ir tai, jog tiesioginės užsienio investicijos **gali iš rinkos išstumti vietinius gamintojus** bei pakeisti juos užsienio tiekėjais ar gamintojais, o tai gali visiškai sužlugdyti silpnesnių kompanijų veiklą (Tiia V., Roolaht T., 2005).

Neigiamu tiesioginių užsienio investicijų poveikiu galima įvardinti ir **didėjančią šalies valdžios priklausomybę nuo užsienio investuotojų**, kai ne visada dalijamasi gaunama nauda su šalimi, priėmusia investicijas. Taip pat **šalies ūkis įgyja technologinę priklausomybę** nuo subjekto, suteikusio užsienio investicijas (Čegytyė O., Miečinskienė A., 2009). Reikia pažymėti, kad tarptautinės korporacijos turi daug patirties ir žinių, kurios leidžia joms diegti naujas gamybos priemones mažesniais kaštais, tačiau norint šias žinias pritaikyti investicijas priimančioje šalyje, turi būti pakankamai apmokyto žmogiškojo kapitalo.

Aukštos kvalifikacijos darbo jėgos stoka gali būti kliūtis perimant technologinę pažangą, ko pasekoje ir išsivysto priklausomybė. Reikia įvertinti ir tai, kad modernios užsienio kompanijų technologijos gali ne tik veiklą padaryti efektyvesnę, bet ir prisidėti prie darbo jėgos užimtumo mažinimo (taip nutinka žmogiškąjį kapitalą pakeitus kompiuterizuota įranga).

Nerimą kelia ir užsienio kapitalo susitelkimas strategiškai svarbiose veiklos srityse. Tai vėlgi aštrina konkurenciją, tačiau yra dar viena neigiama tokio reiškinių pusė: užsienio kapitalo įmonės, kurios veikia ypač didele koncentracija pasižyminčiose ūkio šakose, **sudaro galimybes užsienio kompanijoms pasiimti ekonominę rentą bei ištraukti iš vietinės šalies kapitalą**, kas savo ruožtu lemtų šalies ekonomikos vystymosi tempų sulėtėjimą (Tvaronavičienė M., Kalašinskaitė K., 2003). Ūkio augimo galimybes gali riboti ir darbo jėgos bei kitų išteklių eksploatacija. Užsienio kapitalo įmonės dažnai importuoja visas reikalingas žaliavas į šalį, perdirba jas, pasinaudodami pigia darbo jėga, o po to eksportuoja atgal į savo šalies rinkas (Žukauskas P., Stanionytė L., 2000, p.183). Tokiu būdu užsienio investuotojas ne tik neskatina ekonominio augimo, bet priešingai – jį stabdo, nes **eikvoja išteklius, kuriuos būtų galima racionaliai išnaudoti**.

Akcentuojant galima pažymėti, jog tiesioginės užsienio investicijos gali turėti ir neigiamos įtakos jas priimančiai šaliai. Negatyvus poveikis pasireiškia **technologine priklausomybe ir neefektyviu jos panaudojimu, konkurencijos paaštrėjimu**. Tačiau šalys, stokojančios finansinių išteklių dažniausiai nepaiso TUI įtakos neigiamų pusių ir įvairiais būdais skatina tiesiogines užsienio investicijas.

Apibendrinant tiesioginių užsienio investicijų poveikio teorinius aspektus, galima akcentuoti, kad TUI vaidina ypatingai svarbų vaidmenį plėtojant šalies ūkį, keisdamos veiklos sąlygas bei keldamos kokybiškai naujus reikalavimus darbo jėgai, verslui ir socialinei infrastruktūrai. Tiesioginė įtaka daroma ir vietinių įmonių strategijoms, nes jos priverstos konkuruoti su stipriu ir kitokią patirtį turinčiu konkurentu, ko pasekoje skatinamas inovacijų diegimas, naujų produktų kūrimas, ugdomas konkurencinis pajėgumas. Tačiau gali pasireikšti ir neigiamas TUI poveikis, kurį apibūdina technologinė priklausomybė, konkurencijos paaštrėjimas, vietinių įmonių išstūmimas iš rinkos, nedarbo ir „protų nutekėjimo“ problemų didinimas.

1.3. Tiesiogines užsienio investicijas lemiančių veiksnių klasifikacija

Kiekvienai šaliai, siekiančiai pritraukti kuo daugiau tiesioginių užsienio investicijų, būtina vykdyti tam tikrą politiką, kuri skatintų, o ne ribotų investicijų atėjimą į šalį. Be to, taikant investuotojams palankią politiką, užsienio kapitalą gali pritraukti net tos valstybės, kurios laikomos rizikingos investicijų atžvilgiu (Lietuvai reitingų agentūra „Fitch“ iš neigiamos į stabilią pakėlė dar š.m. kovo mėn., be to Lietuvai „Fitch“ yra suteikusi BBB+ reitingą (http://www.fitchratings.com/index_fitchratings.cfm)).

Užsienio investicijų kiekį nuolat didina pasaulinė ekonominė integracija, nes globalizacijos procesai spartėja ir įtraukia vis daugiau valstybių. Vis tik apsisprendžiant investuoti, užsienio investuotojas pirmiausia stengiasi įvertinti šalies įvaizdį bei ekonominę aplinką. Pasirenkant šalį ir vietą, kreipiamas dėmesys į šiuos pagrindinius kriterijus: rinkos dydis, infrastruktūra, makroekonominis stabilumas. Didelis dėmesys skiriamas darbo rinkai, įvairioms skatinimo priemonėms, taip pat integracijos galimybėms bei verslo aplinkai.

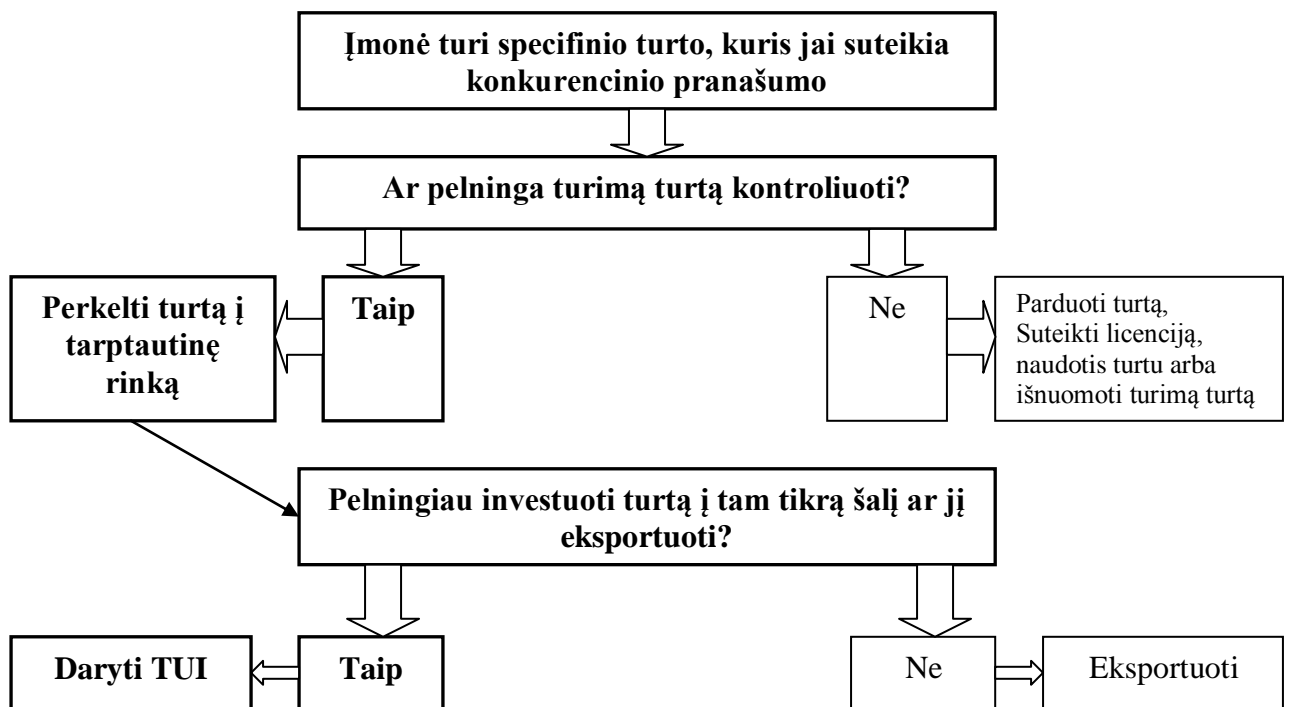
Užsienio kompanijos sprendimas investuoti į kitą šalį yra gana sudėtingas, nes yra įtraukiami strateginiai sprendimai. Labiausiai paplitusi teorija, kuri aiškina TUI, yra Dunning (1981) plėtros teorija. Jis pateikė OLI (O–Ownership, I-Internally, L-Location) paradigmą, kuri apibūdina sąlygas, kurioms esant įmonė nutaria investuoti užsienyje. Užsienio kapitalo įmonė, kuri siekia maksimizuoti savo vertę TUI, yra patraukli, jei atitinka visas tris OLI sąlygas (Ginevičius, Rakauskienė (2005), Ruplienė, Montvilaitė (2008)):

- **Nauda iš vietos firmų nuosavybės** (O – Ownership). Tai gali būti patentai, specifiniai prekybos modeliai, prekių ženklai, žmogiškasis kapitalas, technologiniai ar organizaciniai ypatumai bei kokybės reputacija. Nauda iš įmonės materialiojo ir nematerialiojo turto bei rinkoje turima galia, lemia prekių gaminimo užsienyje kaštus.
- Tarptautinei korporacijai gaminti užsienyje turi būti **patrauklu dėl geografinių ypatumų**. Naudingiau įsigyti nuosavybę, nei ją nuomoti. Todėl įmonei turi būti naudingiau pasinaudoti nuosavybės (OLI) teikiamais privalumais užsienio rinkos viduje (I-Internally) pačiai ir tai daryti tiesiogiai, naudojant tiesiogines užsienio investicijas, nei naudojant licencijas bei bendradarbiavimo sutartis su nepriklausomais užsienio partneriais. Mokesčiai daro įtaką visoms šioms sąlygoms (gali būti tam tikros privilegijos užsienio kompanijai lyginant su vietinėmis), be to mokesčių tarifas gali skatinti investuoti į tam tikrą regioną.
- Užsienio įmonei turi būti **naudingiau turimus privalumus naudoti užsienio, o ne vidaus rinkoje**. Šie privalumai yra išoriniai įmonės atžvilgiu ir priklauso nuo tiesiogines

užsienio investicijas priimančios šalies charakteristikų bei yra susiję su kitos šalies vietiniais privalumais (L-Location). Tai gali būti gera infrastruktūra, pigi bei kvalifikuota darbo jėga, gausūs gamtiniai ištekliai, spartus ekonominis augimas ir kt.

OLI privalumai leidžia suprasti kas motyvuoja užsienio investuotoją perkelti turtą į kitą valstybę, kartu iš dalies paaiškina, kodėl vienoms šalims sekasi pritraukti TUI, o kitoms tai padaryti daug sunkiau. Užsibrėžtų tikslų įgyvendinimas priklausys nuo to, kaip sėkmingai užsienio investuotojas sugebės pasinaudoti įvairių rinkų savybėmis ir teisingai pasirinks valstybę. Reikia nepamiršti, jog tarptautiniame versle egzistuoja tam tikri rizikos elementai, kurių neįvertinus galima prarasti dalį kapitalo. Todėl „prieš investuodamas kapitalą, užsienio investuotojas turi palyginti žadamą naudą su išlaidomis ir rizika“ (Stanionytė, Žukauskas, 2001, p. 59).

Dunningo nuosavybės – vietos – internacionalizacijos schema TUI

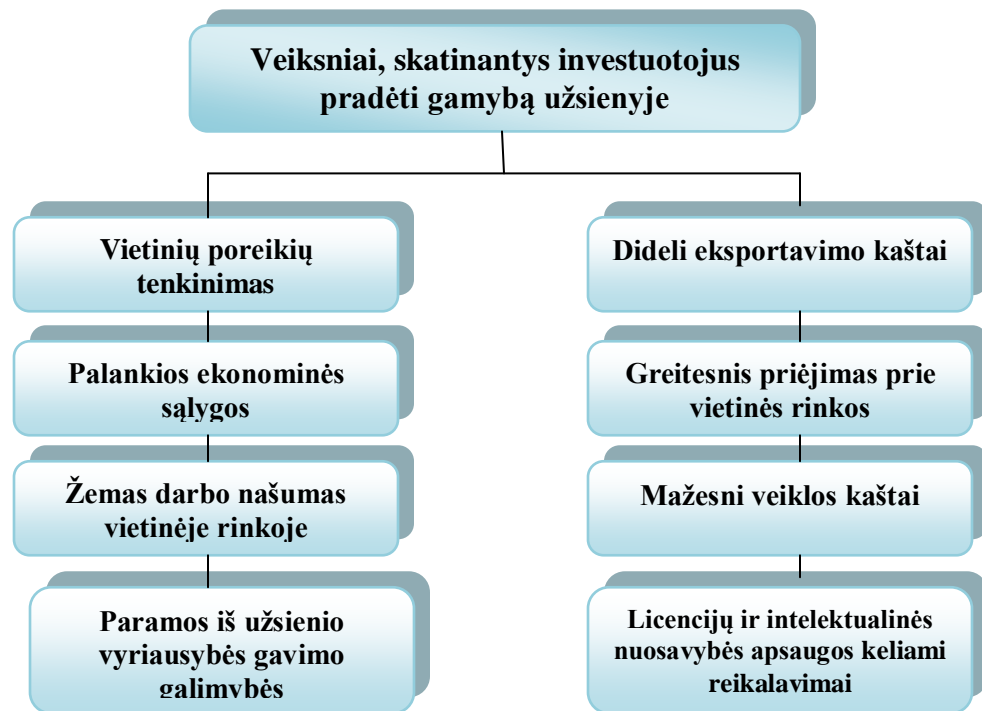
Šaltinis: Ginevičius, Rakauskienė ir kt., 2005, p.160

3 pav. TUI pritraukimo sąlygų (OLI) plėtros teorijos struktūra

Didelė dalis teorinių darbų, kurie yra susiję su tiesiogines užsienio investicijas lemiančių veiksnių analize, kaip pagrindinius veiksnius taip pat pateikia nuosavybės, vietos pranašumus bei internacionalizacijos teikiamą naudą. Anot Campos ir Kinoshita (2002), tyrimai gali būti klasifikuojami į

dvi stambias grupes. Viena grupė sutelkia visą dėmesį į vidinius veiksnius, tokius kaip įmonės dydis, tyrimų ir eksperimentinės veiklos intensyvumas. Ši grupė kelia klausimą, kas skatina įmonę investuoti užsienyje. Įmonės, kurios intensyviau, lyginant su vietiniais konkurentais, vykdo tiriamąją ir eksperimentinę veiklą, yra labiau linkusios investuoti užsienyje. O įmonės, kurios tyrimams skiria mažiau lėšų, yra labiau linkusios priimti užsienio investicijas.

Kita tyrimų grupė orientuota į išorinius veiksnius investuotojo atžvilgiu. Tai šalies, kuri priima investicijas pranašumai – rinka, darbo jėgos kaina...Viena iš priežasčių investuoti užsienyje, yra siekis sumažinti gamybos kaštus. Be abejo, vietinės rinkos dydis, gamtinių išteklių, darbo jėgos kaina lemia laukiamą užsienio investicijos pelningumą. Taip pat tiesioginių užsienio investicijų pritraukimo srautams didelę įtaką daro makroekonominis bei politinis stabilumas, infrastruktūros lygis, užsienio prekybos apribojimai.

Šaltinis: sudaryta autoriaus

4 pav. Investuotojus pradėti gamybą užsienyje skatinantys veiksniai

Atskirų veiksnių įtaka gali skirtis atsižvelgiant į tai, ar tiesioginės užsienio investicijos yra horizontalios ar vertikalios. Horizontalių tiesioginių užsienio investicijų tikslas – naujų rinkų paieška, siekis pasinaudoti oligopoline padėtimi. O vertikalios tiesioginės užsienio investicijomis siekiama išspręsti priėjimo prie išteklių, svarbių tarpinių produktų tiekimo ar prekių paskirstymo problemas (Artige, Nicolini (2005), Ruplienė, Montvilaitė (2008, p.273)):

- **Rinkos dydis.** Tyrimuose šis veiksnys dažniausiai vertinamas naudojant bendrojo vidaus produkto ir vienam gyventojui tenkančio bendrojo vidaus produkto dydžius. Šis veiksnys labai svarbus horizontalioms, tačiau visiškai nesvarbus vertikaloms tiesioginėms užsienio investicijoms. Bendrojo vidaus produkto, tenkančio vienam gyventojui, įtaką tiesioginėms užsienio investicijoms, galima interpretuoti skirtingai. Pirma – bendras vidaus produktas lemia aukštą pajamų lygį, didelį produktyvumą bei didelę produktų diferenciaciją. O antra – tai rodo ir aukštus darbo jėgos kaštus.
- **Transporto kaštai.** Šis veiksnys vėlgi labai svarbus horizontalioms tiesioginėms užsienio investicijoms, bet jis gali būti pagrindiniu veiksniu ir vertikalų investicijų atveju, jei ketinama pagamintą produkciją eksportuoti į kitas šalis.
- **Gamybos veiksnių kaina.** Šis veiksnys svarbus tiek horizontalioms, tiek vertikaloms tiesioginėms užsienio investicijoms, bet vertikalų tiesioginių užsienio investicijų atveju jis yra lemiamas.
- **Aglomeracijos efektas.** Šis veiksnys svarbus tiek horizontalioms, tiek vertikaloms tiesioginėms užsienio investicijoms, nes jis susijęs su bendra infrastruktūros, žmogiškojo kapitalo lygio, aukšto produktyvumo bei specializacijos įtaka.
- **Mokesčių lengvatos.** Daugelis valstybių šį veiksnių naudoja tiesioginių užsienio investicijų strategijose, tačiau mokesčių lengvatos labiau veikia vertikalias investicijas, kadangi yra mažinami gamybos kaštai.
- **Verslo ir investicinis klimatas.** Biurokratinė ir teisinė aplinka, reguliavimas yra priskiriami prie labai svarbių veiksnių.
- **Prekybos barjerai ir ekonominis atvirumas.** Šie veiksniai yra vertinami nevienareikšmiškai, nes mažas atvirumas palankiai veikia horizontaliąsias tiesiogines užsienio investicijas, tačiau stabdo vertikaląsias.

Svarbiausi makroekonominiai veiksniai, kurie lemia tiesioginių užsienio investicijų srautus į šalį, yra ekonominė šalies padėtis, valiutos kursas, rinkos dydis ir t.t. Jei šalies valiuta yra brangi, ji veiks kaip investicinį patrauklumą mažinantis veiksnys, o jei šalies valiuta pigi – atvirkščiai, lemia investicijų didėjimą. Pažymėtina, kad ir patys tiesioginių užsienio investicijų srautai gali lemti valiutos kurso kitimą: didelis užsienio investicijų srautas gali padidinti vietinės valiutos vertę, ir atvirkščiai, vietinėms įmonėms daug investuojant užsienio šalyse, valiutos vertė kris. Campos, Kinoshita (2002) teigia, kad užsienio investuotojai pirmenybę teikia toms valstybėms, kurios pasižymi didesniu užsienio prekybos atvirumu ir

mažesniais tiesioginių užsienio investicijų apribojimais. Apibendrinus visus veiksnius, skatinančius užsienio investicijas į šalį, galima juos išskirti į penkias pagrindines grupes (žr. 1 lent.):

1 lentelė. Pagrindinės veiksmų grupės skatinančios užsienio investicijas į šalį

Veiksmų grupė	Skatinimo priežastys
Rinkos veiksniai	Įmonės investuodamos užsienyje, siekia įsigyti papildomus rinkos segmentus. Siekiant veiklos plėtros bei aukštesnio pelno lygio, nauja rinka, jos dydis bei numatomi augimo tempai padeda tai užsitikrinti.
Prekybos barjerų veiksniai	TUI naikina prekybos barjerus ir investuotojui suteikia teisę veikti kaip ir vietinei įmonei, kurios neveikia įvairūs prekybiniai apribojimai.
Kaštų veiksniai	Investuotojai investuoja užsienyje dėl pigesnių žaliavų, pigesnės bei kvalifikuotos darbo jėgos, pasinaudoja vyriausybės taikomomis lengvatomis bei subsidijomis.
Bendrieji veiksniai	Užsienio investuotojus labiau domina įmonės, kurios turi specifinius privalumus prieš kitas įmones, kurios veikia šalyje ar regione. Tai gali būti įmonės įvaizdis, technologiniai pranašumai, valdymas ar marketingas.
Verslo ir investicinio klimato veiksniai	Lemiami veiksniai yra investicinė aplinka visomis prasmėmis: ar šalyje lengva pradėti verslą, ar palanki infrastruktūra, ar žemas korupcijos lygis, ar kvalifikuota darbo jėga, ar gerai dirba teisėtvara, ar maža biurokratinė našta, ar šalies konkurencingumas yra aukštas, kaip investuotojai vertina šalies investicinį klimatą.

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Be šių veiksmų, išskirtų į penkias pagrindines grupes, egzistuoja daug kitų veiksmų, kurie ne mažiau svarbūs pritraukiant tiesiogines užsienio investicijas.

Finansinio sektoriaus veiksnys (fiskalinė, monetarinė politika, bankininkystė, draudimas). Sėkminga ir stabili šio sektoriaus plėtra yra viena svarbiausių sąlygų pritraukiant TUI.

Privatizavimo veiksnys. Tai vienas iš būdų pritraukti TUI. Šalims yra siūloma baigti vykdomą privatizavimo politiką, t.y. užtikrinti šios politikos tęstinumą ir nekintamumą keičiantis vyriausybėms.

Ekonomikos reformos ir kokybės veiksnys. Šalių ekonominę išsivystymą daugiausia nulemia vykdomos ekonomikos reformos, palankūs įstatymai, mokesčiai bei užsienio politika.

Kaimyninių šalių ryšių veiksnys. Šio veiksmo įtaka svarbi šalių prekybiniuose santykiuose bei TUI.

Ekonominio paveldo veiksnys. Investuojant į besivystančias šalis yra svarbu tų šalių gamtinių išteklių dydis, o į išsivysčiusias šalis – sukurtų technologinių resursų dydis.

Mokslinėje literatūroje, analizuojant TUI lemiančius veiksnius, dažniausiai jie klasifikuojami pagal santykį su užsienio investuotoju (vidiniai ir išoriniai) bei pagal veiksmų pobūdį (mikroekonominiai ir makroekonominiai). Kai kurių veiksmų įtakos stiprumą lemia ar TUI yra horizontalios ar vertikalios. Apibendrinus visus veiksnius, skatinančius tiesiogines užsienio investicijas į šalį, galima juos išskirti į penkias pagrindines grupes: rinkos veiksniai, prekybos barjerų veiksniai, kaštų veiksniai, bendrieji veiksniai, verslo ir investicinio klimato veiksniai.

1.3.1. Veiksniai, ribojantys užsienio investicijas į Lietuvos ūkį

Nepaisant investicijas skatinančių aplinkybių (Lietuva pasižymi aukštos kvalifikacijos darbo jėga, gerai išplėta infrastruktūra, palankia strategine geografine padėtimi, yra ES, NATO ir Šengeno narė), esama ir tokių, kurie atvirksčiai – stabdo investicinį procesą. Atlikti Lietuvos, tarptautinių organizacijų bei užsienio investuotojų atstovaujančių institucijų Lietuvoje tyrimai išskyrė veiksnius, trukdančius investicijoms. Lietuvoje yra sudarytos pakankamai palankios sąlygos investuoti į įvairias pramonės ir verslo sritis, tačiau trūksta motyvacinių veiksnių, didinančių investicijų patrauklumą. *Ekspertai išskiria veiksnius, kurie, investuotojų nuomone, riboja investicijas į šalį:*

1. Tiesioginio užsienio kapitalo perkėlimą apsunkina **per didelis biurokratizmas**: norint pradėti verslą, įsigyti žemę, gauti leidimus statybai ir pan., būtina atlikti daug ir ilgai trunkančių administracinių procedūrų, gauti daug tarpusavyje menkai veiklą koordinuojančių institucijų sprendimų. Tai dažnai skatina statybos vykdytojus ir statybos bendroves apeiti įstatymus, nepaisyti taisyklių ir gauti sau pernelyg didelių privilegijų. Taigi didžiuliai biurokratiniai barjerai ne tik trukdo vystyti bei pradėti verslą, bet ir sudaro sąlygas plėtotis korupcijai, kuri įvardijama kaip dar vienas tiesiogines užsienio investicijas ribojantis, problemų keliantis veiksnys.
2. **Nestabili Lietuvos teisinė sistema** vis dar lieka gana reikšminga kliūtimi užsienio verslininkams, šalyje nėra gerai veikiančio įstatymų įgyvendinimo mechanizmo. Pati teisinė sistema yra labai nelanksti ir besidubliuojanti: dažnai priimami vienas kitam prieštaraujantys įstatymai. Didelė problema yra tai, kad įvairios institucijos tą pačią situaciją ar dokumentą dažnai interpretuoja skirtingai. Taip pat egzistuoja daug neaiškios paskirties ir besidubliuojančių statistinių ataskaitų.
3. **Lietuvoje nėra institucijos, kuri investuotojui galėtų suteikti išsamią bei patikimą informaciją apie įmones, organizacijas, specialistus bei potencialius verslo partnerius.** Lietuvos ekonominės plėtros agentūra (LEPA) daro tai, ką leidžia jos statusas ir galimybės, tačiau ji nėra pajėgi realizuoti šį uždavinį.
4. **Korupcija** didina investavimo riziką, sukuria nevienodas konkurencines sąlygas. Nors korupcija ir nusikalstamumas turi mažėjimo tendenciją, tačiau tai vis dar lieka pakankamai rimta problema. „Transparency International“ sudaromas korupcijos suvokimo indeksas Lietuvoje per 2009 metus padidėjo 0,3 procentinio punkto ir priartėjo prie ribos, kuri skiria mažai korumpuotas valstybes nuo valstybių, susiduriančių su rimtomis korupcijos problemomis, tačiau 2010 m. Lietuva pagerino rezultatus ir surinko 5 balus užimdama 46 vietą. Korupcijos suvokimo indeksas

(KSI) yra vienas svarbiausių valstybės patrauklumo ir patikimumo vertinimo skaičių tarptautinėje verslo aplinkoje (0 – labai korumpuota valstybė, 10 – labai skaidri valstybė).

2 lentelė. Lietuva pagal korupcijos suvokimo indeksą

	Balai pagal korupcijos suvokimo indeksą			
	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.
Lietuva	4,8	4,6	4,9 (52 vieta)	5 (46 vieta)

Šaltinis: sudaryta pagal „Transparency International“ sudaromą korupcijos suvokimo indeksą. Prieiga per internetą: http://www.transparency.lt/new/index.php?option=com_frontpage&Itemid=24 [žiūrėta 2010 11 04]

„Transparency International“ teigimu, Lietuva yra viena iš devynių valstybių, kurios nuo 2008 m. padarė didžiausią pažangą.

5. Svarbų vaidmenį atlieka ir **šalies mokesčių politika**: investuotojai akcentuoja ne tik didelius mokesčius, bet ir sudėtingą mokesčių sistemą

Taip pat egzistuoja nemažai problemų, susijusių su PVM susigrąžinimu. Tačiau ši situacija turi tendenciją gerėti, nes yra gerinamas mokesčio administravimas, diegiamos PVM rizikos valdymo sistemos, greitinamos PVM skirtumo grąžinimo (įskaitymo) pagrįstumo kontrolės procedūros, taikoma PVM grąžinimo be prašymo tvarka.

6. **Sudėtinga žemėtvarkos sistema** ir stringantis jos tobulinimas užkerta kelią į šalį ateiti „plyno lauko“ investicijoms. Dėl užsitęsusių žemės paėmimo visuomenės poreikiams klausimų sprendimo, stringa investuotojų atėjimas į Kauno LEZ (Laisva ekonominė zona), nors šis miestas turi itin didelį investicinį potencialą.

7. **Verslo etika ir kultūra** nuolat ir sparčiai gerėja, tačiau vis dar išlieka palyginti rimta problema, kurią įveikti Vakarų šalių įmonėms neretai yra sudėtinga.

8. **Maža vietinė rinka ir palyginti žema gyventojų perkamoji galia.**

9. **Informacinių technologijų (išskyrus telekomunikacijas) įmonės labai mažos**, todėl nepajėgia didesnių užsakymų realizuoti konkurencingomis kainomis.

10. **Nelanksti darbo santykių reguliavimo sistema.**

11. **Vietinis verslas vis dar sunkiai internacionalizuojasi** (išlieka uždaras), klasterizacijos ir kooperacijos lygis pakankamai menkas.

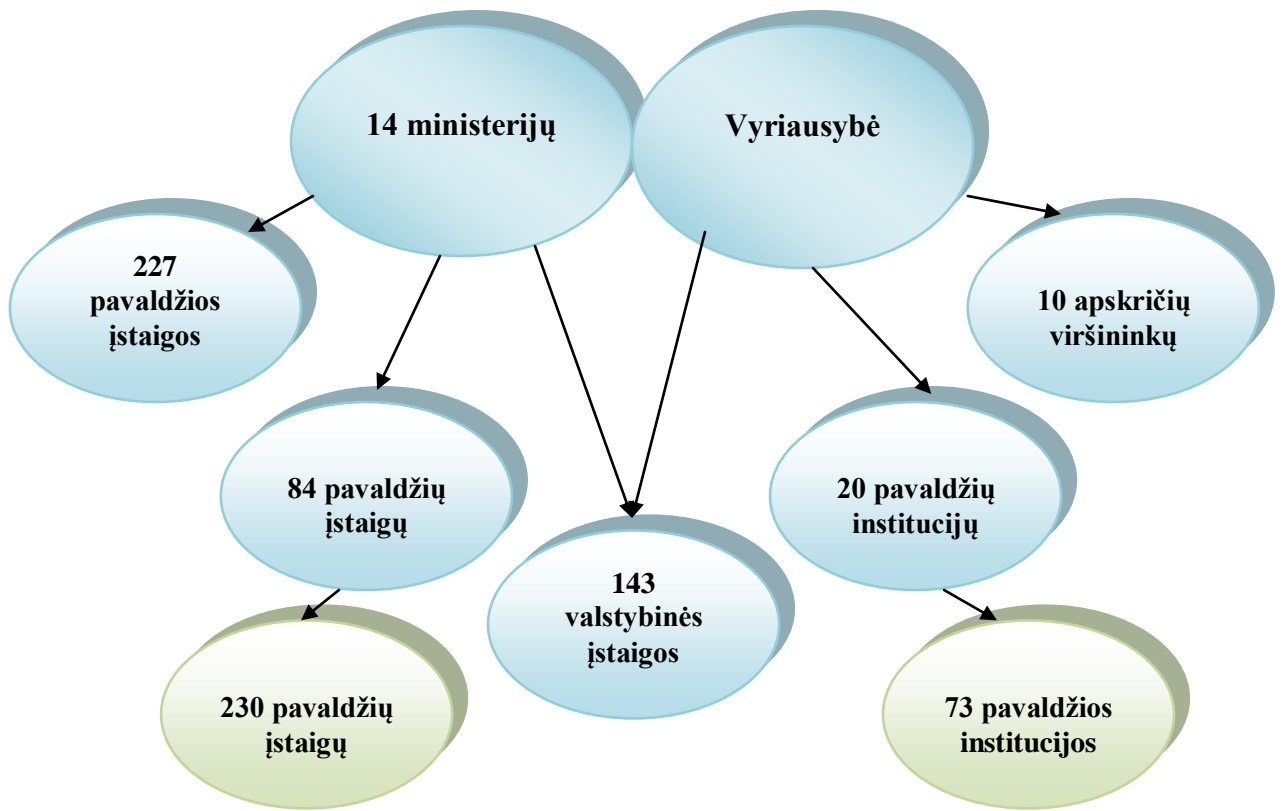
12. **Pasitikėjimo tarp verslo partnerių ir kompetencijos stoka.**

Pasaulio banko „Doing Business 2010“ atliktos studijos metu apie investicinį klimatą Lietuvoje, buvo apklausta nemažai įmonių vadovų, kurie kaip didžiausias kliūtis investicijoms įvardijo mokesčių našta, verslo reguliavimo priemonių neapibrėžtumą, investuotojų apsaugą, biurokratizmą, siekiant įsteigti

verslą, nesąžiningą konkurenciją, kurią skatina korupcija. Mokesčių našta Lietuvoje yra pakankamai didelė. 2008 m. pabaigoje pelno mokesčio tarifą padidinus nuo 15 % iki 20 % vietinės įmonės susidūrė su išaugusia mokestine našta, o užsienio investuotojai, atėję į Lietuvą dėl patrauklių dividendų apmokestinimo lengvatų ir nedidelio pelno mokesčio tarifo, parengė išėjimo iš rinkos planus. Šio mokesčio tarifo didinimas buvo didžiulė klaida, nes prarandame paskutinius investuotojus ir konkurencinių pranašumų likučius. Lietuva pagal šalyje galiojančius mokesčių tarifus priartėjo prie Vidurio Europos šalių grupės, kurioje mokesčiai yra didžiausi Vidurio Europoje. 2009 m. „Doing Business“ atlikta studija rodo, kad Lietuva buvo vienintelė valstybė pasaulyje, padidinusi pelno mokesčio tarifą. Krizės metu dauguma valstybių didino PVM tarifus, tačiau pelno mokesčio tarifo nekėlė. Atvirkščiai, pradėjo taikyti įvairias pelno mokesčio lengvatas. Lietuva susiduria su augančiu nedarbu ir didėjančia emigracija. Šiuos žmones gali sulaukyti tik kuriamos naujos darbo vietos, todėl pagrindiniu Lietuvos tikslu turi tapti investicijos. Palanki pelno mokesčio sistema prisidėtų siekiant šio tikslo. Nuo 2010 m. sausio 1 d. grąžintas anksčiau galiojęs 15 % pelno mokesčio tarifas bei dividendų lengvatos. Grįžimas prie vieno mažiausių pelno mokesčių tarifų Europos Sąjungoje siunčia teigiamą signalą potencialiems investuotojams.

Didelę biurokratizmo problemą akcentuoja daugelis užsienio ir ypač vietinių investuotojų. Labai daug reikia licencijų, leidimų, įvairių ir tarpusavyje menkai veiklą koordinuojančių institucijų sprendimų. Šiai problemai spręsti Lietuvoje yra suformuota „Saulėlydžio“ komisija, tačiau jai sunkiai sekasi kovoti su biurokratizmu ir pateisinti savo paskirtį. Pagrindinis komisijos tikslas – naikinti nebūtinus teisės aktus, mažinti besidubliuojančių institucijų skaičių, sumažinti verslininkų išlaidas mokesčių, darbo santykių, statistikos ir kitose srityse. Tačiau bet kokia reforma yra lėta biurokratinė procedūra, atsiremianti į valdymo nekompetenciją.

Biurokratinė našta bei kontrolės įstaigos, kurios dažnai yra nepagrįstos ir besidubliuojančios, vis dar lieka viena rimčiausių kliūčių tiek Lietuvos verslui, tiek užsienio investuotojams. Lietuvos Respublikos Vyriausybės siekis iki 2011 m. administravimo biurokratinę naštą verslui sumažinti 30 proc. greičiausiai ir liks tik deklaracija. Lietuvos Laisvosios rinkos instituto (LLRI) duomenimis, 2009 m. reguliavimo našta verslui ne sumažėjo, o padidėjo net 8 procentais. Suformuotos „Saulėlydžio“, „Saulėtekio“ komisijos atsimuša tartum į sieną, susidūrusios su vieningu biurokratiniu frontu.

Šaltinis: sudaryta pagal Vidaus Reikalų Ministerijos pateiktą informaciją. Prieiga per internetą:

http://www.vrm.lt/index.php?id=131&backPID=4&tt_news=2295& [žiūrėta 2009 12 05]

5 pav. Lietuvos vykdomosios valdžios struktūra

Neskaitant patvirtintų investicijų skatinimo priemonių, Lietuvoje tiek vidaus, tiek užsienio investicijoms stengiamasi sudaryti pagal galimybes vienodas sąlygas. Tačiau vis dar išlieka ir ypatingų skirtumų tarp vietinių ir užsienio investicijų. Tai ne tik kapitalas, bet ir praktinė patirtis, lengvesnis priėjimas prie naujų rinkų. Vietinius investuotojus taip pat lengviau motyvuoti, kad investuotų savo šalyje, negu kitų šalių investuotojus. Tačiau šalyje nėra specialiai skatinamos naujos investicijos ar reinvesticijos, įmonės nėra skatinamos investuoti į deklaruotus prioritetinius sektorius, kuriančius aukštesnę pridėtinę vertę ar aukštas technologijas. Nors privačiame sektoriuje yra remiamas naujų darbo vietų kūrimas, valstybės parama nėra siejama su konkrečių investicinių projektų poreikiais. Kai kurios lengvatos suteikiamos tik investuojantiems Klaipėdos LEZ (laisvosios ekonominės zonos teritorijoje): investuojant virš 1 mln. eurų 6 mokestiniams laikotarpiams atleidžiama nuo pelno mokesčio, o kitais 10 mokestinių laikotarpių jį mažinant 50 %. Už nuomojamą žemę moka lengvatinį - 50 % mažesnę žemės nuomos mokestį (LR Laisvųjų ekonominių zonų pagrindų įstatymas Nr. I-976),

Pagrindinės Lietuvos konkurentės pritraukiant TUI yra Vidurio ir Rytų Europos šalys (Čekija, Lenkija, Vengrija, Slovakija, Slovėnija, Latvija, Estija). Lietuva kartu su Latvija yra pritraukusios

mažiausiai TUI tenkančių vienam gyventojui tarp naujų ES narių. Dauguma šalių aktyviai taiko įvairias paskatas investicijoms pritraukti, kai tuo tarpu Lietuva tik 2009 m. birželio mėn. patvirtino tiesioginių užsienio investicijų pritraukimo priemonę „Invest LT+“. Todėl Lietuva dažnai pralaimėdavo nelygią kovą pritraukiant stambius ir strateginius investuotojus.

Parengtų investicijoms į gamybą aikštelių nebuvimas ar trūkumas bei ilgas ir sudėtingas visų reikalingų leidimų gavimo ir kitų procedūrų procesas yra lemiamas veiksnys, dėl kurio potencialios „plyno lauko“ investicijos dažnai aplenkia Lietuvą.

Pagal investicines aikšteles (pramoniniuose parkuose, specialiose ekonominėse zonose) su įrengta infrastruktūra bei komunikacijomis Lietuva nusileidžia tiesioginių užsienio investicijų pritraukimo lyderėms- Čekijai, Slovakijai, Vengrijai, Lenkijai, nes Lietuva galėjo siūlyti praktiškai tik Klaipėdos laisvąją ekonominę zoną. 2004 m. buvo pasirengta priimti užsienio bei vietos investuotojus Kauno LEZ, tačiau užsitęsė žemės paėmimo visuomenės poreikiams procesai bei nėra sutvarkyta infrastruktūra. Pagal LR Laisvųjų ekonominių zonų pagrindų įstatymą Nr. I-976 LEZ-ų žemę galima tik nuomoti, o potencialūs užsienio investuotojai dažnai pageidauja įsigyti žemę nuosavybės teise.

Apibendrinant galima teigti, kad pagrindiniai veiksniai, ribojantys tiesiogines užsienio investicijas į Lietuvos ūkį yra didelis biurokratizmas, korupcija, didelė mokesstinė našta bei sudėtinga žemėtvarkos sistema. Lietuvos patrauklumą užsienio investicijoms mažina ir silpnas aukštųjų technologijų paplitimo ir išsivystymo lygis, nepakankama infrastruktūra verslo kūrimui ir plėtrai, sudėtingos darbo jėgos reguliavimo procedūros. Todėl labai svarbu parengti efektyvią investicijų skatinimo sistemą, kuri gerintų verslo sąlygas investuotojams.

1.3.2. Tiesioginių užsienio investicijų skatinimo politika

Valstybė gali remti investuojančiuosius:

- **viešosiomis lėšomis** ar viešojo ir privataus sektorių partnerystės būdu plėtojamuose pramoniniuose parkuose;
- **integruotuose mokslo**, studijų ir verslo centruose, „slėniuose“;
- **verslo inkubatoriuose**;
- **į valstybei svarbių ekonominių** projektų įgyvendinimą;
- **į vyriausybės nustatytas prioritetines** veiklos sritis;
- **į vyriausybės nustatytas problemines** teritorijas.

Siekiant pritraukti tiesiogines užsienio investicijas, būtina vykdyti aktyvią investicijų pritraukimo politiką. Remiantis ekspertų išvadomis dėl Lietuvos investicinės aplinkos, buvo parengta „Investicijų skatinimo programa 2008-2013 m.“ bei bus pabaigta formuluoti ir pradėta nuosekliai įgyvendinti investicijų skatinimo strategija 2010-2020 m.

Investicijų skatinimo programa 2008-2013 m.

(http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=312822&p_query=&p_tr2=)

Šia programa siekiama pagerinti šalies investicinę aplinką ir sukurti efektyvią tiesioginių užsienio investicijų skatinimo sistemą, kurti verslui palankią mokesstinę aplinką, spartinti teritorijų planavimo ir statybų dokumentų tvarkymo procesus, kurti ir plėtoti pramoninių parkų tinklą, skatinti kitų pramoninių teritorijų plėtrą.

Programos tikslas – gerinti Lietuvos investicinę aplinką ir kurti efektyvią tiesioginių vidaus ir užsienio investicijų skatinimo sistemą, visų pirma orientuotą į ilgalaikę šalies ūkio plėtrą, ekonomikos augimą ir visuomenės gerovės didinimą. Prioritetinėmis laikomos tiesioginės investicijos, kurios yra susijusios su aukštųjų ir vidutiniškai aukštų technologijų sektorių plėtra arba didelės pridėtinės vertės produktus kuriančių įmonių gausinimu; užimtumo problemų sprendimu, geros kokybės darbo vietų kūrimu, ypač aukštos kvalifikacijos specialistų pritraukimu.

Vyriausybė peržiūrėjusi investicijų pritraukimo politiką, 2010 m. kovo pradžioje pritarė šios programos pakeitimams. Yra naikinamas reikalavimas investuoti ne mažiau kaip 20 mln. litų (dabar nustatomas 5 mln. litų barjeras), o į mokslinius tyrimus ir eksperimentinę plėtrą – ne mažiau nei 5 mln. litų, siekiant paramos iš biudžeto daliai investicijų projekto ir kompensacijų personalo mokymo ar perkvalifikavimo išlaidoms. Investuojant į mokslinius tyrimus ir eksperimentinę plėtrą bus remiamos investicijos, jei jų bendra vertė sieks 1 mln. litų.

Remiantis „Investicijų skatinimo 2008-2013 m. programos“ pakeitimais, **laikinais nereikalaujama** minimalaus investicijų dydžio atitinkantiems nors vieną iš šių kriterijų:

- investuojama į MTEP (Mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros) centro sukūrimą ir (ar) išplėtojamą;
- investuojama į daugiašalės įmonės kuriamus ir (ar) plėtojamus padalinius, atsakingus už įmonės veiklą daugiau nei vienoje valstybėje, arba paslaugų centrus, aptarnaujančius klientus ir (ar) paslaugų centro įmonių grupei priklausančias įmones ar jų padalinius užsienio valstybėse;
- investuoja daugiašalė įmonė, turinti pasaulyje žinomus prekių ženklus;
- investuoja aukštųjų ar vidutiniškai aukštų technologijų daugiašalė įmonė;

- investuoja į įmonės su MTEP padaliniais sukūrimą ir (ar) išplėtojimą ir investicijas į MTEP padalinius sudaro ne mažiau kaip 20 procentų viso projekto;
- investuoja į įmonės sukūrimą ir (ar) išplėtojimą ir bus sukurta ne mažiau kaip 20 ilgalaikių (išlaikomų ne trumpiau kaip 3 metus) darbo vietų, iš kurių ne mažiau kaip 50 procentų darbo užmokestis bent 3 kartus viršija šalies vidutinį darbo užmokestį;
- investuoja į įmonės sukūrimą ir (ar) išplėtojimą ir ne mažiau kaip 70 procentų visos numatomos pagaminti šioje įmonėje produkcijos bus eksportuojama, o investicijos į naują technologinę įrangą sudarys ne mažiau kaip 50 procentų visos investicijų sumos.

Šie galiojimai vienodomis sąlygomis bus taikomi tiek užsienio, tiek Lietuvos investuotojams. Galioję minimalūs investicijų reikalavimai riboja investuotojų atėjimą į Lietuvą, nes daug turto yra nuomojama arba įsigyta išperkamąja nuoma, todėl investicijų vertė neviršija nustatytos ribos ir lengvatų taikyti negalima. Reikalavimą panaikinus, atsiranda galimybių greičiau pritraukti investicijų, nes šiuo metu Lietuvai svarbiausia ne pritraukti milijonai, o investicijų sukuriamos darbo vietos.

Laisvosios ekonominės zonos ir pramoniniai parkai

Laisvosios ekonominės zonos – tai viena iš tiesioginių investicijų pritraukimo formų (toliau – LEZ). Šiuo metu Lietuvoje veikia dvi LEZ (<http://www.lepa.lt/lt/LaisvosiosEkonominesZonos.html>), įsteigtos 1996 m.:

Klaipėdos LEZ – zona siūlo mokesčių lengvatas, teritoriją pramonei veiklai 99 metams, sutvarkytą ir paruoštą veiklai infrastruktūrą.

3 lentelė. Klaipėdos LEZ teritorija

Plotas	412 ha, iš jų 112 ha planuojama teritorija
Parengta teritorija	Apie 100 ha
Išnuomota teritorija	64 ha, iš jų pernuomota zonos įmonėms 45 ha
Ekonominiai rodikliai	Veiklą vykdo 16 įmonių
Planuoja	4 įmonės
Iš viso investuota	758 mln.Lt
Darbo vietos šiuo metu	1127
Bendra įmonių apyvarta nuo LEZ įkūrimo 2002 m.	Daugiau kaip 5 mlrd.Lt

Šaltinis: Klaipėdos LEZ. Prieiga per internetą: www.klaipedoslez.lt [žiūrėta 2010 06 25]

“FDI Magazine” sudarė pasaulio laisvųjų ekonominių zonų reitingus, kuriuose dalyvavo 700 zonų iš įvairių šalių. Reitingai buvo sudaromi pagal įvairius kriterijus. Pagrindiniame reitinge “Top 25“, kuriame pagrindinės vietos atiteko galingoms Kinijos, Jungtinių Arabų Emyratų zonoms, Klaipėdos LEZ užima garbingą 20 vietą. O pagal verslo sąlygų palankumą, zonos įrengimą “Top 10” reitinge Klaipėdos LEZ buvo įvertinta aukšta penkta vieta

(http://www.fdimagazine.com/news/fullstory.php/aid/3358Global_Free_Zones_of_the_Future_2010_11_Winers.htm/).

Laisvųjų ekonominių zonų lyderiai

- 1 vieta - Šanchajaus LEZ, Kinija;
- 2 vieta – Dubajaus oro uosto LEZ, JAE;
- 3 vieta – San Luis Potosi, Meksika;
- 5 vieta – Ventspilio laisvasis uostas, Latvija;
- 11 vieta – Lodzės specialioji ekonominė zona, Lenkija;
- 17 vieta – Valbrycho specialioji ekonominė zona, Lenkija;
- 20 vieta – Klaipėdos LEZ, Lietuva.**

Geriausia LEZ infrastruktūra:

- 1 vieta - Šanchajaus LEZ, Kinija;
- 2 vieta – Bahreino tarptautinis investicijų parkas;
- 3 vieta – Bahreino logistikos zona;
- 4 vieta – Akubo specialioji ekonominė zona, Jordanija;
- 5 vieta – Klaipėdos LEZ, Lietuva.**

Reitingas, vertinantis zonos patogumą, teikiamas paslaugas, galimą veiklos pobūdį, patvirtino teisingai pasirinktą Klaipėdos LEZ kryptį, nes zona turi būti universali, o ne specializuota. Aukštas Klaipėdos LEZ įvertinimas tarp pasaulio laisvųjų ekonominių zonų yra svarbus rodiklis potencialiems investuotojams, kurie savo lėšas ir veiklą svarsto kreipti būtent čia.

Kauno LEZ (534 ha) – šalia Kauno LEZ augantis Kauno tarptautinis oro uostas užtikrina puikų tarptautinį susisiekimą. Taip pat siūlomos mokesčių lengvatos, puiki geografinė padėtis bei geras susisiekimas keliais ir traukiniais, nedidelis atstumas nuo neužšalancio Klaipėdos jūrų uosto ir t.t.

Klaipėdos ir Kauno laisvosiose ekonominėse zonose veikia 28 investuotojai.

4 lentelė. Mokesčių lengvatos LEZ zonose

Mokestis	Procentai (%)	Mokestis LEZ
Pelno mokestis	15	Nėra pelno mokesčio pirmus 6 metus ir tik 50% pelno mokestis per kitus 10 metų
PVM	21	Nėra PVM
Dividendų apmokestinimas	Nuo 0 iki 15	Nėra dividendų apmokestinimo užsienio investuotojams (0% tik tuo atveju, kai akcininkas ne trumpiau kaip 12 mėn. valdo ne mažiau kaip 10% balsų suteikiančių akcijų).
Gyventojų pajamų mokestis	15 (+ 6 % sveikatos draudimo įmoka)	15 (+ 6 % sveikatos draudimo įmoka)
Darbdavio socialinio draudimo įmoka	31 (+ darbdavio įmoka 3 %)	31 (+ darbdavio įmoka 3 %)
Nekilnojamojo turto mokestis	0,3-1	Nėra nekilnojamojo turto mokesčio

Šaltinis: Laisvosios ekonominės zonos. Prieiga per internetą: <http://www.lepa.lt/lt/LaisvosiosEkonominesZonos.html> [žiūrėta 2010 06 19].

Pramoniniai parkai (PP)

Siekiant šalyje išplėsti infrastruktūros požiūriu parengtų teritorijų pasiūlą investuotojams, yra kuriami pramoniniai parkai. Pramonės parkais gali būti pripažinti tik tie objektai, kurie yra įsteigti valstybės ar savivaldybės, ir jų operatoriais gali būti tik valstybė ar savivaldybė. Šiuo metu yra įgyvendinami 9 pramoninių parkų projektai (Šiaulių, Panevėžio, Alytaus, Kėdainių, Marijampolės, Naujosios Akmenės, Radviliškio, Ramygalos ir Pagėgių) ir keletas privačių teritorijų, kurių savininkai jas vadina pramonės parkais, nors jos neturi tokio statuso. Valstybės pramonės parkams lengviau skiriama ES parama bei yra paprastesnė detaliųjų planų tvarkymo procedūra. Iki 2010 sausio 1 d. į pramonės parkų infrastruktūrą yra investuota 97,5 mln.Lt ES lėšų ir 18,84 mln.Lt skirta iš Lietuvos biudžeto. 2010 sausio 1 d. veikiančiuose valstybiniuose pramonės parkuose dirbo 5 investuotojai. Čia buvo sukurta 919 darbo vietų bei investuotojai buvo įsipareigoję įsteigti dar 240. Pilnai įrengus teritorijas, investicijoms skirtas bendras plotas siektų 600 ha.

Investicijų skatinimo strategija ir tikslai 2010-2020 m. (projektas)

http://www.lepa.lt/files///File/Investuotojui/InvesticijuSkatinimoStrategija/inv_strateg_projektas.pdf

Strategijoje Lietuvos investicijų pritraukimas bus orientuotas trimis kryptimis:

- į aukštos pridėtinės vertės paslaugų sritį (verslas, medicina, logistika);
- į aukštųjų technologijų sritį (biotechnologijos, švariosios technologijos, inžinerija, informacinės technologijos ir telekomunikacijos);
- į tradicinę pramonę (inžinerija, chemija, plastikai, maisto gamyba).

5 lentelė. Tiesioginės užsienio investicijos į IT ir gamybos sektorius, mln.Lt

	2006 01 01	2007 01 01	2008 01 01	2009 01 01	2010 01 01
Į IT sektorių	3,2	3,0	4,1	4,3	4,5
Į gamybą	9457,6	11510,3	12586,8	7325,6	9205,78

Šaltinis: Statistikos Departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280> [žiūrėta 2010 06 17].

Užsienio investuotojui renkantis, kur investuoti, sprendimą lemia ir finansinės paskatos, todėl 2010-2020 m. investicijų pritraukimo strategijoje (projekte) numatytos finansinės paskatos galimiems užsienio investuotojams, kurias teiktų Lietuvos valstybė. Tai gali būti dalis išlaidų naujoms darbo vietoms kurti, darbuotojams mokyti ar perkvalifikuoti, investicijoms į ilgalaikį turtą, mokslinį tyrimą. Investicijų strategijoje bus numatyti minimalūs investicijų dydžiai, tačiau įvedama naujovė – galimybė derėtis su ypač svarbiais investuotojais.

Kad finansinės paskatos būtų suteiktos, užsienio investicija turėtų atitikti tam tikrus kriterijus – naujai kuriamose darbo vietose atlyginimas turėtų viršyti vidutinį, investicijos dydis turėtų būti ne mažesnis nei nustatytas kriterijus, ne mažiau nei nustatyta sukurta darbo vietų.

6 lentelė. Papildomi kriterijai paskatoms gauti

Sektorius	Kriterijai
Verslo paslaugos	
	Sukurtų darbo vietų atlyginimų vidurkis mažiausiai 1,25 karto viršija šalies vidurkį (ne didžiųjų miestų regionuose – 1,1 šalies vidurkio);
	Sukurtų darbo vietų skaičius ne mažesnis nei 10;
	Investicijų dydis yra ne mažesnis nei 300 000 Lt (ne didžiųjų miestų regionuose – 100 000Lt);
Moksliniai tyrimai ir technologijų plėtra (MTTP)	
	Sukurtų darbo vietų atlyginimų vidurkis mažiausiai 1,5 karto viršija šalies vidurkį;
	Sukurtų darbo vietų skaičius ne mažesnis nei 5;
	Investicijų dydis yra ne mažesnis nei 150 000 Lt;
Gamybos sektorius	
	Sukurtų darbo vietų atlyginimų vidurkis ne mažesnis nei 0,75 šalies vidurkio;
	Sukurtų darbo vietų skaičius ne mažesnis nei 30 (15, jei investuojama ne Vilniaus, Kauno ar Klaipėdos miestuose);
	Investicijų dydis yra ne mažesnis nei 3,5 mln.Lt (ne didžiųjų miestų regionuose – 1 mln.Lt);

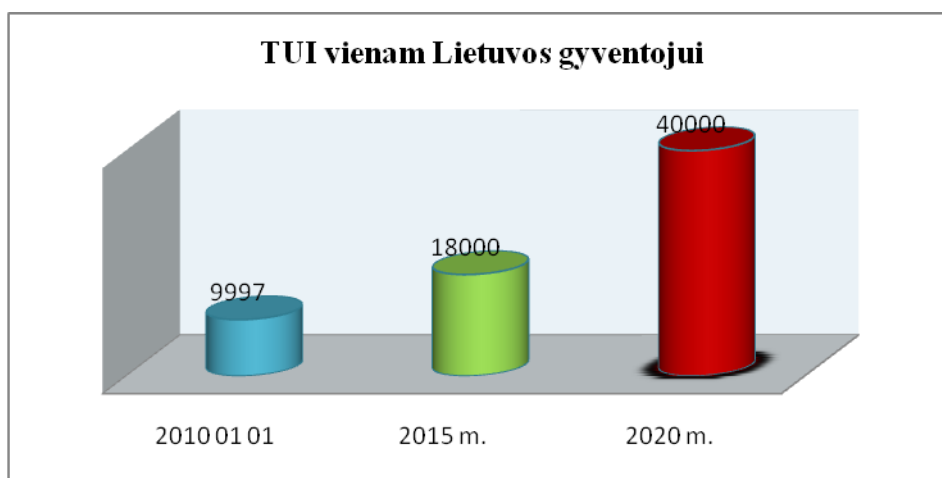
Šaltinis: Investicijų skatinimo strategija ir tikslai 2010-2020 m. (projektas). Prieiga per internetą http://www.lepa.lt/files//File/Investuotojui/InvesticijuSkatinimoStrategija/inv_strateg_projektas.pdf [žiūrėta 2010 06 02].

Į valstybės finansinę paramą galės pretenduoti investuotojas, kuris Lietuvoje įgyvendina *Kokybiško investicinio projekto* apibrėžimą atitinkantį projektą ir (ar) nustatytus papildomus kriterijus. Kokybišku vadinamas toks projektas, kuris atitinka bent 3 iš 4 kriterijų:

- Daugiau nei 60 proc. sukuriamos produkcijos ar paslaugų yra eksportuojama;
- Gamybai ar paslaugų kūrimo procesui pasitelkiamas vietinių tiekėjų tinklas;
- Sukuriama bent 10 darbo vietų arba, įgyvendinus projektą, gaunamas svarus ilgalaikis konkurencinis ar technologinis pranašumas Baltijos šalių regione;
- Vidutinis darbo užmokestis yra bent 10 proc. didesnis nei vidutinis šalies.

Be to, parama gali būti teikiama strategiškai svarbiam arba viešojo ir privataus sektorių partnerystės būdu (PPP) plėtojamam projektui, kuris gali ir neatitikti finansavimo teikimo kriterijų.

Įgyvendinant šią strategiją, Ūkio ministerija žada padvigubinti vienam Lietuvos gyventojui tenkančias tiesiogines užsienio investicijas per penkerius metus: 2015 m. jos turėtų siekti 18000 Lt vienam Lietuvos gyventojui.

Šaltinis: Statistikos Departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280> [žiūrėta 2010 06 17]; Ūkio ministerijos vizija. Prieiga per internetą: http://www.ukmin.lt/lt/veikla/prior_darbai/UM_prioritetiniai_darbai_2010.pdf [žiūrėta 2010 06 17].

6 pav. Tiesioginės užsienio investijos tenkančios vienam Lietuvos gyventojui

Priemonė „INVESTLT+“

(http://www.ukmin.lt/lt/veikla/veiklos_kryptys/investicijos/invest-skatinimas/investLT.php)

Tikslas – pritraukti tiesioginių užsienio investicijų.

Šia priemone remiama veikla, kurios tiesioginės užsienio investicijos yra orientuotos į didelės pridėtinės vertės gamybos ar didelės pridėtinės vertės paslaugų verslo pradžia ir plėtrą. „INVESTLT+“ numatyta, kad valstybė kompensuos darbo užmokesčio išlaidas, materialaus ir nematerialaus turto

įsigijimą, inžinerinių tinklų rengimą, pastatų statybą, prisijungimo prie inžinerinių tinklų mokesčius, pastatų ar žemės sklypų nuomą ir t.t.

Pagal programos „INVESTLT+“ nuostatus investuotojai iš valstybės galės atsiimti maždaug pusę savo ketinamų investuoti 20 mln. litų. Iš viso priemonei 2010-2013 m. numatyta skirti 55,8 mln.Lt Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų:

- **gamybos srities** projektams – iki 15 mln. Lt;
- **paslaugų srities** – iki 32,9 mln. Lt;
- **mokslių tyrimų ir eksperimentinės plėtros srities** – iki 7,9 mln. Lt.

Prioritetiniai šalies investiciniai projektai

Šiais metais Lietuvos Vyriausybei pavyko įtikinti tokias garsias pasaulio kompanijas kaip „Barclays“, „Western Union“, IBM, „Thermo Fisher Scientific“ investuoti mūsų šalyje ir kurti aukštųjų technologijų bei inžinerijos mokslinių tyrimų ir plėtros centrus Lietuvoje. Lietuva siekia tapti aukštųjų technologijų paslaugų centru Šiaurės ir Baltijos šalių regione. Pritraukiant investicijų į paslaugų centrus, investicijos pinigais yra nedidelės, tačiau sukuriama daug darbo vietų bei surenkama nemažai mokesčių.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė sudarė 10 Strategiškai svarbių investicinių projektų, kuriems įgyvendinti tikslinga pasitelkti privataus kapitalo, sąrašą (žr. 7 lent.).

7 lentelė. Strategiškai svarbūs investiciniai projektai

Projektas	Vertė	Projekto įgyvendinimo terminas	Kita informacija
1. Nauja atominė elektrinė	5 mlrd. EUR	Pirmasis reaktorius turėtų pradėti veikti 2018-2020 m.	Planuojamas atominės elektrinės galingumas iki 3400 MW. Turės būti pasirinktos ne senesnės nei III ar III+ kartos modernios, saugios ir aplinką tausojančios technologijos
2. Suskystintų gamtinių dujų terminalas/ Požeminė gamtinių dujų saugykla	620-670 mln.EUR	2015 m.	Iki 2010 m.III ketv. planuojama atlikti tyrimą, kuris atskleis dujų tiekimo jūra investicijų grąžą.
3. „Rail Baltica“ ir Kauno viešasis logistikos centras	275 mln.EUR	2014 m.	Europinio standarto geležinkelio linijos nuo Lenkijos ir Lietuvos sienos iki Kauno bei dabartinės geležinkelių linijos iš Kauno iki Latvijos sienos modernizavimas. Siekiama užtikrinti suderinamumą tarp Rusijos ir Europos geležinkelio sistemų. Numatomas Kauno viešojo logistikos centro plotas maždaug 50-180 hektarų, kur bus teikiamos saugojimo, skirstymo, logistikos ir muitinės paslaugos.

7 lentelės tęsinys kitame puslapyje

Projektas	Vertė	Projekto įgyvendinimo terminas	Kita informacija
4. Vilniaus viešasis logistikos centras	35 mln.EUR	2015-2016m.	Viešasis sektorius pasirūpins būtiniausia infrastruktūra (privažiavimo keliais, geležinkeliu ir bent vienu įvairiarūšio transporto terminalu). Privatus sektorius sukurs vidaus infrastruktūrą (terminalai, remonto dirbtuvės, degalinės...). Nacionalinės svarbos projekto statusas. Finansinė parama iš ES fondų.
5. Klaipėdos viešasis logistikos centras	30 mln.EUR	2012-2013 m.	Viešasis sektorius pasirūpins būtiniausia infrastruktūra (privažiavimo keliais, geležinkeliu ir bent vienu įvairiarūšio transporto terminalu). Privatus sektorius sukurs vidaus infrastruktūrą (terminalai, remonto dirbtuvės, degalinės...). Nacionalinės svarbos projekto statusas. Finansinė parama iš ES fondų.
6. Giliavandenis uostas	1 mlrd.EUR	2018 m.	Suskystintų gamtinių dujų terminalo statyba gilavandeniame uoste. Nacionalinės svarbos projekto statusas. Numatoma finansinė parama iš ES fondų. Tikimasi privataus sektoriaus dalyvavimo.
7. „Via Baltica“ kelio ruožas	145 mln.EUR	2014-2015 m.	Keturių eismo juostų magistralės atkarpos Mauručiai – Puskelniai (34 km) statyba. Nacionalinės svarbos projekto statusas. Finansinė parama iš ES fondų. Tikimasi privataus ir viešojo sektoriaus partnerystės
8. Oro vežėjas	15-23 mln.EUR	2011-2012 m.	Planuojama įsteigti pagrindinį oro vežėją, jo bazė būtų Lietuvoje. Jis organizuotų tiesioginius skrydžius svarbiausiais maršrutais – Londonas, Berlynas, Paryžius, Roma (Milanas), Amsterdamas, Madridas, taip pat jungiamuosius skrydžius. Tikimasi privataus kapitalo dalyvavimo.
9. Guggenheimo Ermitažo muziejus	80 mln.EUR	2013 m.	Architektės Zaha Hadid suprojektuoto muziejaus statyba. Vieta – dešinysis Neries krantas, 7 km nuo oro uosto, žemės sklypo plotas – 0,25 ha, bendras plotas – 15000 kv.m. Per 5 m. kasmet lankytojų skaičius turėtų pasiekti 425000 asmenų. Tikimasi privataus sektoriaus dalyvavimo.
10. Nacionalinis stadionas ir sporto centras	130 mln.EUR	2011 m.	Bendras stadiono plotas – 22000kv.m., komercinio sporto centro – 24480 kv.m. Sporto renginių metu talpintų 23800 žiūrovų. Projektui suteiktas nacionalinio projekto statusas. Yra finansinės paramos galimybių iš valstybės ir ES fondų. Tikimasi privataus sektoriaus dalyvavimo arba viešojo ir privataus sektorių partnerystės.

Šaltinis: Strategiškai svarbių investicinių projektų sąrašas. Dienraštis „Verslo žinios“ Nr. 24 (3176) 2010 02 04

LR Ūkio ministerijos Investicijų ir eksporto departamento Investicijų ir valstybės turto valdymo politikos skyriaus vedėjo Mariaus Umbražiūno teigimu, šis sąrašas yra atnaujinamas ir š.m. gruodžio viduryje turėtų būti viešai paskelbtas „Investuok Lietuvoje“ agentūros internetinėje svetainėje.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovai, susitikimuose su verslo atstovais, siekia pristatyti Lietuvos pranašumus ir taip pritraukti investicijų. Užsienio kompanijoms taip pat pateikiamas Strategiškai svarbių investicinių projektų, kuriems įgyvendinti tikslinga pasitelkti privataus kapitalo, sąrašas.

Nors Lietuvos Respublikos Vyriausybės rinkodaros veiksmai yra pagirtini, tačiau privilioti investuotojus į šalį – vienas dalykas, o išlaikyti jį šalyje – ne mažiau svarbi ir sudėtinga užduotis.

Tiesioginių užsienio investicijų atėjimas į šalį yra labai gerai, nes jos kuria darbo vietas, taip pat yra reikalingos ekonomikai. Tačiau užsienio investuotojai yra suinteresuoti gauti pačią didžiausią įmanomą grąžą. Vis tik ne visos TUI valstybėms yra naudingos, o vyriausybės, prieš skatindamos investuotojus, turi pasverti visus plusus ir minusus. TUI galima vertinti kaip paskolą valstybei, kurią investuotojai vienu ar kitu būdu vėliau susigrąžina, o gaunamą pelną išsiveža. Todėl ilguoju laikotarpiu investicijos gali turėti neigiamų pasekmių. Didžiausią naudą valstybei teikia tos užsienio investicijos, prie kurių vyriausybei tenka prisidėti kuo mažiau, kuriomis kuriamos darbo vietos bedarbiams, nes kuo labiau kvalifikuota darbo jėga atiduodama investuotojams, tuo mažesnis projekto pelningumas tenka valstybei. Kas reiškia, kad darbuotojai perviliojami iš veikiančių įmonių, kuriose jie ir taip gavo atlyginimus bei mokėjo mokesčius. Taip pat didelę naudą valstybei teikia numatomi pardavimai eksporto rinkose, o įliejami pinigai kuo mažiau veikia kainų lygį ar valiutos kursą.

Tiesioginių užsienio investicijų srautai į Lietuvą vis dar nėra labai dideli, nors Vyriausybė suaktyvino pastangas šia linkme. Deja, kol Lietuvoje iš esmės nepagerės investicinė bei verslo aplinka, tikėtis sparčių investicijų srautų neverta.

2. TIESIOGINES UŽSIENIO INVESTICIJAS ĮTAKOJANČIŲ VEIKSNIŲ TYRIMO METODIKA

Veiksnių, įtakančių apsisprendimą perkelti lėšas į vieną ar kitą šalį, yra labai daug, tačiau kiekvienam investuotojui gali turėti skirtingą reikšmę. Atsižvelgiant į veiksnių gausą, vertinti būtina tik pačius svarbiausius. Įvertinant investicinį klimatą Baltijos šalyse, yra pateikiami susisteminti statistiniai duomenys, atliekama veiksnių analizė.

Analizuojant mokslinę literatūrą, nagrinėjusią veiksnius, lemiančius TUI srautus, nustatyta, jog ypatingą reikšmę turi specifiniai privalumai OLI (*Ownership, Location ir Internally*), kurių įgyjimas maksimizuoja tiesioginio užsienio investavimo vertę. Atsižvelgiant į tai, analizei pasirinkti šie veiksniai: rinkos dydis, mokslinių tyrimų ir technologijų pažangos lygis (MTTP), mokesčių našta, BVP vienam gyventojui bei ekonominis atvirumas. Apsisprendimą dėl šių faktorių išskyrimo visų pirma galima argumentuoti tuo, jog vienas iš kapitalo investavimo užsienyje motyvų yra galimybė įeiti į naujas rinkas bei ekonominis atvirumas (I-Internally), todėl rinkos dydis bei ekonominis atvirumas šiuo atveju yra labai reikšmingi. Mokestinė našta bei BVP yra susiję vietos privalumais (L-Location). Mokesčių tarifas gali skatinti investuoti į tam tikrą regioną. Tyrimų ir eksperimentinę veiklą galima įtraukti į Ownership motyvus. Įmonės, kurios intensyviau, lyginant su vietiniais konkurentais, vykdo tiriamąją ir eksperimentinę veiklą, yra labiau linkusios investuoti užsienyje. O įmonės, kurios tyrimams skiria mažiau lėšų, yra labiau linkusios priimti užsienio investicijas.

Teorinė tyrimo populiacija. Šiame tyrime analizuojami veiksniai, įtakojančys tiesioginių užsienio investicijų srautus bei investicinė Baltijos šalių aplinka

Tikroji tyrimo populiacija.

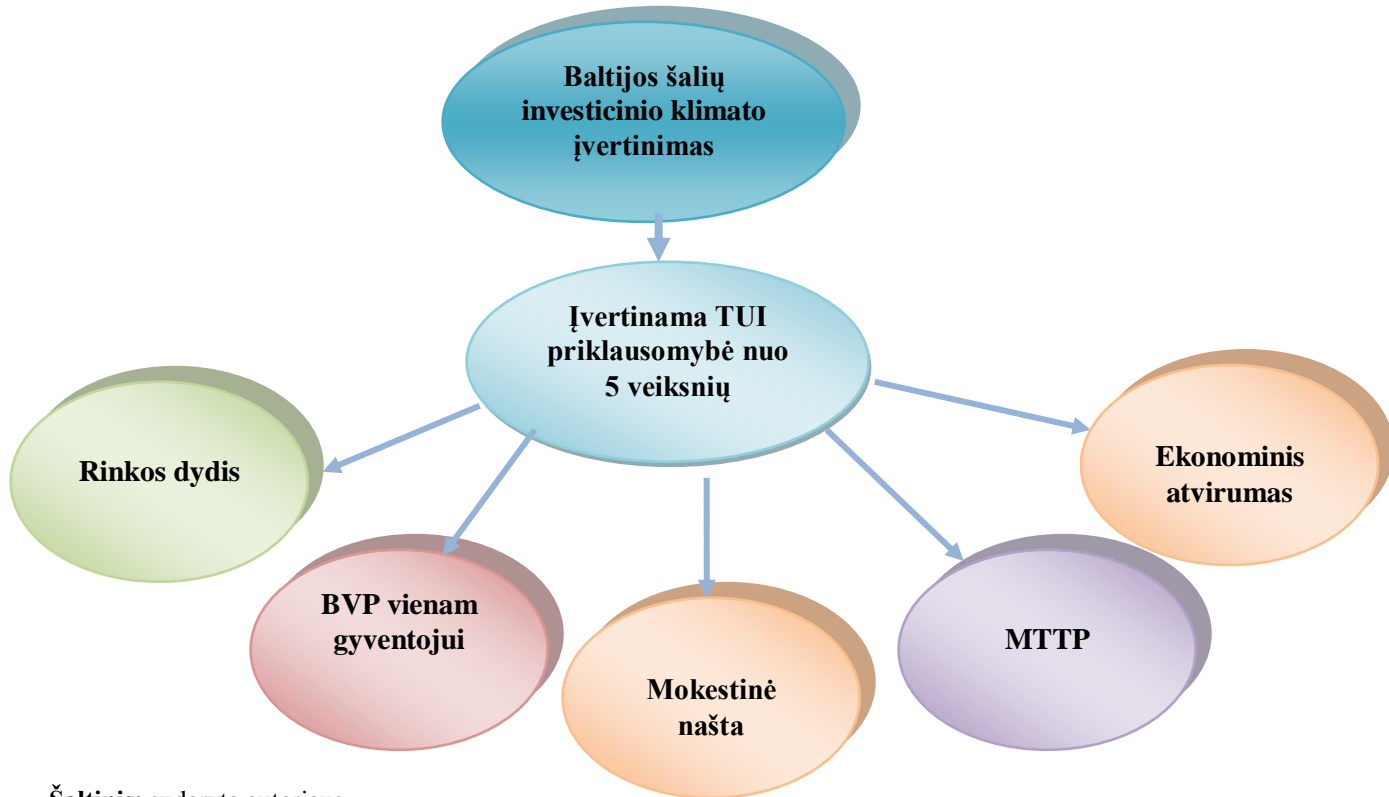
1. Lietuvos, Latvijos ir Estijos sukauptos TUI;
2. Lietuvos, Latvijos ir Estijos TUI vienam gyventojui;
3. Lietuvos rinkos dydis;
4. Lietuvos mokestinė našta;
5. Lietuvos ekonominis atvirumas;
6. Lietuvos BVP vienam gyventojui;
7. Lietuvos mokslinių tyrimų ir technologijų pažangos lygis (MTTP).

Imtis. Dokumentai, pagal kuriuos atliekama analizė:

1. Lietuvos, Latvijos ir Estijos statistikos departamentų pateikti duomenys;
2. „Eurostat“ duomenys;

3. Pasaulio banko projekto „Doing Business“ atlikti tyrimai;
4. Pasaulio ekonomikos forumo atlikti šalių konkurencingumo tyrimai „Pasaulio konkurencingumo ataskaita“ (angl. *Global Competitiveness Report*);
5. Šalių reitingai pagal ekonominės laisvės indeksą „Index of Economic Freedom“.

Sudaromas TUI įvertinimo modelis, kuriuo remiantis atliekamas empirinis tyrimas (žr. 7 pav.).

Šaltinis: sudaryta autoriaus.

7 pav. Tyrimo modelis

Tyrimo tikslas. Įvertinti didžiausią įtaką tiesioginėms užsienio investicijoms darančius veiksnius.

Darbo objektas. Tiesioginės užsienio investicijos Baltijos (Lietuva, Latvija, Estija) šalyse.

Tyrimo uždaviniai. Išskeltam darbo tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai:

1. Palyginti Baltijos šalių (Lietuva, Latvija, Estija) investicinę aplinką;
2. Atlikti tiesioginių užsienio investicijų priklausomybės nuo rinkos dydžio, mokslinių tyrimų ir technologijų pažangos lygio (MTTP), mokesčių naštos, BVP vienam gyventojui bei ekonominio atvirumo analizę.

Analizuojant veiksnius, lemiančius tiesiogines užsienio investicijas į šalį, siekiama pagrįsti **hipotezę**, kad ne visi veiksniai vienodai įtakoja tiesiogines užsienio investicijas.

Duomenų analizės metodai. Praktinę dalį sudaro statistinių duomenų analizė, kuri yra sudaryta iš dviejų specifinių statistikos metodų, t.y. statistinis stebėjimas (faktų registravimas ir duomenų suvedimas,

t.y. surinktų duomenų rūšiavimo, grupavimo metodai, apibendrinančių rodiklių apskaičiavimo, statistinių lentelių suvedimo bei grafikų vaizdavimo metodai); bei statistinės medžiagos analizė, pasitelkiant koreliacinį – regresinį tyrimo modelį. Rezultatų reikšmingumas tikrinamas Stjudento kriterijumi. Taip pat tyrimo metu kompleksiskai naudojami sisteminė ir lyginamoji analizė.

Pirmasis statistinės analizės žingsnis bus aprašomosios statistikos tyrimas. Aprašomoji statistika yra svarbus etapas, siekiant išsiaiškinti veiksnių įtaką TUI, nes susisteminti ir grafiškai pateikti duomenys leidžia daryti argumentuotas išvadas apie tiriamus objektus. Vienas svarbiausių aprašomosios statistikos privalumų yra tai, kad ji leidžia koncentruotai užrašyti informaciją, esančią didelėse duomenų bazėse.

Antras analizės žingsnis, yra statistiniai skaičiavimai, t.y. ekonometrinė praktikos dalis. Geriausiai įvertinti veiksnių įtaką TUI padėtų koreliacijos ryšio nustatymas. Jam nustatyti bus naudojamas porinis koreliacijos koeficientas, taip pat sudaromi tiek tiesiniai, tiek netiesiniai regresijos modeliai.

8 lentelė. Koreliacijos koeficientai

Rinkos dydis	Ekonominis atvirumas	Išlaidos MTTP	BVP vienam gyventojui	Mokestinė našta
-0,9669	0,8060	0,9712	0,9577	-0,6431

Šaltinis: sudaryta autoriaus.

Tyrime bus naudojamos tiesinės regresijos, laipsninės power, antrojo laipsnio parabolės bei eksponentinė funkcijos.

Tiesinės regresijos modelis parodo kaip vienas kintamasis nuo kito priklauso tiesiškai (Čekanavičius, 2002, p. 127). Šiame regresijos modelyje pabrėžiama y priklausomybė nuo x.

$$y = a + b \cdot x; \quad (1)$$

Čia y– TUI;

x – TUI įtakojuojantis veiksnys.

Iš netiesinių lygčių dažnai naudojama **antrojo laipsnio polinominės (parabolės)** lygtys, turinčios bendrą išraišką:

$$y = b_1 x^2 + b_2 x + a; \quad (2)$$

Čia y– TUI;

x – TUI įtakojuojantis veiksnys.

Antrojo laipsnio parabolės lygtimi taip pat galima apibūdinti daugumos porinių laiko eilučių tarpusavio ryšius. Funkcija priskiriama mažėjančiam rodiklių augimo (mažėjimo) tipui. Šiuo atveju numatoma, kad prognozuojamame laikotarpyje rodiklių lygių absoliutūs prieaugiai mažės. Be to, didinant parabolės lygčių laipsnį, jas galima transformuoti į polinominius trendus aprašančias lygtis.

Laipsninė Power funkcija priskiriama rodiklio augimo (mažėjimo) su vėliau būsimu prisotinimu augimo tipui. Apskaičiuojama pagal sekančią funkciją:

$$y = a \cdot x^b; \quad (3)$$

Čia y – TUI;

x – TUI įtakojantis veiksnys.

Laipsnis parodo, kiek kiekvienas x vienetas prideda prie y.

Eksponentinė funkcija priskiriama didėjančiam rodiklių augimo (mažėjimo) tipui. Šiuo atveju numatoma, kad perspektyviniame laikotarpyje rodiklių lygių absoliutūs prieaugiai didės (mažės). Apskaičiuojama pagal sekančią formulę:

$$y = a \cdot e^{b \cdot x}; \quad (4)$$

Čia y – TUI;

x – TUI įtakojantis veiksnys.

Jei funkcijos argumentas yra realus skaičius, eksponentė visada įgauna teigiamas reikšmes. Tai reiškia, kad visas funkcijos grafikas eina virš x ašies, niekada jos nepaliesdamas.

Analizuojant TUI įtakančius veiksnius, teisinės regresijos modelis pritaikomas tarp TUI ir išlaidų, skirtų mokslinių tyrimų ir technologijų pažangos lygiui.

$$\text{TUI} = -2708,98 + 44,78 \text{ MTTP}; \quad (5)$$

Nustatytas labai stiprus, tačiau atvirkštinis ryšys tarp Lietuvos TUI ir rinkos dydžio. Pritaikytas taip pat tiesinės regresijos modelis:

$$\text{TUI} = -179823 x + 635444; \quad (6)$$

TUI ir BVP vienam gyventojui priklausomybę geriausiai atspindi antrojo laipsnio parabolės funkcija:

$$\text{TUI} = -0,00006 x^2 + 4,1086 x - 35700 \quad (7)$$

TUI ir ekonominio atvirumo priklausomybę geriausiai atspindi laipsninė power funkcija. Laipsnis parodo, kiek kartų didėja ekonominio atvirumo indeksas:

$$\text{TUI} = 22238 x^{3,3889}; \quad (8)$$

TUI ir mokestinės naštos priklausomybę geriausiai atspindi eksponentinė mažėjanti funkcija:

$$\text{TUI} = 2000\ 000 e^{-0,1324 x} \quad (9)$$

Visų šių funkcijų, pritaikytų atitinkamiems veiksniams, tikslumas, kurį parodo determinacijos koeficientai, yra didžiausias. Kuo rodiklis arčiau vieneto, tuo prognozė tikslesnė.

Pirmasis regresinės analizės žingsnis yra priklausomybės formos nustatymas, t.y. regresinio modelio tinkamumo įvertinimas. Šiam tikslui naudojamas determinacijos koeficientas, kurio kvadratas, paprastosios tiesinės regresijos atveju sutampa su Pirsono koreliacijos koeficiento kvadratu:

$$r_{xy} = \frac{\sum xy}{\sqrt{(\sum x)^2 (\sum y)^2}}; \quad (10)$$

Čia y – TUI,

x – įtakojantis veiksnys

Šis koeficientas gali svyruoti intervale $[-1; 1]$. Kuo reikšmė artimesnė 1 arba -1, tuo stipresnis egzistuoja ryšys tarp tiriamųjų dydžių, o minuso ženklas reiškia, kad ryšys yra neigiamas, t.y. augant vienam dydžiui kito dydžio reikšmės mažėja.

9 lentelė. Koreliacijos koeficiento ryšio stiprumas

Koreliacijos koeficiento reikšmė	Ryšio stiprumas
Nuo 0,9 iki 1,0 arba nuo -0,9 iki -1,0	Labai stipri koreliacija
Nuo 0,7 iki 0,9 arba nuo -0,7 iki -0,9	Stipri koreliacija
Nuo 0,5 iki 0,7 arba nuo -0,5 iki -0,7	Vidutinė koreliacija
Nuo 0,2 iki 0,5 arba nuo -0,2 iki -0,5	Silpna koreliacija
Nuo 0,2 iki -0,2	Koreliacija nereikšminga

Šaltinis: Čekanavičius, 2000

Jei determinacijos koeficientas lygus arba didesnis už 0,25, tai regresijos modelis laikomas tinkamu, o jei determinacijos koeficientas mažesnis už 0,25, tai regresijos modelio tinkamumu galima abejoti (Leonavičienė, 2006, p.117).

Apibendrinus galima teigti, kad didesnis determinacijos koeficientas reiškia, kad stebėjimai labiau koncentruojasi apie mažiausiųjų kvadratų metodu gautą tiesę.

Apskaičiuoti koreliacijos koeficientą nepakanka, būtina išsiaiškinti jo reikšmingumą. Koreliacijos reikšmingumo lygmuo bus tikrinamas Stjudento kriterijumi, kuris apskaičiuojamas pagal formulę:

$$\frac{|r|}{\delta_r} > t_{\alpha/2; n-m-1}; \quad (11)$$

Čia δ - dispersija;

$t_{\alpha/2; n-m-1}$ – Stjudento kriterijaus (t) lentelinė reikšmė, esant nurodytajam patikimumui α ir $n-m-1$;

n – laikotarpis (metais), kuriam sudaromas regresinis modelis;

m – regresijos lygtyje nurodytų koeficientų skaičius (nepriklausomų kintamųjų skaičius).

Skaičiuojant pagal Stjudento kriterijų, jei apskaičiuota reikšmė didesnė už Stjudento lentelinę reikšmę (reikšmė prie $n-m-1$ ir reikšmingumo lygmens $\alpha = 0,05$), tai ryšys tarp lyginamų dydžių yra reikšmingas. $T_{\text{statistinis}}$ skaičiuojamas pagal formulę:

$$t_{st.} = \frac{r \cdot \sqrt{n-2}}{\sqrt{1-r^2}} \quad (12)$$

Čia r – koreliacijos koeficientas;

n – imties tūris.

Skaičiavimai bus atlikami EXCEL funkcijomis – CORREL, nustatančia 2 dydžių koreliacijos koeficientus, ir LINEST, atliekančią kelių kintamųjų regresinę analizę. Koreliacijos koeficiento reikšmingumas tikrinamas Stjudento kriterijumi. Svarbu akcentuoti, kad analizėje kaip priklausomas kintamasis (y) yra tiesioginės užsienio investicijos, o rinkos dydis, ekonominis atvirumas, BVP vienam gyventojui, mokestinė našta ir MTTP yra kaip nepriklausomi kintamieji (x).

Reikėtų paminėti, kad analizei pasirinktas bendras analizuojamas laikotarpis 10 metai (2000 m. – 2009 m.), t.y. tiriama 5 pasirinktų veiksnių įtaka TUI srautams Lietuvoje. Taip pat analizėje bus naudojama sukauptos TUI, TUI vienam gyventojui, rinkos dydžio, ekonominio atvirumo, mokestinės naštos ir MTTP duomenys. Visas darbas susitelkia ties tikslu nustatyti, kaip pasirinkti veiksniai veikia tiesiogines užsienio investicijas.

Paskutinis praktinės dalies akcentas Lietuvos, Latvijos ir Estijos tiesioginių užsienio investicijų vienam gyventojui tendencijų nustatymas trims metams į priekį. Prognozavimui buvo naudojama programinė įranga, sąlyginai pavadinta „Prognozė“ (žr. 3 priedą). Prognozavimui naudojama Lietuvos, Latvijos ir Estijos statistinių duomenų laiko eilutes. Taip pat būtina pažymėti, kad galima naudoti duomenų laiko eilutes metų ketvirčiais, tačiau šiuo atveju gautume prognozę trims ketvirčiams į priekį.

Naudojant programą „Prognozė“ buvo prognozuojami Lietuvos, Latvijos ir Estijos TUI rodikliai trims metams į priekį, t.y. 2010, 2011, 2012. Kadangi tiksliai prognozės neįmanoma numatyti, programa apskaičiuoja vidutinę absoliučią santykinę paklaidą bei vidutinę absoliutinę santykinę paklaidą per paskutinius tris metus.

10 lentelė. TUI vienam gyventojui tendencijų nustatymas, eurais

Prognozė	Lietuva	Latvija	Estija
2010 m.	3019	3953	8661
2011 m.	3110	4202	8817
2012 m.	3200	4451	8971
Vidutinė absoliuti santykinė paklaida	0,03991	0,046016	0,020802
Vidutinė absoliuti santykinė paklaida per paskutinius 3 metus	0,050453	0,040311	0,00586

Šaltinis: sudaryta autoriaus.

Apibendrinus suformuluotą tyrimo metodiką ir analizės metodus, galima išskirti šią pakopinę schemą:

- Mokslinių straipsnių analizė apie skirtingų veiksnių poveikį tiesioginėms užsienio investicijoms;
- Statistinių makroekonominių duomenų analizė;
- Lietuvos, Latvijos ir Estijos investicinio klimato analizė;
- Pasirinktų veiksnių įtakos nustatymas tiesioginių užsienio investicijų srautams;
- Hipotezės, kad ne visi veiksniai vienodai įtakoja tiesioginių užsienio investicijų srautų pritraukimą, tikrinimas.
- Baltijos šalių TUI tendencijų nustatymas, naudojant logaritmines ir pusiau logaritmines funkcijas.

3. TIESIOGINES UŽSIENIO INVESTICIJAS SKATINANČIŲ VEIKSNIŲ TYRIMAS IR ĮVERTINIMAS

3.1. Investicinio klimato Baltijos šalyse veiksniai

Baltijos šalis – Lietuvą, Latviją ir Estiją – užsienyje priimta laikyti vienu regionu, todėl didieji užsienio investuotojai dažnai, investuodami į kurią nors Baltijos valstybę, siekia įeiti į viso regiono rinką, nes dažniausiai Baltijos šalis mato, kaip vieną potencialų investicinį vienetą. Plačiai paplitusi praktika yra pagrindinę būstinę įsteigti vienoje iš šalių sostinių, o kitose šalyse įkurti filialus. Tokios veiklos pavyzdys galėtų būti vienu iš didžiausių pasaulyje audito ir verslo konsultacijų įmonių – Ernst & Young Baltic, KPMG veikla. Siekiant pilnavertiškai vystyti verslą, Baltijos šalys tarpusavyje yra „sujungiamos“ ir traktuojamos, kaip vienas vienetas, nes šioms įmonėms atskira Baltijos šalis yra per maža. Vis dėlto, toks modelis nėra vienintelis, kurį taiko užsienio investuotojai. Tai aiškiai parodo statistiniai duomenys apie tiesiogines užsienio investicijas, kad Baltijos šalys nėra vienodai vertinamos užsienio investuotojų.

Daugeliu aspektu Lietuva, Latvija ir Estija yra panašios – šalis sieja ne tik kaimyniniai ryšiai, bet ir kelis dešimtmečius trukusi Sovietų Sąjungos okupacija, perėjimo prie rinkos ekonomikos laikotarpis, integraciniai procesai, iš dalies ir žmonių mentalitetas. Tačiau ekonominiu požiūriu, tarp Baltijos šalių visgi egzistuoja tam tikri skirtumai, kurie lemia užsienio investuotojų pasirinkimą. Apie jų egzistavimą, visų pirma, galima spręsti iš šalių rizikos reitingų (žr. 11 lent.).

11 lentelė. Lietuvos, Latvijos ir Estijos reitingai

Šalis	EUI reitingas	Ekonominės laisvės indeksas	„Doing business 2010“	„Doing business 2011“
Lietuva	BB (stabilus)	70,3 – 29 vieta	26 vieta	23 vieta
Latvija	B (stabilus)	66,2 – 50 vieta	27 vieta	24 vieta
Estija	BB (stabilus)	74,7 – 16 vieta	17 vieta	17 vieta

Šaltinis: „Economist Intelligence Unit (EUI)“ reitingas (2010), prieiga per internetą: http://www.eiu.com/site_info.asp?info_name=sovereign_ratings [žiūrėta 2010 03 09]; „Index of Economic Freedom“ reitingas (2010), prieiga per internetą: <http://www.heritage.org/index/Ranking.aspx> [žiūrėta 2010. 03 09]; „Doing Business“ reitingas (2010), prieiga per internetą: <http://www.doingbusiness.org/economyrankings/default.aspx> [žiūrėta 2010 03 09]; „Doing Business“ reitingas (2011), prieiga per internetą: <http://www.doingbusiness.org/economyrankings/default.aspx> [žiūrėta 2010 11 06]

Iš lentelės akivaizdžiai matyti, kad Estija yra lyderė, Lietuva – antroje vietoje ir paskutinę poziciją užima Latvija. Lietuvos EUI reitingo rezultatui neigiamą įtaką daro arba prasčiausiai įvertintas valdančiųjų institucijų efektyvumas (B – šalis pajėgi šiuo metu įvykdyti savo įsipareigojimus, bet labai jautri ekonominiams pokyčiams; BB – šalis pajėgi šiuo metu vykdyti savo įsipareigojimus, bet jautri

ekonominiams pokyčiams). Ekonominės laisvės indeksui – atitinkamai: nuosavybės (itin intelektualinės) teisių rizika, griežtos įdarbinimo sąlygos, dideli darbdavio mokesčiai ir darbo laiko maksimalios ribos nustatymas, per didelis biurokratinis aparatas bei pakankamai aukštas korupcijos lygis (70-79,99 beveik laisva valstybė; 60-69,99 vidutiniškai laisva valstybė).

Vertinant Lietuvos verslo sąlygų patrauklumą užsienio investuotojams ir jį lyginant su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis nustatyta, kad Lietuva, 2007 m. užėmusi aukščiausią vietą tarp trijų Baltijos valstybių, 2008 m. buvo jau žemiausioje vietoje, o nuo 2009 m. iki šiol tarp trijų Baltijos valstybių antroje vietoje. Kaip silpniausios mūsų šalies sritys įvardintos darbo rinkos sąlygos, investuotojų/akcininkų apsauga, verslo steigimo procedūros, sudėtingos statybų leidimų išdavimo procedūros bei mokesčių administravimas.

Reikia pažymėti, kad „Doing Business 2011“ atspindi 2010 m. birželio mėnesio duomenis.

12 lentelė. „Doing Business“ reitingai Baltijos šalims pagal verslo sąlygų patrauklumą 2010-2011 m.

Valstybė	„Doing Business“ reitingas	Verslo steigimas	Statybų leidimų išdavimas	Darbuotojų įdarbinimas	Nuosavybės registravimas	Kreditavimas	Investuotojų apsauga	Mokesčių administravimas	Užsienio prekybos sąlygos	Sutarčių įvykdymas	Įmonių likvidacija
Estija	17(17)	35(37)	19(24)	161	13(13)	44(32)	57(59)	29(30)	3(4)	49(50)	62(70)
Latvija	27(24)	51(53)	77(79)	128	61(57)	6(6)	57(59)	56(59)	16(16)	14(14)	89(80)
Lietuva	26(23)	98(87)	60(59)	119	7(7)	44(46)	92(93)	50(44)	29(31)	16(17)	36(39)

Šaltinis: Pasaulio banko projekto „Doing business“ ataskaitos.

Prieiga per internetą: <http://www.doingbusiness.org/economyrankings/default.aspx> [žiūrėta 2010 11 28].

Per metus pagal sukurtas sąlygas verslui Lietuva pakilo iš 26 vietos į 23, Latvija iš 27 į 24, Estija taip ir liko 17. Nors Lietuva šiemet kilstelėjo 3 pozicijomis aukštyn, vis tiek atsiliekame nuo Estijos per 6 vietas, į kurią siekiame lygiuotis. „Doing business 2011“ ataskaitoje skelbiama, kad Lietuva įgyvendino 5 reformas, kurios lengvina verslo veiklą. Jos įvykdytos verslo steigimo, kreditavimo, mokesčių, užsienio prekybos ir įmonių likvidavimo srityse. Beje, šių metų ataskaitoje dėl metodologijos keitimo laikinai neįtrauktas darbuotojų įdarbinimo rodiklis. Pernai Lietuva buvo 119 vietoje, tačiau Latvija su Estija buvo dar toliau uodegoje – atitinkamai 128 ir 161 vietoje.

Estija įgyvendino 2 reformas, kurios lengvina verslo veiklą. Jos įvykdytos kreditavimo ir verslo likvidavimo srityse. Estija pagerino galimybes gauti kreditavimą, atlikus pataisas kodekse dėl vykdomojo proceso ir suteikia galimybę be teismo išieškoti hipotekinį turtą. Verslo uždarymo srityje tobulinamos procedūros, keičiasi kvalifikaciniai reikalavimai bankroto administratoriui. Tačiau Estijoje padidėjo

nedarbo draudimo įmokų tarifas bei tapo sudėtingiau gauti statybos leidimus, nes pailgėjo laikotarpis gauti iš savivaldybės projektavimo kriterijus.

Latvija, kaip ir Estija, įgyvendino taip pat 2 reformas. Jos įvykdytos užsienio prekybos ir verslo uždarymo srityse. Latvija sutrumpino laikotarpį, įvesdama elektronines muitinės deklaracijas bei mechanizmą, kuris atlieka neteismines bankroto procedūras, siekiant palengvinti spaudimą teismams, taip pat sugriežtinti tam tikrų procedūrų terminai.

„Doing Business 2011“ 11 laiptelių aukštesne vieta „premijavo“ Lietuvą už verslo steigimo sąlygas, per 1 vietą kilstelėjo aukštyrą už statybos leidimų išdavimą, 6 vietomis pakylėjo už mokesčių administravimą (mokesčių srityje našta sumažėjo dėl pelno mokesčio sumažinimo). Pagal kitus rodiklius Lietuva įvertinta taip pat arba prasčiau nei pernai. „Doing Business 2011“ išvadomis, investuotojų apsauga ir sutarčių įvykdymas Lietuvoje liko tokio paties lygio, o nuosavybės registravimas, kreditavimas ir sąlygos nutraukti verslą pasunkėjo.

Lyginant Lietuvos ir Estijos rodiklius, matome, kad atsilieka beveik visose srityse: ir verslo steigimo, ir kreditavimo, ir ypač – investicijų apsaugos. Būtent šioje srityje Lietuva ne tik gerokai atsilieka nuo Estijos bei Latvijos, bet ir užima gana žemą vietą bendrame reitinge – 93 iš 183. Estija, ekonominiu požiūriu, laisviausia ir pajėgiausia savo įsipareigojimus įvykdyti Baltijos šalis, organizuoti ir vykdyti verslą joje lengviausia.

2008-2012 m. Lietuvos vyriausybės prioritetiniais darbais įvardyta parengti teisės aktus, kurie sumažintų verslo sąlygas vertinančiose ataskaitose „Doing Business“ nurodytų procedūrų skaičių bei jų trukmę norintiems pradėti verslą.

13 lentelė. Verslo sąlygų lengvinimo Lietuvoje įgyvendinimas

Valstybės įsipareigojimas	Rezultatas
Verslo pradžios procedūrų nuo 7 sumažėja iki 4, o terminas nuo 26 d. sutrumpėja iki 11-13 d.	Verslo pradžios procedūrų skaičius liko nesumažėjęs, tai yra 7. Verslo pradžios terminas sutrumpėjo nuo 26 d. iki 17 d.: įmonės registravimas Juridinių asmenų registre sutrumpintas nuo 6 darbo dienų iki 3 darbo dienų ir įmonės registravimas PVM mokėtoju sutrumpintas nuo 13 iki 7 darbo dienų.
Iš 17 procedūrų, kurių reikia statybos leidimui gauti, lieka 4, o statybos leidimo gavimo laikas sutrumpėja nuo 2 ar 3 m. iki 1 m.	2010 07 02 Seimas priėmė Statybos įstatymo atitinkamų straipsnių pakeitimą ir papildymą. Siekiant supaprastinti statybos proceso biurokratizmą iš esmės pakeista statybos leidimų išdavimo sistema – atsisakyta projektavimo sąlygų, susiaurinta statybos leidimo būtinumo sritis (tik nauja statyba ir rekonstravimas), atsisakyta statybos leidimų kapitalinio remonto darbams.

Šaltinis: ministro pirmininkų taryba, prieiga per internetą: <http://www.lrv.lt/bylos/Naujienos/Vyriausybes%20prioritetu%20igyven%20pazangos%20lentele%20per%20I-III%20ketv.pdf> [žiūrėta 2010 11 15]

„Doing Business 2011“ ataskaitoje Latvija, kaip ir Lietuva, kilstelėjo 3 pozicijomis. Laipteliu aukštyn pakylėjo nuosavybės registravimo ir sutarčių vykdymo užtikrinimo srityse. Verslo likvidavimo srityje pakilo 8 pozicijomis, bet vis tiek užima pakankamai žemą 80 vietą. Pagal kitus rodiklius Latvija įvertinta taip pat arba prasčiau. „Doing Business 2011“ išvadomis, statybos leidimų išdavimo procedūros išliko nepakitusios, o verslo steigimo, kreditavimo (beje, vis tiek užima pakankamai aukštą 6 vietą), investuotojų apsaugos, mokesčių administravimo srityse sąlygos pasunkėjo.

„Doing Business“ įvertinęs pastarųjų penkių metų pasaulyje vykdytas reformas verslo sąlygoms gerinti, skelbia išvadas, kad 85 % valstybių sąlygas pagerino, 15 % valstybių verslo sąlygos pasunkėjo. Lietuva vis dar tebėra tarp tų valstybių, kuriose verslui dirbti sunkiausia. Galima guostis, kad šiame sąrašė yra ir Latvija, ir Estija, lenkianti mus pagal daugelį reitingų.

Lietuvos, Latvijos ir Estijos konkurencingumo aplinkos analizė

Šalies konkurencingumas yra siejamas su patrauklumu tiesioginėms užsienio investicijoms. Konkurencingumą apibūdina tiek institucijų, tiek politikos priemonių bei veiksmų, kurie lemia šalies produktyvumo lygį, visuma.

Analizuojant bei lyginant konkurencingumo aplinką tarp Lietuvos, Latvijos ir Estijos galima remtis Pasaulio ekonomikos forumo (angl. *World Economic Forum*) atliktų tyrimų išvadomis, nes tai nepriklausoma tarptautinė organizacija, kuri siekia apjungti pasaulio politikos ir verslo lyderių pastangas formuojant pasaulinę bei regioninę pramonės plėtros darbotvarkę. Kasmet yra išleidžiama **Pasaulio konkurencingumo ataskaita** (angl. *Global Competitiveness Report*), kurioje yra pateikiama šalių ekonomikų įvertinimas konkurencingumo aspektu. 2010-2011 m. ataskaitoje analizuojamos 133 šalys. Pasaulio konkurencingumo ataskaitoje pateikiamas **pasaulio konkurencingumo indeksas** (angl. *Global competitiveness index*), kuris parodo sąlyginę nacionalinių ekonomikų poziciją konkurencingumo aspektu kitų pasaulio šalių ekonomikų atžvilgiu.

14 lentelė. Pasaulio konkurencingumo indekso Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje palyginimas

	2010 m.	Konkurencingumo balas, 2010 m.	2009 m.	Pokytis 2009-2010 m.
	Vieta		vieta	
Lietuva	47	4,61	53	6
Latvija	70	4,14	68	-2
Estija	33	4,38	35	2
EU 27 taškų vidurkis		4,81		

Šaltinis: Pasaulio ekonomikos forumas, prieiga per internetą: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf [žiūrėta 2010 10 20].

Remiantis 2010-2011 m. pasaulio konkurencingumo indeksu, Lietuva užima 47 vietą ir yra pakilusi per 6 pozicijas lyginant su 2009-2010 m. pasaulio konkurencingumo indeksu. Latvija smuktelėjo per dvi pozicijas iki 70 vietos, o Estija stovi priešakyje, užimdama 33 vietą ir pakilusi nuo 2009-2010 m. per dvi pozicijas.

Pasaulio konkurencingumo indeksas kiekvienos analizuojamos šalies konkurencingumą vertina pagal 12 veiksnių (žr. 15 lent.).

15 lentelė. Lietuvos, Latvijos ir Estijos vieta pasaulyje pagal pasaulio konkurencingumo indekso rodiklius

Konkurencingumo indeksas	Lietuva		Latvija		Estija	
	2009-2010	2010-2011	2009-2010	2010-2011	2009-2010	2010-2011
Institucijų kokybės	59	60	65	75	31	31
Infrastruktūros	43	43	56	55	34	32
Makroekonominio stabilumo	57	71	99	84	47	19
Sveikatos/pradinio išsilavinimo	55	52	50	55	28	29
Aukštojo išsilavinimo	30	25	34	35	21	22
Rinkos efektyvumo	59	73	57	72	28	29
Darbo rinkos efektyvumo	45	48	37	52	21	17
Finansų rinkų išsivystymo	72	89	60	86	29	45
Technologinio pasirengimo	36	33	47	51	16	24
Rinkos dydžio	69	77	83	95	94	101
Verslo išmanymo	56	49	82	80	48	56
Inovacijų naudojimo	58	51	88	77	37	37

Šaltinis: Pasaulio ekonomikos forumas, prieiga per internetą:

http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf [žiūrėta 2010 10 20].

Apibendrinant Lietuvos, Latvijos ir Estijos konkurencingumo aplinkos tyrimo rezultatus pagal 12 rodiklių, galima išskirti šiuos aspektus:

- Lietuvos padėtis tarptautiniuose vertinimuose išlieka panaši arba net šiek tiek blogėja. Lietuva yra vidutiniokė ir tai gali apriboti tolesnį šalies ekonominį augimą bei gyventojų pajamų artėjimą link ES vidurkio.
- Lyginant su kitomis valstybėmis, Lietuva neblogai vertinama aukštojo mokslo ir technologinio pasirengimo srityse. Tačiau prasčiausiai vertinama finansų rinkų išsivystymo, rinkos dydžio bei makroekonominio stabilumo srityse.

- Lyginant Lietuvos konkurencingumo aplinką su Latvijos ir Estijos, beveik visose srityse Lietuva vertinama geriau nei Latvija, tačiau prasčiau nei Estija. Pagal pasaulio konkurencingumo indeksą 2010-2011 m. Lietuva lenkia Latviją 23 pozicijom, tačiau atsilieka nuo Estijos per 14 pozicijų.

Pasaulio konkurencingumo indekse prasčiau įvertinti Lietuvos konkurencingumą apibūdinatys veiksniai tokie kaip rinkos dydis, finansų rinkų išsivystymas yra nulemti ekonomikos padėties, t.y. rinkos dydžio bei Lietuvos ekonomikos atsilikimo. Makroekonominis stabilumas priklauso ir nuo vyriausybės veiksmų. Lietuvos vyriausybė nors ir stengiasi, tačiau vis tiek lieka nemažai neįgyvendintų priemonių.

Pasaulio ekonomikos forumas kasmetinėse ataskaitose pateikia didžiausius verslo trukdžius šalyse (žr. 16 lent.).

16 lentelė. Didžiausi verslo trukdžiai

	Lietuva	Latvija	Estija
2010-2011 m.	Biurokratų nekompetencija 16,3 %	Mokesčių reguliavimas 16,7 %	Prieiga prie finansų 18,9 %
	Mokesčių reguliavimas 14,2 %	Biurokratų nekompetencija 15,3 %	Nekvalifikuota darbo jėga 12,2 %
	Prieiga prie finansų 14 %	Prieiga prie finansų 15,2 %	Mokesčių dydis 11,5 %
	Mokesčių dydis 13,2 %	Mokesčių dydis 12,7 %	Biurokratų nekompetencija 10,3 %
	Korupcija 9,3 %	Korupcija 12 %	Mokesčių reguliavimas 9,3 %
	Politinis nestabilumas 9,1 %	Politinis nestabilumas 10,1 %	Netinkama darbo etika 6,8 %

Šaltinis: sudaryta pagal Pasaulio banko forumo ataskaitas. Prieiga prie interneto: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf [žiūrėta 2010 11 04].

Lietuvos vyriausybei niekaip nepavyksta įvykdyti pažado sumažinti verslą kontroliuojančių institucijų skaičių. Vietoj to, kad panaikinti neefektyviai veikiančias, akivaizdžiai trukdančias veikti institucijas, valdžia jas rūšiuoja, grupuoja, tačiau naikinti nedrįsta. Šis rodiklis labai svarbus Pasaulio ekonomikos forumo rengiamam šalių konkurencingumo vertinimui.

17 lentelė. Lietuvos vyriausybės įgyvendintos ir neįgyvendintos priemonės

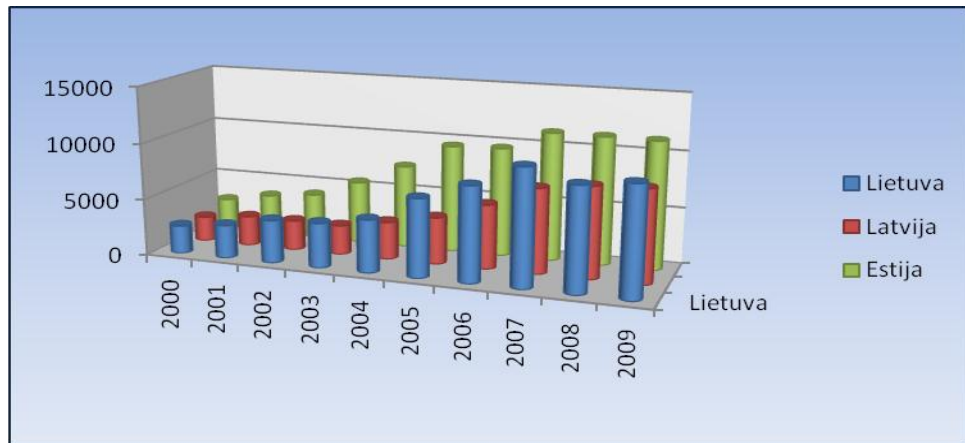
Įgyvendintos priemonės	Neįgyvendintos priemonės
Priimtas fiskalinės drausmės įstatymas	Tačiau biudžetas iki šiol nesubalansuotas, o įsipareigojimai ateičiai auga
Kuriami slėniai ir pramoniniai parkai	Tačiau nebaigta žemės reforma ir nemažėja biurokratizmas bei korupcija
Politikoje vis dažniau dominuoja konkurencingumo, investicijų ir “protų pritraukimo” akcentavimas	Tačiau galioja investuotojų šeimos narių atvykimo į Lietuvą apribojimai

Šaltinis: sudaryta autoriaus.

Nors pernykštės ataskaitos Lietuvai buvo nepalankios: „Doing Business” pažemino vienu laipteliu, korupcijos suvokimo indeksas pablogėjo, konkurencingumas smuko pagal Pasaulio ekonomikos forumą, šiemet įvyko atvirkštinis procesas – institucijos, kurios pernai Lietuvą „nuvertino”, šiemet pakėlė.

Tiesioginės užsienio investicijos

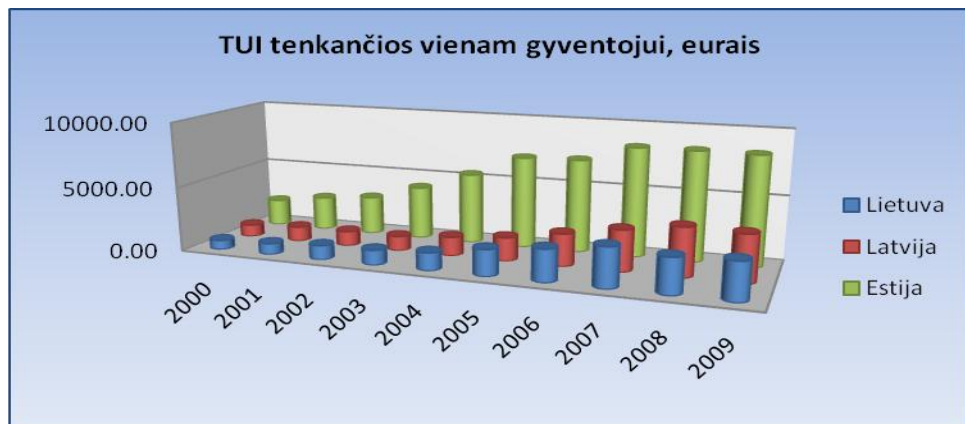
Statistiniai duomenys apie tiesiogines užsienio investicijas aiškiai parodo, kad Baltijos šalys investuotojų nėra vertinamos vienodai. Remiantis Eurostat bei nacionalinių Statistikos Departamentų duomenimis, 2009 metais daugiausia tiesioginių užsienio investicijų (toliau TUI) buvo sukaupusi Estija – 11268,3 mln. eurų, antroje vietoje Lietuva su 9638,8 mln. eurų sukauptų TUI ir trečioje vietoje Latvija – 8224,5 mln. eurų sukauptų TUI.

Šaltinis: „Eurostat“ bendroji ir regioninė statistika, prieiga per internetą: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/> [žiūrėta 2010 08 10].

8 pav. Tiesioginės užsienio investicijos metų pabaigoje, mln. eurų

Nors šie duomenys atskleidžia lyderiaujančias Estijos pozicijas, tačiau situacija pasidaro dar labiau aiški, kai palyginamos sukauptos TUI tenkančios vienam gyventojui.

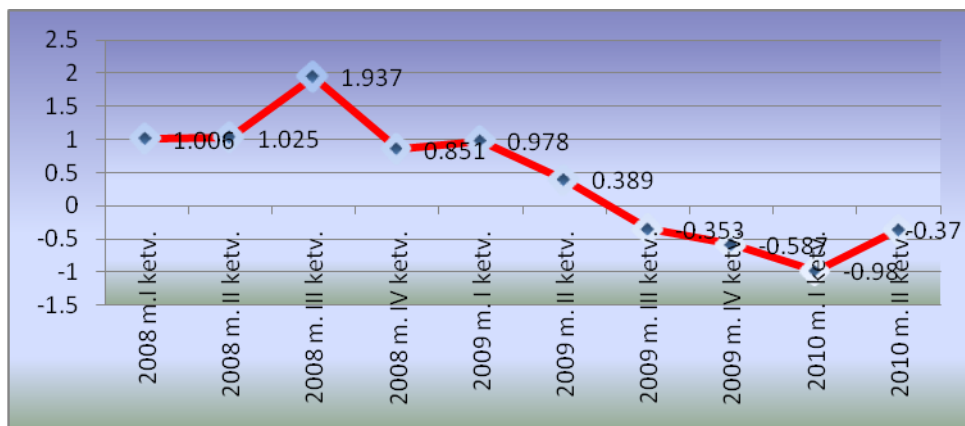
Šaltinis: „Eurostat“ bendroji ir regioninė statistika, prieiga per internetą: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/> [žiūrėta 2010 08 10].

9 pav. Tiesioginės užsienio investicijos tenkančios vienam gyventojui, eurais

Statistiškai vienam Estijos gyventojui tenka 8406,6 eurų TUI (2009 m. IV ketvirtis), kai tuo tarpu Latvijos gyventojui tenka 3651,2 eurų TUI, o Lietuvos – 2895,4 eurų TUI. Matome, kad Estija yra sukaupusi beveik tris kartus daugiau TUI nei Latvija ir Lietuva. Sukaupytų TUI statistika labiau parodo, kaip užsienio investuotojai vertino šalį praeityje. Išskirtiniai Estijos pasiekimai buvo daugiausia nulemti artimos draugystės su Skandinavijos šalimis. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2008-2009 metais Švedija taip pat buvo lyderė pagal dydį investuotoja Lietuvoje, tačiau nei Lietuva, nei Latvija neturėjo tokio išskirtinio Skandinavijos investuotojų dėmesio, kaip Estija.

Analizuojant vien tik Lietuvos TUI srautus, nuo 2009 m. vidurio fiksuojamas neigiamas tiesioginių užsienio investicijų srautas, kuris susidarė dėl neigiamų reinvesticijų ir akcinio kapitalo srautų. Neigiamą investicijų srautą šiemet lėmė išmokėti dividendai užsieniui: per 2010 m. pirmą pusmetį sumokėta 1,4 mlrd. Lt dividendų, o per visus 2009 m. – 1,2 mlrd. Lt. Tačiau, kai šie metai bus lyginami su praėjusiais, skaičiai turėtų būti geresni, nes bankai 2009 m. per pirmuosius 8 mėn. suformavo 687 mln. Lt neigiamų reinvesticijų, o per 2009 m. paskutinius 4 mėn. – 2,16 mlrd. Lt. Tikimasi, kad bankai šiemet tokių atidėjinių nedarys, todėl statistika turėtų būti daug geresnė.

Analizuojant statistinius duomenis, TUI į akcinį kapitalą šiemet sausį – rugpjūtį, palyginti su tuo pačiu praėjusių metų laikotarpiu, sumažėjo 9 kartus. Tam svarbios įtakos turėjo pernai II ketv. Įvykęs Mažeikių naftos perdirbimo įmonės 10 % akcijų paketo pardavimas. Nevertinant šio sandorio, investicijų į kapitalą sumažėjimas yra gerokai kuklesnis – 3,2 karto.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas. Tiesioginių užsienio investicijų srautai, prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280> [žiūrėta 2010 10 18].

10 pav. Lietuvos tiesioginių užsienio investicijų srautas, mlrd. litų

Džiugu, kad ateina garsios kompanijos, tokios kaip „Barclays“, „Western Union“, tačiau vis tiek tiesioginių užsienio investicijų srautai yra menki. Per 2010 m. sausį – spalį Lietuvoje paskelbta apie 26 naujų tiesioginių užsienio investicijų projektų įgyvendinimą ir tai yra atitinkamai 27 % 30 % daugiau nei

Estijoje ir Latvijoje. Lietuvos Ūkio ministerijos teigimu, per šiuos naujus investuotojus, kai bus įgyvendinti jų projektai, šalį turėtų pasiekti 778 mln. eurų investicijų bei sukurta 2821 darbo vieta. Šie rodikliai taip pat gerokai viršija duomenis Latvijoje, net ir Estijoje, kuri dar pernai Lietuvą lenkė.

Nors Lietuvos ūkio ministerija skelbia investicijų proveržį, statistika rodo, kad vis tik TUI negailestingai nuteka iš Lietuvos, srautai merdi, o vienintelį ką žinom, tai skambius bendrovių pavadinimus. Norint, kad šalis galėtų remtis TUI, srautas turėtų sudaryti kelis procentus BVP. Taip pat svarbu, kad investicijos patektų į eksportuojančius sektorius, o ne į prekybą ar nekilnojamąjį turtą.

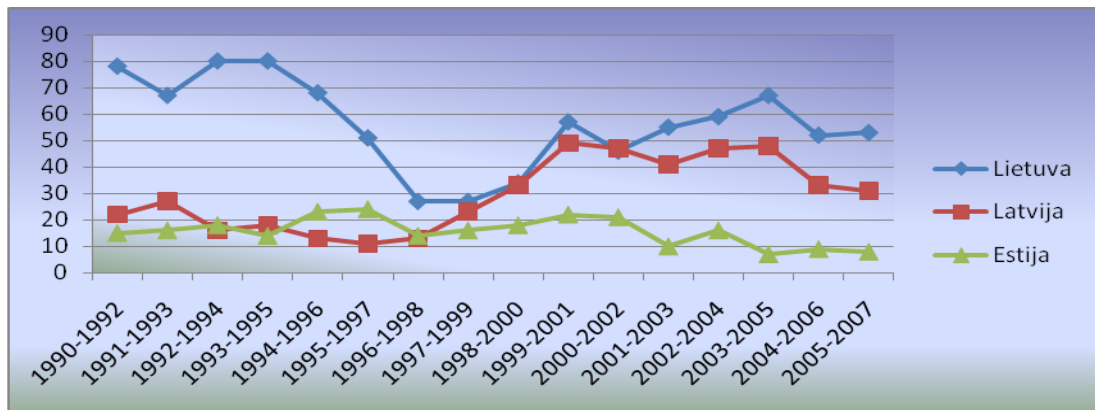
Tiesioginių užsienio investicijų pritraukimo ir potencialo indeksai

Nuo 1988 m. tiesioginių užsienio investicijų apimčiai bei veiksmingumui tarptautiniu mastu palyginti yra naudojami Jungtinių tautų prekybos ir plėtros konferencijos (angl. UNCTAD – *United Nations Conference on Trade and Development*) investicijų indeksai:

- **tiesioginių užsienio investicijų pritraukimo indeksas** (angl. Inward FDI Performance Index);
- **tiesioginių užsienio investicijų potencialo indeksas** (angl. Inward FDI Potential Index).

Tiesioginių užsienio investicijų pritraukimo indeksas parodo santykį tarp šalies dalies pasauliniame tiesioginių užsienio investicijų sraute ir jų dalies pasauliniame bendrajame vidaus produkte (BVP). Jei šalies indekso vertė yra didesnė už vienetą, tiesioginių užsienio investicijų pritraukia daugiau negu galėtų tikėtis pagal savo šalies BVP. Reiškia, šios šalys turi tiek palankią teisinę bazę, tiek palankią verslo aplinką, kvalifikuotus darbuotojus, valstybės finansinę paramą ir pan.

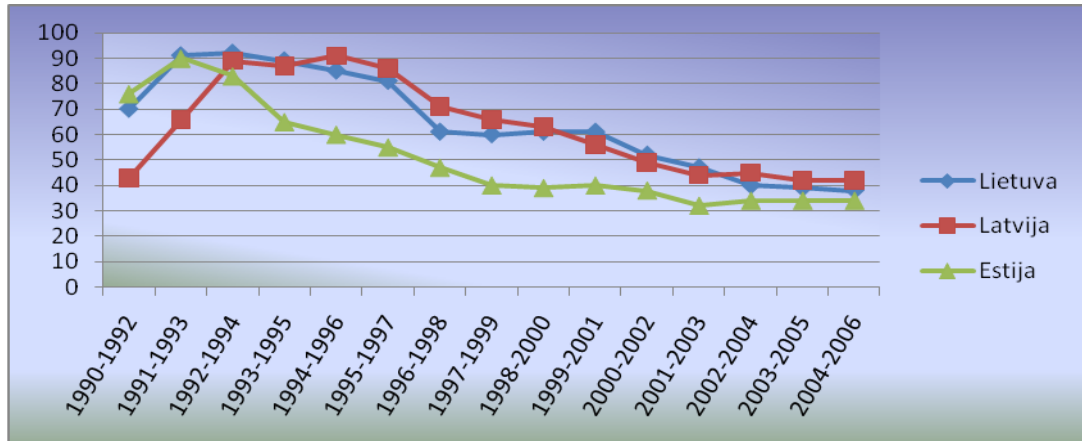
Pagal TUI pritraukimo indeksą aiški lyderė tarp darbe analizuojamų šalių yra Estija. Ji UNCTAD pasaulio šalių rangų lentelėje 2005-2007 m. užėmė 8 vietą, kai tuo tarpu Lietuva – 53, o Latvija – 31. Panaši situacija buvo ir 2004-2006 m.: Estija – 9 vieta, Latvija – 33, Lietuva – 52 vieta. Pagal šį indeksą 2005-2007 m. pasaulyje pirmauja Kinija (Hong-Kong), surinkusi 8.652 taškus.

Šaltinis: Jungtinių tautų prekybos ir plėtros konferencija, TUI pritraukimo indeksas, prieiga per internetą: <http://www.unctad.org/templates/webflyer.asp?intitemid=2471&lang=1> [žiūrėta 2010 09 25].

11 pav. Tiesioginių užsienio investicijų pritraukimo indekso kitimo tempai

Pagal TUI potencialo indeksą, Estija taip pat užima aukštesnes pozicijas lyginant su Lietuva ir Latvija, tačiau jau ne tokiu stipriu atotrūkiu. UNCTAD pasaulio šalių rangų lentelėje 2004-2006 m. Estija užėmė 34 vietą, Lietuva – 38, o Latvija – 42 vietą. Panaši situacija buvo ir 2003-2005 m.: Estija – 34, Lietuva – 39, Latvija – 42 vieta. Taigi galima teigti, kad visų analizuojamų šalių potencialas tiesioginėms užsienio investicijoms po truputį auga (Estijoje vis tik ryškiausiai).

Šaltinis: Jungtinių tautų prekybos ir plėtros konferencija, TUI potencialo indeksas, prieiga per internetą: <http://www.unctad.org/Templates/WebFlyer.asp?intItemID=2472&lang=1> [žiūrėta 2010 09 25].

12 pav. Tiesioginių užsienio investicijų potencialo indekso kitimo tempai

2000-2002 m. Estija ir Latvija buvo priskirtos “lyderių” grupei (tai šalys su aukštu TUI pritraukimo (daugiau negu visų šalių vidurkis) ir aukštu TUI potencialo indeksu). Į šią grupę ir 1998-2000 metais, ir 2001-2003 metais pateko ir Lietuva. Todėl galima daryti išvadą, kad Latvija, Estija, o taip pat ir Lietuva pasaulinių organizacijų klasifikacijose priskiriama prie pažangių TUI atžvilgiu šalių. Be abejo, tokie šalių įvertinimai gali būti gera reklama bei argumentas stambioms užsienio kompanijoms investuoti šalyse.

Jei sprendimas, kurioje šalyje investuoti, būtų priimamas remiantis šiais reitingais, neabejotinai laimėtų Estija, nes Estijos reitingai yra aukštesni, tačiau egzistuoja daugiau veiksnių, turinčių esminės įtakos.

Veiksniai, lemiantys investuotojų apsisprendimą, į kurią šalį nukreipti investicijas

Pirma, bendra šalies ekonominė situacija. Nors, kaip jau buvo akcentuota, didesne ekonomine laisve pasižyminčios šalys paprastai yra turtingesnės, jų ekonominis augimas yra stabilesnis, vis dėlto, tikslinga palyginti pagrindinius Baltijos šalių ekonominius rodiklius.

Potencialiam investuotojui BVP yra ypatingai svarbus rodiklis, nes jis parodo, kiek iš viso valstybės ūkis pagamina su turimais ištekliais. BVP, tenkantis vienam gyventojui, parodo šalies ekonomikos išsivystymo lygį. Sąlyginai mažas BVP, tenkantis vienam gyventojui, ir žemi metiniai pokyčiai parodo,

kad šalies ūkis yra menkai išsivystęs. Tokia charakteristika gali padidinti investuotojo kaštus ir atbaidyti nuo investavimo.

18 lentelė. Baltijos šalių BVP ir jo dinamika

	Lietuva	Latvija	Estija
BVP to meto kainomis, mln. eurų			
2007 m.	28577	21024	15627
2008 m.	32203	23150	16073
2009 m.	26747	18839,7	13730
BVP, tenkantis vienam gyventojui, eurai			
2007 m.	8466	9237	11641
2008 m.	9590	10171	11987
2009 m.	8010	8355	10243
BVP metiniai pokyčiai, proc.			
2007 m.	9,8	10	7,2
2008 m.	2,8	-4,6	-3,6
2009 m.	-15	-18	-14,1

Šaltinis: „Eurostat“ bendroji ir regioninė statistika, prieiga per internetą: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/> [žiūrėta 2010 03 12].

Lyginant Baltijos šalis tarpusavyje, didžiausią BVP pagamina Lietuva. Tačiau Estija pagamina daugiausia BVP, tenkančio vienam gyventojui bei BVP pokyčiai 2009 m. smuko mažiausiai. Kadangi visos trys Baltijos šalys yra Europos Sąjungos (toliau – ES) narės ir veikia vieningoje rinkoje, tikslinga palyginti Baltijos šalių BVP, tenkantį vienam gyventojui, su ES vidurkiu. 2008 m. Eurostat duomenimis (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>) Estija, Latvija ir Lietuva atitinkamai pagamino tik 67,4, 57,3 ir 61,9 procentus ES vidurkio. Taigi, pastebimas ženklus atotrūkis tarp Baltijos šalių ir ES. Vienos iš pagrindinių tokios situacijos priežasčių galėtų būti technologinis atsilikimas, palyginti žemas darbo našumas. Nagrinėjant realaus BVP metinius pokyčius, Baltijos šalys atrodo pakankamai liūdnai lyginant su ES vidurkiu. ES (27 šalys) realaus BVP metinis pokytis 2009 metais buvo -4,2 proc., kai Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje atitinkamai -14,1 proc., -18 proc., -15 proc. Potencialus investuotojas šias ekonomikos savybes įvertins neigiamai. Šių metų prognozės jau daug optimistiškesnės.

Tačiau vertinant BVP rodiklį, investuotojams yra svarbesnis ne metinis BVP pokytis, o ketvirtinis. Ketvirčio pokytis nepriklauso nuo bazinio BVP dydžio, todėl galima daug greičiau pastebėti šalies ekonominės būklės pokyčius. Latvijos ekonomika šiemet I ketvirtį, palyginti su 2009 m. tuo pačiu metu, smuko 6 proc. ir tai mažiausias nuosmukis per paskutinius 6 ketvirčius. Mažesnio kritimo pasekmė – eksporto ir gamybos atsitiesimas. Lietuvos BVP per I ketvirtį šiemet smuko 2,9 proc., palyginti su tuo pačiu 2009 m. laikotarpiu. Estijos nuosmukis siekė 2,5 proc. Stipriai kritusios Baltijos šalių ekonomikos pradeda atsigausti dėl augti pradėjusio eksporto, pramonės ir didėjančių vartotojų išlaidų. 2010 m. III ketvirtis jau pozityvesnis visoms analizuojamoms šalims. Latvijos BVP buvo 2,7 proc. didesnis nei prieš

metus. Per ketvirtį šalies BVP paaugo 0,8 proc. Didžiausią įtaką turėjo atsigavęs eksportas ir pramonė. Lietuvos ir Estijos situacija kiek kitokia – ūkio atsigavimo ženklus jos pradėjo rodyti jau II ketvirtį, kuomet šalys fiksavo atitinkamai 1,1 proc. ir 3,5 proc. BVP augimą. Lietuvos BVP III šių metų ketvirtį buvo 0,6 proc. didesnis nei prieš metus ir palyginti su antruoju ketvirčiu didėjo 6,7 proc

BVP statistinių duomenų analizė atskleidė tam tikrus Baltijos šalių investicinio klimato aspektus, tačiau infliacijos, darbo užmokesčio, nedarbo lygis bei valdžios sektoriaus skola parodys, kokioje aplinkoje funkcionuoja ar turės funkcionuoti investicinis objektas.

Visi pateikti rodikliai tiesiogiai daro įtaką investiciniam klimatui. Infliaciją matuojantis harmonizuotas vartotojų kainų indekso pokytis didžiausias buvo Latvijoje 2008 m. – 15,3 proc. Tai labai aukštas rodiklis. Jei šalis nebūtų pritaikiusi tinkamų priemonių ir veiksmų, jos ekonomika galėjo patirti dar rimtesnių sunkumų (devaluoti nacionalinę valiutą). 2009 m. infliacijos augimo tempai ženkliai sulėtėjo, nes stabilizavosi kainų augimas, sprogo nekilnojamo turto rinkos kainų „burbulas“. Analogiška problema būdinga ir Lietuvai, tik mastas yra mažiau grėsmingas. Estija – teigiamas pavyzdys tarp kitų Baltijos šalių, ji atitinka Mastrichto kriterijus (Mastrichto kriterijus infliacijos atžvilgiu skaičiuojamas prie trijų stabiliausias kainas turinčių ES šalių vidutinės metinės infliacijos pridėjus 1,5 proc.) ir nuo 2011 metų įsiveda eurą. Euro įvedimas neabejotinai turės įtakos Estijos investiciniam klimatui.

19 lentelė. Baltijos šalių 2008-2009 m. ekonominiai rodikliai

	Lietuva	Latvija	Estija
Infliacija			
2008 m.	11,1	15,3	10,6
2009 m.	4,2	3,3	0,2
Nedarbo lygis			
2008 m.	5,8	7,5	5,5
2009 m.	13,7	16,9	13,8
Vidutinis darbo užmokestis (bruto), eurais			
2008 m.	653,6	677,11	825,21
2009 m.	624,58	649,33	783,48
Valdžios sektoriaus skola, mln. eurų			
2008 m.	5032,1	2636,2	490,3
2009 m.	7850,1	6609,9	835,0
Valdžios sektoriaus skola tenkanti vienam gyventojui, eurais			
2008 m.	1502	1164	365,6
2009 m.	2358	2934	622,9

Šaltinis: „Eurostat“ bendroji ir regioninė statistika, prieiga per internetą: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/> [žiūrėta 2009 m. 03 12]; Lietuvos statistikos departamentas, pagrindiniai rodikliai, prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/> [žiūrėta 2009 m. 03 12]; Latvijos statistikos departamentas, pagrindiniai rodikliai, prieiga per internetą: <http://www.csb.gov.lv/csp/content/?lng=en&cat=354> [žiūrėta 2009 03 12]; Estijos statistikos departamentas, pagrindiniai rodikliai, prieiga per internetą: <http://www.stat.ee/main-indicators> [žiūrėta 2009 03 12].

Analizuojant darbo rinką apibūdinančius statistinius rodiklius – vidutinį mėnesinį darbo užmokestį ir nedarbo lygį, matyti, kad geriausia ekonominė situacija yra Estijoje, o Lietuva lenkia kitas Baltijos šalis tik šiek tiek mažesniu nedarbu. Lietuvoje vidutinis darbo užmokestis mažiausias, atitinkamai ir minimali alga Lietuvoje yra mažiausia 231,7 eurų, Latvijoje – 261 euras, Estijoje – 278 eurai. Latvija buvo vienintelė Baltijos valstybė, kuri 2009 m. padidino minimalią algą. Latvijoje atlyginimai per krizę mažėjo 20-40 %. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2009 m. spalio mėnesį minimalią mėnesinę algą ir mažiau gavo 19,6 % darbuotojų, 2008 m. spalio mėnesį minimalią algą gavo 13,2 % dirbančių visą darbo laiką. Remiantis Latvijos statistikos departamento duomenimis, 2009 m. I ketv. už minimalią algą dirbo 17,1 %, o IV ketv. dirbančių už minimalią algą jau buvo 22,5 %. Per 2008 m. minimalią algą gavo 9,8 % dirbančiųjų.

Tačiau 2010 m. gegužės 1 d. Estijoje nedarbo lygis pasiekė 19,8 %. Tai reiškia, kad iš 1,3 mln. šalies gyventojų darbo oficialiai neturi apie 136900 gyventojų. Lietuvoje š.m. gegužės 1 d. oficialus nedarbas siekė 15,1 %, o II ketv. pabaigoje – 18,3 %. Latvijoje antrą šių metų ketvirtį nedarbas jau pradėjo mažėti ir sudarė 19,4 %. Didelis nedarbas – tai opiausia šiandienos socialinė problema. Renkantis šalį, į kurią investuoti, dažnai didelės įtakos turi darbo jėgos kaina - Lietuvoje ji mažiausia.

Valdžios sektoriaus skola Estijoje mažiausia, nes valstybė sugebėjo suvaldyti išlaidas ir išvengė biudžeto deficito, kadangi naudojo ekonominio pakilimo laikais sukauptus rezervus. Lietuva, Latvija ir Estija, kovodamos su ekonomine krize, pasirinko skirtingus išėjimo iš krizės kelius, tačiau nė vienos šalies taikomos priemonės nėra suderinamos su standartinėmis ekonominėmis doktrinomis. Visos trys šalys pasirinko skirtingas strategijas: Estija siekia įstoti į euro zoną, Latvija pasirinko vidinę devalvaciją, jai padeda Europos Sąjunga ir Tarptautinis valiutos fondas, o Lietuva pasirinko euroobligacijų rinką ir joje finansuoja biudžeto deficitą. Visų trijų šalių pasirinktos išėjimo iš krizės priemonės, regis, veikia gerai.

Akivaizdaus ženklau pranašumo pagrindinių ekonominių rodiklių palyginimas nė vienai šaliai nesuteikia, todėl galima daryti prielaidą, kad egzistuoja kitokio pobūdžio Baltijos šalių investicinio klimato skirtumai.

Antras užsienio investuotojams svarbus veiksnys galėtų būti aukštųjų ir informacinių technologijų paplitimas. Pavyzdžiui, namų ūkių, turinčių nuolatinį priejimą prie interneto, skaičius ir jo augimo tempai gali atspindėti investuotojui ne tik informacinės visuomenės vystymosi laipsnį, bet ir lengvai pasiekiamos tikslinės rinkos dalį. Iš Baltijos šalių šioje srityje nepralenkiamą yra Estija – 2009 m. interneto prieigą namuose turėjo 63 proc. namų ūkių, Lietuvoje – 60 proc., Latvijoje – 58 proc., o bendras ES vidurkis siekia 65 proc. Tačiau, 2010 m. vasario 25 d. organizacijos *FTTH Council Europe* paskelbtais naujausiais duomenimis, Lietuva pagal namų ūkių, prisijungusių prie interneto šviesolaidinėmis ryšio priemonėmis,

skaičių pirmą kartą atsidūrė Europos šalių viršūnėje. Pasauliniu mastu Lietuva pagal šį rodiklį užima penktą vietą, nusileisdama tokioms Azijos šalims, kaip Pietų Korėja, Japonija, Honkongas ir Taivanas (<http://www.rtt.lt/index.php?423090031>).

Pagal Lisabonos strategiją tyrimų ir technologijų plėtros (MTTP) išlaidoms šalys turėtų skirti 3 proc. BVP, tačiau 2008 m. Estija skiria 1,29 % BVP, Lietuva – 0,8 % BVP, Latvija – 0,61 % BVP, Tikslą skirti 3 % BVP mokslui pasiekė tik tai Švedija ir Suomija. Tačiau tūkstančiui 20-29 metų amžiaus asmenų tenkančių tikslųjų ir technologijos mokslo specialistų skaičius didžiausias Lietuvoje (2007 m.) – 18,1 (Latvijoje – 9,2, Estijoje – 13,3). Tai rodo didelį Lietuvos potencialą inovacijų srityje, jei tik bus užtikrintas tinkamas finansavimas.

Trečias užsienio investuotojams labai svarbus veiksnys – susisiekimo infrastruktūra. Šiuo požiūriu, regiono lyderė yra Latvija. Pirmiausia todėl, kad joje plačiausias geležinkelių tinklas, kurį sudaro 2412 km (palyginimui Lietuvoje – 1774 km, Estijoje – 1018 km). Geležinkelio išvystymas labai svarbus krovinių pervežime. Be to, 2009 m. Baltijos šalių uostai iš viso krovė 136 mln. 636 tūkst. tonų krovinių. Iš tų krovinių 45,5 % teko Latvijos uostams, 28 % Estijos ir 26,5 % Lietuvos uostams. Minėtuosius pranašumus Latvijai tikslinga akcentuoti užsienio investuotojams ir taip pritraukti tiesiogines užsienio investicijas.

Ne mažiau svarbios yra ir laisvosios ekonominės zonos (LEZ). Tai dar viena iš tiesioginių investicijų pritraukimo formų. “FDI Magazine” sudarytuose pasaulio laisvųjų ekonominių zonų reitinguose “Top 25” aukštai įvertinta Klaipėdos LEZ (20 vieta) ir Latvijos Ventspilio laisvasis uostas (5 vieta). Pagal verslo sąlygų patrauklumą, zonos įrengimą “Top 10” reitinge Klaipėdos LEZ buvo įvertinta penkta vieta. Aukšti laisvųjų ekonominių zonų įvertinimai tarp pasaulio laisvųjų ekonominių zonų yra svarbus rodiklis potencialiems investuotojams. Nors Lietuva nebėra pigios darbo jėgos šalis, tačiau gamybos kaštai išlieka mažesni nei Vakaruose. Strateginiame plane iki 2020 m. Klaipėdos LEZ yra numatiusi tikslą tapti sėkmingiausiai dirbančia Vidurio ir Rytų Europoje, nors jaučiama didelė konkurencija iš Lenkijos, Latvijos Ventspilio, taip pat Rezeknės zonų. Taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybė yra nusprendusi įsteigti Viešuosius logistikos centrus (VLC) Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje. Yra tikimasi, kad VLC atsiradimas padidins šalies konkurencingumą ir Lietuvą išskirs kaip lyderę Baltijos šalių regione.

Apibendrinus galima teigti, kad vidutiniuju laikotarpiu Estija neabejotinai išliks Baltijos šalių lydere, nes verslo aplinka yra geresnė nei kitose Baltijos šalyse. Latvija vis dar laikoma silpniausia šio regiono grandimi.

20 lentelė. Baltijos šalių būklės palyginimas

Lietuva	Latvija	Estija
Fiskalinis deficitas greičiausiai išliks didžiausias, nes jis metų pradžioje buvo finansuojamas brangiomis paskolomis, o tai didina biudžeto išlaidas ateityje;	Didžiulis šalies fiskalinis deficitas;	Viešojo sektoriaus problemos sprendžiamos sėkmingiau;
aiškaus strateginio plano kaip sumažinti fiskalinį deficitą nėra, todėl šiemet jis sieks greičiausiai 9-10 proc. BVP;	sunki bankų sektoriaus būklė;	žemesnis korupcijos lygis;
biurokratinių kliūčių verslui beveik nesumažėjo;	aukštas korupcijos lygis;	taupesnė valstybės finansų politika;
numatomoms reformoms trukdo nestabili vyriausybės padėtis, stipri valdančiųjų priešprieša su opozicija bei palaikymo stoka tarp partijų;	laikantis TVF reikalavimų, ženkliai sumažintos biudžeto išlaidos, todėl šis rodiklis metų pabaigoje turėtų sumažėti iki 6,5 proc. BVP.	operatyviai įgyvendintos darbo rinkos liberalizavimo priemonės;
aukštas nedarbo lygis ir jo sukelta didžiulė emigracija menkina ir taip pakankamai žemą šalies investicinį patrauklumą.		realios galimybės šiemet sumažinti fiskalinį deficitą iki 3 proc. BVP ir 2011 m. prisijungti prie eurozonos;
		maža valstybės skola sudarys Estijai sąlygas tęsti ankstesnę mokesčių mažinimo politiką, kas leis pritraukti ženklus naujų TUI srautus į šalį.

Šaltinis: sudaryta autoriaus.

Palanki verslo aplinka yra nieko nekainuojanti, bet visuomet veiksminga priemonė pritraukiant tiesiogines užsienio investicijas. Ir ji turi būti gerinama keičiant įstatymus. Tai, kad į šalis ateina žymios kompanijos yra papildomas, bet ne lemiamas veiksnys. Lemiami veiksniai yra investicinė aplinka visomis prasmėmis: ar šalyje lengva pradėti, ar palanki infrastruktūra, ar žemas korupcijos lygis, ar gerai dirba teisėtvara, ar maža biurokratinė našta, ar aukštas šalies konkurencingumas, ar investuotojai palankiai vertina investicinį klimatą. Ekspertų nuomone, investuotojams nepatraukliausi Lietuvos požymiai yra suvelta mokesčių sistema, nelanksti darbo teisė, taip pat korupcija. Tačiau aukšti LEZ įvertinimai tarp pasaulio laisvųjų ekonominių zonų yra svarbus rodiklis potencialiems investuotojams.

Statistiniai duomenys aiškiai parodo, kad Baltijos šalys nėra traktuojamos kaip vienas investicinis objektas. Sukauptų TUI statistika rodo, kad Estija daug palankiau vertinama užsienio investuotojų nei kitos dvi Baltijos šalys. TUI mažėjimas yra signalas, rodantis smunkantį šalies konkurencingumą, blogėjančią verslo aplinką. Be to tiesioginių užsienio investicijų kokybė yra ne mažiau svarbi nei jų vertinė apimtis. Sparčiai didėjant konkurencijai tarp šalių dėl investicijų pritraukimo, reikia mokėti konkuruoti, išryškinant šalies privalumus ir vykdant aktyvią investicijų pritraukimo politiką.

Nors ir prognozuojama, kad šiais metais nedarbo lygis Baltijos šalyse sieks 18-20 proc. ir mažės labai lėtai, tačiau Baltijos šalių darbo jėgos lankstumas, maži atlyginimai ir palyginti silpnos profsajungos yra tam tikras pranašumas varžantis dėl užsienio investicijų.

Svarbus veiksnys, užtikrinantis pastovų investicijų srautą, yra politinis stabilumas. Šalys, kuriose politinės situacija yra stabili, o permainos lengvai prognozuojamos, pritraukia didesnius investicijų srautus.

Nors Baltijos šalių perspektyvos panašios, potencialūs investuotojai, rinkdamiesi, kur investuoti, greičiausiai rinksis Estiją. Mažas šios šalies viešojo sektoriaus deficitas garantuoja, kad mokesčiai neaugs. O dėl viešojo sektoriaus biudžeto deficito (jis neturėtų viršyti 3proc. BVP) nei Lietuva, nei Latvija negali tikėtis euro anksčiau nei 2014 metais. Euro įvedimas – teigiamas veiksnys, jis tik sustiprina makroekonominį stabilumą ir gali paskatinti investavimą.

3.2. Tiesiogines užsienio investicijas į Lietuvos ūkį lemiantys veiksniai

Tiek Lietuvos, tiek kitų šalių investicinė aplinka ir jos patrauklumas formuojasi per daugelį veiksnių ir priemonių, kurios ją daro labiau ar mažiau patrauklią. Šalies patrauklumas investicijoms didele dalimi priklauso nuo efektyvių investicijų skatinimo. Galima išskirti šias svarbiausias investicijų skatinimo priemones: nacionalinė ir tarptautinė parama; laisvųjų ekonominių zonų, pramoninių parkų, mokslo slėnių steigimas ir plėtra; teisės aktų tobulinimas (investicijų įstatymą; mokesčius reglamentuojančius teisės aktus); laikymasis tarptautinių susitarimų ir prisiimtų tarptautinių įsipareigojimų.

Įvairiuose Lietuvos institucijų leidiniuose ir studijose išskiriami veiksniai, kurie skatina investuoti į Lietuvos ekonomiką. Veiksniai yra tarpusavyje susiję ir sukuria pagrindą palankiam investiciniam klimatui Lietuvoje (žr. 21 lent.).

21 lentelė. Veiksniai, lemiantys Lietuvos patrauklumą investicijoms

Veiksniai, lemiantys Lietuvos patrauklumą investicijoms	Aprašymas
Rinkos dydis	Lietuva yra didžiausią rinką turinti Baltijos valstybė, sukurianti pusę Baltijos šalių BVP.
Stabilumo garantas	Lietuva priklauso Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacijai (NATO), ES, Pasaulinei Prekybos Organizacijai (PPO). Šalies strateginė geografinė padėtis traktuojama kaip tiltas tarp ES ir Nepriklausomų Valstybių Sandraugos (NVS).
Kvalifikuota bei konkurencinga darbo jėga	Lietuvoje aukštąjį išsilavinimą turinčių specialistų skaičius, tenkantis 1 000-iui gyventojų, yra vienas didžiausių ES.

Veiksniai, lemiantys Lietuvos patrauklumą investicijoms	Aprašymas
Santykinai mažas darbo užmokestis	Vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis Lietuvoje 2009 m. buvo 625 eurai ir tai sudaro 20 proc. išsivysčiusių šalių (tame tarpe ir ES) darbo užmokesčio lygio.
Gerai išplėtotas Lietuvos transporto tinklas	2 iš 10 prioritetinių Europos tranzito koridorių yra Lietuvoje. Pagrindiniai Lietuvos pramonės centrai yra tarpusavyje sujungti 4 juostų keliais, atitinkančiais ES standartus. Tiesiamas „VIA Baltica“ kelias, kuris taps transeuropinės kelių sistemos dalimi. Šis kelias taip pat bus pagrindinė Baltijos šalių transporto arterija ir sujungs su Rusijos Federacijos kelių sistema. Taip pat Lietuvoje veikia 3 tarptautiniai oro uostai, neužšalantis Klaipėdos jūrų uostas.
Laisvosios ekonominės zonos (LEZ)	Šiuo metu egzistuoja dvi LEZ: Klaipėdos LEZ ir Kauno LEZ. Pagal „FDI Magazine“ sudarytą pasaulio laisvųjų ekonominių zonų reitingus, iš 700 zonų Klaipėdos LEZ užima 20 vietą. O pagal verslo sąlygų palankumą, zonos įrengimą „Top 10“ reitinge Klaipėdos LEZ buvo įvertinta penkta vieta.
Tarptautinių investuotojų pripažinimas	Šiais metais Lietuvos Vyriausybei pavyko įtikinti tokias garsias pasaulio kompanijas kaip „Barclays“, „Western Union“, IBM, „Thermo Fisher Scientific“ investuoti mūsų šalyje ir kurti aukštųjų technologijų bei inžinerijos mokslinių tyrimų ir plėtros centrus Lietuvoje. Stambių tarptautinių investuotojų pripažinimas iš esmės suaktyvina pačius investicinius procesus.

Šaltinis: Investicijų skatinimo strategija 2010 m. -2020 m. (projektas). Prieiga prie interneto:

http://www.lepa.lt/files///File/Investuotojui/InvesticijuSkatinimoStrategija/inv_strateg_projektas.pdf [žiūrėta 2010 06 02]

Investavimo sąlygos daugelyje šalių vis labiau vienodėja ir garantuoti investicijų pritraukimą gali tik specifinės iniciatyvos, kurios geriausiai išreiškia investuotojų interesus ir vietos specifines galimybes. Pritraukti daugiau investuotojų Lietuvoje padėtų ir tai, jei būtų pasirūpinta gamybos veiksniais: steigiami gamybos ir technologijų parkai su paruošta žeme ir leidimais.

Užsienio investuotojui renkantis, kur investuoti, sprendimą lemia ir finansinės paskatos, tačiau vien tik mokesčių lengvatų nepakanka. Todėl tai nepakankamas argumentas, žinant, kokia arši konkurencija dėl investicijų yra šiuo metu.

3.3. Lietuvos tiesioginių užsienio investicijų priklausomybės nuo ekonominių rodiklių analizė

Aptarus moksliniuose straipsniuose analizuojamus veiksnius, lemiančius tiesioginių užsienio investicijų srautus, tikslinga įvertinti Lietuvos tiesioginių užsienio investicijų priklausomybę nuo kai kurių ekonominių rodiklių. Ryšiui tarp TUI ir atrinktų veiksnių (rinkos dydžio, ekonominio atvirumo, BVP vienam gyventojui, mokesstinės naštos bei mokslinių tyrimų ir technologijų pažangos lygio (MTP)) iširti naudoti 2000-2009 metų Lietuvos statistikos departamento pateikti duomenys. Mokslinėje literatūroje teigiama, kad šie veiksniai reikšmingai įtakoja tiesioginių užsienio investicijų srautų pritraukimą.

Analizei pasirinkti veiksniai, kurie aktualūs kiekvienam investavimo tipui. Kai investuotojai ieško naujų rinkų, pagrindiniai veiksniai, įtakojantys TUI, yra rinkos dydis, kuris gali būti apibūdinamas gyventojų skaičiumi, jų pajamomis arba vienam gyventojui tenkančio bendrojo vidaus produkto dydžiu. Analizei pasirinkta rinkos dydis, kuris apibūdinamas gyventojų skaičiumi ir BVP, tenkantis vienam gyventojui. Investuotojui, siekiančiam sumažinti gamybos kaštus, aktualios yra mokesčių lengvatos. Todėl dar vienu rodikliu analizei pasirinkta mokesstinė našta šalyse.

Tiesioginės užsienio investicijos priklauso ir nuo ekonominio atvirumo lygio. Ekonominis atvirumas gali būti susijęs su mažesniais užsienio prekybos apribojimais, bet tuo pačiu tai gali reikšti, kad šalies viduje vartojama daug importuojamų prekių, kas gali paskatinti gamintojus perkelti gamybą į tą pačią šalį ir taip sumažinti transportavimo kaštus. Taip pat ekonominis atvirumas gali būti suprantamas kaip rodiklis, kuris parodo, kaip aktyviai valstybė dalyvauja pasaulinėje prekyboje. Kuo didesnis ekonominis atvirumas, tuo didesnis kapitalo migracijos lapsnis.

Naujos technologijos leidžia sumažinti įmonių patiriamus gamybos kaštus, sumažinant laiko bei žaliavų sąnaudas. Dėl informacinių technologijų sumažėja sandorių kaštai, o tai sumažina parduodamos prekės kainą, padidina jos kokybę ir investicijų grąžą. Anot Campos ir Kinoshita (2002), įmonės, kurios skiria daugiau lėšų MTTP, yra labiau linkusios investuoti užsienyje. O įmonės, kurios tyrimams skiria mažiau lėšų, yra labiau linkusios priimti užsienio investicijas. Tyrimo metu gauti rezultatai parodys ar MTTP įtakoja TUI srautus.

3.3.1. TUI ir rinkos dydžio priklausomybė

Tyrimas atliekamas remiantis tiesinės regresijos modeliu, o rezultatų reikšmingumas tikrinamas Stjudento kriterijumi. Šioje analizėje priklausomas kintamasis yra tiesioginės užsienio investicijos, o nepriklausomas - rinkos dydis. Šiuo tyrimu siekiama išsiaiškinti ar rinkos dydis turi įtakos tiesioginių užsienio investicijų srautams.

Pirmiausia tikrinamas tiesioginių užsienio investicijų ir rinkos dydžio tarpusavio ryšys. Reikia pažymėti, kad rodiklis, apibūdinantis rinkos dydį, yra šalies gyventojų skaičius. Analizei reikalingi duomenys pateikti 1 priede.

22 lentelė. Tiesinės regresijos tarp TUI ir rinkos dydžio koeficientai

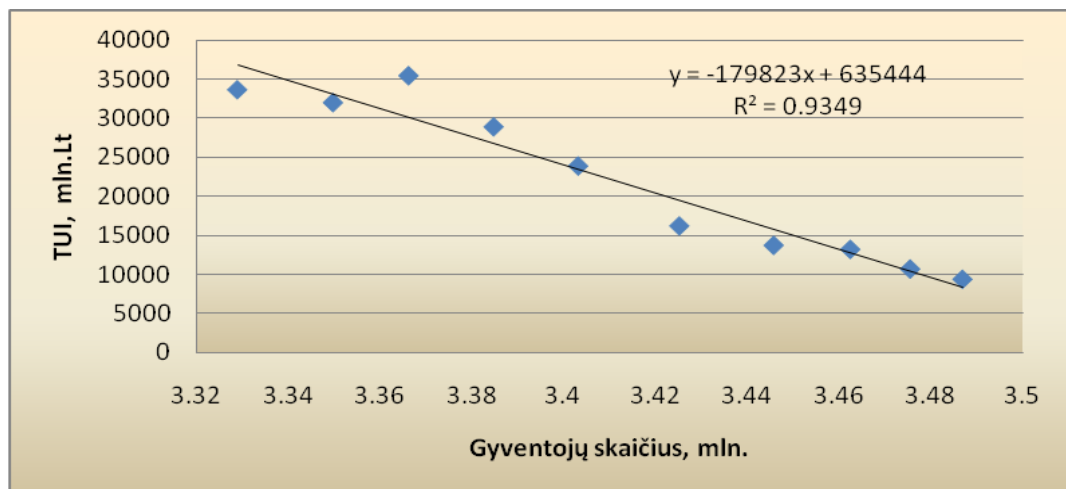
r	r²	t^{statistinis}	t^{kritinis}	a	b
-0,9669	0,9349	-10,7187	2,306	635444	-179823

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Nustačius Lietuvos TUI ir rinkos dydžio tarpusavio ryšį paaiškėjo, kad tarp šių dviejų dydžių egzistuoja labai stiprus, tačiau neigiamas ryšys ($r = -0.9669$). Vadinasi, mažėjant gyventojų skaičiui, tiesioginių užsienio investicijų į šalį pritraukiama daugiau. Tačiau galutinių išvadų apie rinkos dydžio įtaką TUI pateikti negalima, būtina patikrinti gauto koreliacinės analizės rezultato reikšmingumą.

Reikia atkreipti dėmesį ir į kitus rodiklius, tarp kurių vienas iš svarbesnių determinacijos koeficientas (r^2). Lietuvos atveju jis yra lygus 0,9349 ir tai yra daugiau nei 0,25, kas reiškia, kad mano pasirinktas tiesinis regresinis modelis tinka analizuojamiems dydžiams tirti ir tinkamumo lygis yra labai aukštas. Tačiau, remiantis vien tik determinacijos koeficientu, dar negalima pasakyti, ar tiesinės regresijos modelis tinka analizuojamiems duomenims. Reikia išsiaiškinti modelio reikšmingumą.

Tiesinės regresijos atveju, kai mano pasirinktas reikšmingumo lygmuo $\alpha = 0,05$, tai kritinis yra $t_{\alpha/2; n-m-1} = 2,306$ (konstanta). Taigi, koreliacijos reikšmingumo sąlyga šiuo atveju negalioja, nes $-10,7187 < 2,306$. Todėl galima daryti išvadą, kad apskaičiuoti koreliacijos koeficientai yra nereikšmingi ir tolimesnė analizė netikslinga.

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis atliktais skaičiavimais

13 pav. Funkcinė tiesioginių užsienio investicijų ir rinkos dydžio priklausomybė

13 paveiksle matome, kad tiesioginės užsienio investicijos ir gyventojų skaičius kito priešingomis kryptimis, t.y. TUI nuolat didėjo, o vidaus rinka traukėsi. Tai galima paaiškinti gyventojų skaičiaus augimo svyravimais, t.y. TUI analizuojamu laikotarpiu augo, o gyventojų skaičius dėl emigracijos ir neigiamo natūralaus gyventojų prieaugio mažėjo.

Nors TUI ir rinkos dydžio tolimesnė analizė netikslinga, vis tik Lietuva pagal gyventojų skaičių išsiskiria potencialu būti regiono centru. Lietuvos konkurencinis pranašumas yra jos geografinė ir

strateginė padėtis – ji tarp Rytų ir Vakarų, tad užsienio bendrovėms patrauklu būti čia ir užsiimti verslu Rusijoje, visame regione.

Apibendrinant galima teigti, jog mažėjantis gyventojų skaičius skatina tiesioginio kapitalo perkėlimą į Lietuvą. Tai taip pat rodo, kad užsienio investuotojams daug svarbesnis ne pats rinkos dydis, bet galimybė pasinaudoti kvalifikuota darbo jėga, artumu Rytų rinkoms ar kitomis naudingomis aplinkybėmis. Be to TUI pritraukimą lemia ne vienas veiksnys, o investicinio klimato faktoriu visuma.

3.3.2. Bendro vidaus produkto įtaka tiesioginėms užsienio investicijoms

Kaip jau buvo minėta, BVP yra ypatingai svarbus rodiklis, nes jis parodo, kiek iš viso valstybės ūkis pagamina su turimais ištekliais. O BVP, tenkantis vienam gyventojui, parodo šalies ekonomikos išsivystymo lygį. Sąlyginai mažas BVP, tenkantis vienam gyventojui, parodo, kad šalies ūkis yra menkai išsivystęs. Tokia charakteristika gali padidinti investuotojo kaštus ir atbaidyti nuo investavimo. Nors BVP, tenkantis vienam gyventojui, nėra universalus rodiklis, atspindintis ekonominį augimą, vis tik šalių augimo lygis dažnai vertinamas būtent pagal jį. Šiuo tyrimu siekiama išsiaiškinti BVP, tenkančio vienam gyventojui, poveikį Lietuvos tiesioginėms užsienio investicijoms. Analizei naudota tiesioginės užsienio investicijos ir BVP, tenkantis vienam gyventojui, dydžiai.

Prieš pateikiant gautus rezultatus, būtina priminti, jog BVP įtaką TUI leidžia įvertinti koreliacijos koeficientas, kuris parodo ne tik tiriamų veiksnių tarpusavio priklausomybę, bet ir nustato jų ryšio stiprumą. Taip pat reikia akcentuoti, jog tyrime priklausomu kintamuoju laikoma TUI, nes jų pokytį bandoma paaiškinti keičiantis nepriklausomo kintamojo – BVP – dydžiui. Analizei reikalingi duomenys pateikti 1 priede.

Atlikus BVP vienam gyventojui ir TUI priklausomybės skaičiavimus, buvo gauti tokie koeficientai:

23 lentelė. Priklausomybės tarp TUI ir BVP, tenkančio vienam gyventojui, koeficientai

r	r ²	t ^{statistinis}	t ^{kritinis}	a	b ₁	b ₂
0,9577	0,965	14,479	2,306	35700	-0,00006	4,1086

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Kaip matome koreliacijos koeficientas yra labai aukštas ($r = 0,9577$). Reikšmė yra labai artima vienetui, tai reiškia, kad tarp BVP, tenkančio vienam gyventojui, ir TUI egzistuoja labai stiprus ir pakankamai glaudus ryšys, o lygtis pakankamai gerai aprašo stebėjimo duomenis.

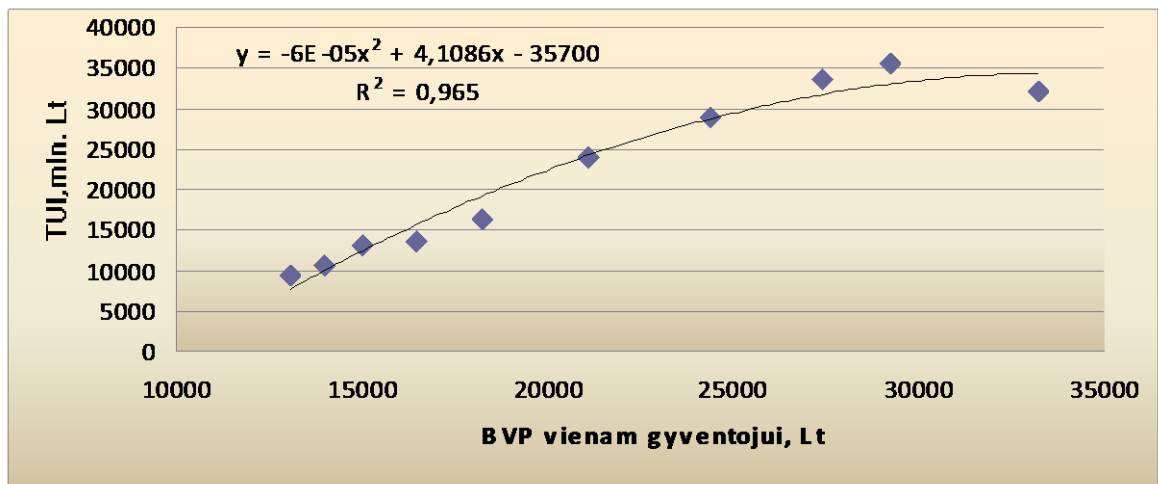
Stebint determinacijos koeficientą r^2 , rodiklio reikšmė yra $r^2 = 0,965$ ir tai yra daugiau nei 0,25, todėl mano pasirinktas modelis tinka analizuojamiems dydžiams tirti. Be to determinacijos koeficientas yra labai aukštas ir jis parodo 96,5 % prognozės tikslumą.

Apskaičiavus koreliacijos koeficientą, būtina išsiaiškinti jo reikšmingumą. Iš 23 lentelės matyti, jog šiuo atveju reikšmingumo sąlyga galioja, nes pasirinkus reikšmingumo lygmenį $\alpha = 0,05$, kritinė reikšmė yra $t_{\alpha/2; n-m-1} = 2,306$ (konstanta). Analizuojant Lietuvos situaciją $14,479 > 2,306$. Kaip matome, $t^{\text{statistinis}} > t^{\text{kritinis}}$, todėl galima daryti išvadą, kad apskaičiuotas koreliacijos koeficientas yra reikšmingas.

Tiesioginių užsienio investicijų ir BVP vienam gyventojui tarpusavio priklausomybę geriausiai atspindi antrojo laipsnio parabolės funkcija, nes jos tikslumas, kurį parodo determinacijos koeficiento dydis, yra didžiausias. Rezultatas, kuris gautas tiriant tiesiogines užsienio investicijas ir BVP vienam gyventojui, rodo, kad rodiklių priklausomybė yra tiesioginė, tai yra vieno rodiklio reikšmei didėjant, didėja ir kito rodiklio dydis. Vis dėlto reikėtų pažymėti, kad regresijos lygties pavidalas rodo lėtėjantį tiesioginių užsienio investicijų augimą augant BVP vienam gyventojui.

$$\text{TUI} = -0,00006x^2 + 4,1086x - 35700 \quad (13)$$

Kadangi lygtis yra adekvati realiai padėčiai, nes Lietuvos $t^{\text{statistinis}}$ yra didesnis už t^{kritinis} , todėl šią lygtį galima taikyti, prognozuoti ir planuoti. Analizuojant tiesioginių užsienio investicijų augimo tendencijas Lietuvoje pastebėta, jog užsienio kapitalas šalyse nuolat augo lygiagrečiai su BVP, tenkančiu vienam gyventojui, išskyrus investicijų augimo sulėtėjimą 2008 – 2009 m., todėl jei 2010 m. BVP, tenkantis vienam gyventojui, sieks 34 tūkstančius litų, galima tikėtis jog tais metais TUI Lietuvoje bus lygios 34632,40 litų.

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis atliktais skaičiavimais

14 pav. TUI priklausomybė nuo BVP, tenkančio vienam gyventojui

14 paveiksle matyti, kad taškai apie tiesę neplačiai išsibarstę, tai patvirtina ryšio tarp TUI ir BVP, tenkančio vienam gyventojui, stiprumą, be to, regresijos tiesės kryptis įrodo, jog koreliacijos koeficientas buvo apskaičiuoti teisingai. Žinoma, derėtų pažymėti, kad skaičiuojant koreliacijos koeficientą ir sudarant regresijos lygtį daroma prielaida, kad kiti veiksniai nekinta, tačiau tiesioginių užsienio investicijų apimtys priklauso ir nuo kitų makroekonominių rodiklių. Vienareikšmiškai TUI priklausomybės nuo BVP, tenkančio vienam gyventojui, vertinti negalima, nes ne tik BVP veikia TUI dydį, bet ir tiesioginės užsienio investicijos veikia bendro vidaus produkto, tenkančio vienam gyventojui, apimtį.

Apibendrinant galima teigti, kad atsižvelgiant į koreliacinės analizės rezultatus galima daryti išvadą – BVP, tenkantis vienam gyventojui, daro teigiamą ir reikšmingą įtaką TUI pritraukimui į šalį. Kuo aukštesnis šalyse pragyvenimo lygis, t.y. kuo didesnė dalis nuo BVP tenka vienam gyventojui, tuo daugiau pritrauksime TUI, nes užsienio investuotojai matys papildomas galimybes realizuoti vietoje pagamintą produkciją ar paslaugas.

3.3.3. Tiesioginių užsienio investicijų priklausomybė nuo ekonominio atvirumo indekso

Ir studijos, ir valstybių reitingai pagal konkurencingumo, ekonominės laisvės ir kitus rodiklius rodo, jog Lietuvos ekonomikos atvirumas globaliai konkurencijai ir palankios sąlygos šalyje įeiti į rinką naujoms kompanijoms glaudžiai susijęs su šalies ekonomine raida.

Ekonominio atvirumo indeksas skaičiuojamas kaip eksporto ir importo sumos santykis su bendruoju vidaus produktu. Taip pat ekonominis atvirumas vertinamas naudojant užsienio prekybos integracijos rodiklį. Lietuvai tapus ES nare, išnyko prekybos barjerai, o naujos žinios, sukauptos ES vidaus rinkos prekėse ir paslaugose, gali lengvai peržengti ES šalių sienas. Todėl didėja paskata diegti inovacijas ir technologinę pažangą. Tiesioginės užsienio investicijos taip pat priklauso ir nuo ekonominio atvirumo lygio. Kaip jau buvo minėta, ekonominis atvirumas gali būti susijęs su mažesniais užsienio prekybos apribojimais, bet tuo pačiu tai gali reikšti, kad šalies viduje vartojama daug importuojamų prekių, kas gali paskatinti gamintojus perkelti gamybą į tą pačią šalį ir taip sumažinti transportavimo kaštus. Kuo didesnis ekonominis atvirumas, tuo didesnis kapitalo migracijos lapsnis.

Skaičiavimams reikalingi rodikliai pateikti 1 priede. Atlikus TUI ir ekonominio atvirumo indekso skaičiavimus, buvo gauti tokie koeficientai:

24 lentelė. Priklausomybės tarp TUI ir ekonominio atvirumo indekso koeficientai

r	r²	t^{statistinis}	t^{kritinis}	a	b
0,8060	0,7441	3,8515	2,306	22238	3,3889

Šaltinis: sudaryta autoriaus

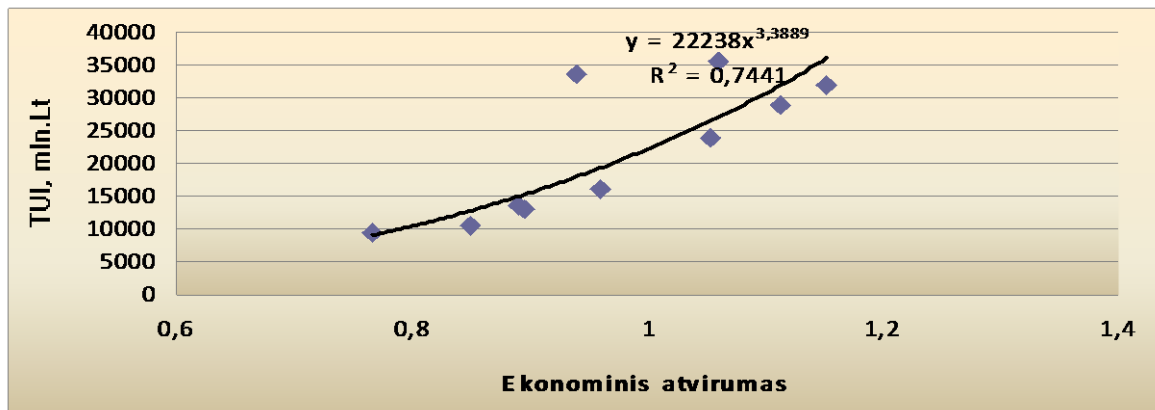
Atlikus tyrimą, matome, kad koreliacijos ryšys tarp tiesioginių užsienio investicijų ir ekonominio atvirumo yra pakankamai stiprus $r = 0.8060$. Tai reiškia, kad ekonominio atvirumo indekso kitimas gana tiksliai aprašo tiesioginių užsienio investicijų kitimą, tai yra tarp TUI ir ekonominio atvirumo indekso yra glaudus ryšys. Pasirinktas laisvės laipsnis yra 10 ($t_{\alpha/2, n-m-1}$), nes analizuojamas laikotarpis yra nuo 2000 metų iki 2009 metų, reikšmingumo lygmuo, kaip ir kituose skaičiavimuose, yra 0,05.

Tyrimo $t^{\text{statistinis}}$ yra didesnis už t^{kritinis} $3,8515 > 2,306$, vadinasi stebėjimas yra suderintas, o pasirinktas modelis teisingas.

Tiesioginių užsienio investicijų ir ekonominio atvirumo priklausomybę geriausiai atspindi laipsninė funkcija, nes jos tikslumas, kurį parodo determinacijos koeficiento dydis, yra didžiausias. Determinacijos koeficientas parodo iš dalies prognozės tikslumą. Laipsninė funkcija, apibūdinanti TUI ir ekonominio atvirumo priklausomybę, atrodo taip:

$$\text{TUI} = 22238 x^{3,3889}; \quad (14)$$

Čia x – ekonominis atvirumas.

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis atliktais skaičiavimais.

15 pav. TUI priklausomybė nuo ekonominio atvirumo indekso

Remiantis šia laipsnine funkcija, matome, kad kuo didesnis x laipsnis, tai yra kuo didesnis ekonominis atvirumas, tuo didesnės tiesioginės užsienio investicijos. Jei ekonominis atvirumas būtų lygus 1,17, tai galima tikėtis 37859,14 mln.Lt tiesioginių užsienio investicijų. Tačiau kaip jau buvo minėta, ši sąlyga galioja, jei laikomasi prielaidos, kad kiti veiksniai įtakos nedaro.

Lietuvos ekonominio atvirumo lygis beveik visą analizuojamą laikotarpį didėjo, ir tik 2007 m. pastebimas nežymus šio indekso reikšmės sumažėjimas, o 2009 m. jau matomas ryškus kritimas žemyn. Tai susiję su bendru ekonomikos nuosmikiu, nes ženkliai sumažėjo užsienio prekybos apimtys (ypatingai importo) bei bendras vidaus produktas.

Apibendrinant galima teigti, kad kuo didesnis ekonominio atvirumo indeksas, tuo daugiau investicijų šalis gali pritraukti.

3.3.4. Užsienio investicijų priklausomybė nuo mokslinių tyrimų ir technologijų pažangos lygio

Vienu svarbiausių veiksnių, lemiančių „protų nutekėjimą“, gali būti įvardijamas lėšų trūkumas mokslinei veiklai. Kaip jau buvo minėta, pagal Lisabonos strategiją tyrimų ir technologijų plėtros (MTTP) išlaidoms šalys turėtų skirti 3 proc. BVP, tačiau 2008 m. Lietuva skyrė 0,8 % BVP, 2009 m. – 0,84 % BVP. Pasitvirtino Campos ir Kinoshita (2002) atliktų tyrimų išvados, jog šalys, kurios tyrimams skiria mažiau lėšų, yra labiau linkusios priimti užsienio investicijas. 2009 m. pabaigoje Lietuvos TUI užsienyje siekė 5557,4 mln. Lt, o į Lietuvą – 33695,9 mln.Lt. Investicijos į šalį viršijo 6 kartus.

2007 m. – 2013 m. Europos Sąjungos biudžete kapitalo investicijoms skirta 347 mlrd. eurų, o moksliniams tyrimams ir inovacijoms – 50 mlrd. eurų. Pagrindinės ES inovacijų kryptys: informacinės ir komunikacijų technologijos, sveikata, transportas, nanotechnologijos ir energetika. Lietuvos investicijų pritraukimas orientuotas trimis kryptimis:

- į aukštos pridėtinės vertės paslaugų sritį (verslas, medicina, logistika);
- į aukštųjų technologijų sritį (biotechnologijos, švariosios technologijos, inžinerija, informacinės technologijos ir telekomunikacijos);
- į tradicinę pramonę (inžinerija, chemija, plastikai, maisto gamyba).

Sukūrus palankesnę technologijų perdavimo teisinę bazę ir užtikrinus tinkamą finansavimą, Mokslo ir technologijų parkai (MTP) taptų mokslo komercializavimo įrankiu, kuris padėtų pritaikyti mokslines idėjas versle. Tai skatintų ekonomikos konkurencingumą ir investicijų pritraukimą. Be to, kuo didesnę bendrojo vidaus produkto dalį sukurs inovacijos, tuo šalies ekonomika bus konkurencingesnė tarptautiniu lygmeniu, lengviau bus galima eksportuoti paslaugas ir produktus bei pritraukti investicijas.

Šiuo tyrimu siekiama išsiaiškinti kaip mokslinių tyrimų ir technologijų pažangos lygis veikia tiesioginių užsienio investicijų pritraukimą. Analizei reikalingi duomenys pateikti 1 priede. Atlikus MTTP ir TUI tiesinės regresijos skaičiavimus, buvo gauti tokie koeficientai (žr. 24 lent.):

25 lentelė. Tiesinės regresijos tarp TUI ir MTTP koeficientai

r	r ²	t ^{statistinis}	t ^{kritinis}	a	b
0,9712	0,9432	11,5258	2,306	-2708,98	44,78

Šaltinis: sudaryta autoriaus

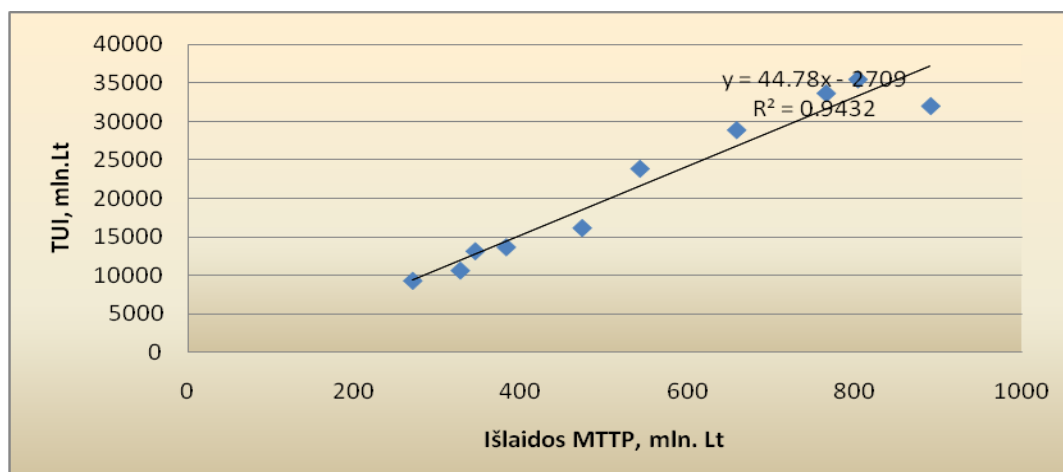
Kaip matome iš gautų rezultatų, ryšys tarp tiesioginių užsienio investicijų ir išlaidų, skirtų mokslinių tyrimų ir technologijų pažangos lygiui, yra labai aukštas $r = 0,9712$. Tai reiškia, kad didėjant išlaidoms MTTP, auga ir tiesioginės užsienio investicijos. Determinacijos koeficientas, kuris yra lygus 0,9432 taip pat yra aukštas ir parodo, kad analizuojami duomenys yra suderinti, t.y. jie tarpusavyje yra susiję.

Kad ryšys ne tik egzistuoja, bet ir yra prasmingas, parodo tai, kad $t^{\text{statistinis}}$ yra didesnis už t^{kritinis} $11,5258 > 2,306$. Kaip matome, visi gauti rodikliai parodo, kad regresinis modelis yra pasirinktas teisingai, o duomenys yra suderinti.

Funkcija, kuri apibrėžia tiesioginių užsienio investicijų priklausomybę nuo išlaidų, skirtų mokslinių tyrimų ir technologijų pažangos lygiui, buvo gauta sekanti:

$$\text{TUI} = -2708,98 + 44,78 \text{ MTTP}; \quad (15)$$

Nusatyta parametro a reikšmė rodo, kad tiesioginės užsienio investicijos sumažėtų 2708,98 mln. Lt, jei nebūtų skiriama lėšų mokslinių tyrimų ir technologijų plėtrai. Tuo tarpu koeficiento $b = 44,78$ reikšmė leidžia nustatyti, kaip pasikeis TUI, jei išlaidos MTTP padidės 1 mln. Lt. Iš 1 priedo matyti, kad išlaidos MTTP nuolat augo, išskyrus 2009 m., kas susiję su bendru ekonomikos nuosmuku, todėl jei augimo tendencijos išliks panašios ir 2010 m. mokslinių tyrimų ir technologijų plėtrai bus skirta 900 mln. Lt, galima tikėtis, jog tais metais TUI padidės ir bus lygios 37593,02 mln.Lt.

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis atliktais skaičiavimais.

16 pav. TUI priklausomybė nuo MTTP

16 paveiksle matyti, kad taškai apie tiesę neplačiai išsibarstę, tai patvirtina ryšio tarp TUI ir MTTP stiprumą, be to, gautos regresijos tiesės kryptis įrodo, jog koreliacijos koeficientas buvo apskaičiuotas teisingai. Atsižvelgiant į koreliacinės analizės rezultatus, galima daryti išvadą, jog išlaidos, skirtos mokslinių tyrimų ir technologijų pažangos lygiui daro teigiamą ir reikšmingą įtaką tiesioginių užsienio investicijų augimui. Vyriausybė turėtų skatinti, jog išlaidos mokslinių tyrimų ir technologijų plėtrai siektų 3 proc. BVP, kaip ir numatyta Lisabonos strategijoje.

Tyrimo metu gauti rezultatai parodė, kad nors Lietuva dažniau yra vertinama kaip technologijų kopijuotoja nei kūrėja, tačiau rezultatai rodo, jog MTTP daro didelę įtaką tiesioginių užsienio investicijų srautams į šalį.

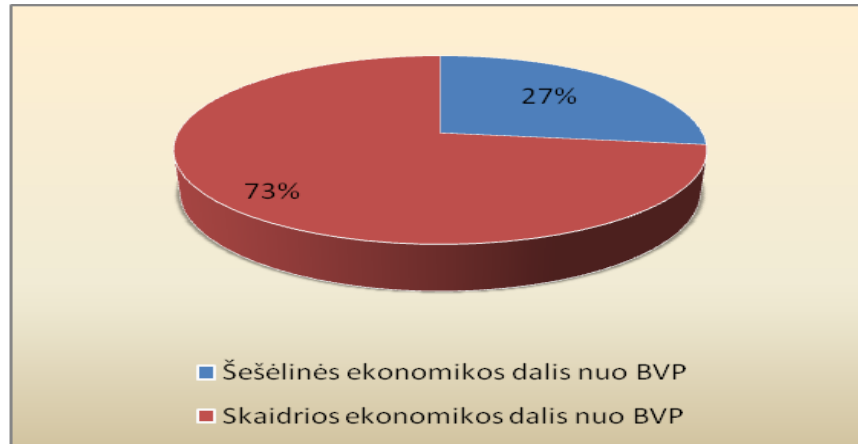
3.3.5. Mokestinės naštos įtaka tiesioginių užsienio investicijų srautams

Kitas svarbus veiksnys, įtakojantis tiesiogines užsienio investicijas, yra mokestinė našta. Jei šalyje įmonės turi didelę dalį savo uždirbamų pajamų atiduoti valstybei mokant mokesčius, tai tokios valstybės investicinė aplinka nėra palanki investuotojams. Net jei didžiąją dalį surinktų mokesčių valstybė grąžina atgal visuomenei per teikiamas viešąsias paslaugas, investuotojui tai menka paskata. Investuotojui svarbiausias rodiklis yra pelnas, o mokesčiai pelną betarpiškai mažina. Įmonės moka mokesčius visame pasaulyje, tačiau vienoje šalyje mokesčių administravimas yra painus ir užimantis daug laiko, kai tuo tarpu kitose valstybėse mokesčių mokėjimas nesukelia didesnių sunkumų. Šis procesas ypač aktualus užsienio investuotojams, nes painus ir komplikotas mokesčių administravimas sukelia papildomų sunkumų tiek steigiant, tiek administruojant verslą.

„Doing Business“ ataskaitose yra pateikiamas mokestinės naštos dydis, kuris parodo įmonės sumokėtą mokesčių dalį nuo pelno. Analizuojant „Doing Business 2010“ („Doing Business 2010“ atspindi 2009 m. birželio duomenis) ataskaitą, matyti, kad Lietuvos mokestinė našta 2009 m. yra didesnė nei ES vidurkis. Lietuvoje mokestinė našta buvo 42,7 %, o ES mokestinės naštos vidurkis 41,2 %. Lietuvos mokestinės naštos padidėjimas buvo susijęs su pelno mokesčio padidėjimu nuo 15 % iki 20 %, kuris šiuo metu vėl sugrąžintas į pradinį 15 % lygį. Tačiau duomenys yra pateikiami nuo 2005 metų, o visas tyrimas atliekamas naudojant ekonominio atvirumo indekso, BVP vienam gyventojui, rinkos dydžio ir MTTP dydžius nuo 2000 m. Todėl siekiant išlyginti šį duomenų sekos neatitikimą, analizei bus naudojami Lietuvos laisvosios rinkos instituto (LLRI) atlikti Lietuvos ekonomikos tyrimo apie mokestinę našta duomenys.

Mokestinę našta galima apskaičiuoti kaip visų mokestinių valstybės bei savivaldybių biudžetų ir fondų pajamų santykį su BVP. Šią metodiką naudoja LLRI atliekant Lietuvos ekonomikos tyrimą. LLRI

duomenimis, mokesčių našta 2009 m. pakilo nuo 32 % BVP 2008 m. iki 37 % BVP ir šioje padėtyje išsilaikys tiek 2010 m., tiek 2011 m. Taip pat teikia atkreipti dėmesį į tai, jog net 38 % ūkine veikla užsiimančių vienetų bent dalį savo veiklos vykdo šešėlyje. Tai reiškia, kad mokesčių našta nėra vienodai pasiskirsčiusi tarp ūkio subjektų. Tiek įmonėms, tiek fiziniams asmenims, kurie dirba skaidriai, mokesčių našta yra didesnė nei tiems, kurie vykdo dalį ar visą veiklą šešėlyje.

Šaltinis: Lietuvos ekonomikos tyrimas, prieiga per internetą: http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/lietuvos_ekonomikos_tyrimas_20092010_2/5598;from_topic_id:5091 [žiūrėta 2010 m. 11 12].

17 pav. Šešėlinės ekonomikos dalis BVP %

LLRI tyrimo duomenimis, šešėlinės ekonomikos dalis BVP 2009 m. siekė 23 %, tačiau manoma, kad 2010 m. ji padidės iki 27 %. Didėjančią šešėlinės ekonomikos dalį lemia tiek prasta šalies ekonominė situacija, tiek netinkami valdžios sprendimai, tiek reikalingų reformų nebuvimas. Lietuvos ekonomikos tyrimo duomenimis didžiausią dalį šešėlinės ekonomikos sudaro cigarečių, alkoholio, degalų kontrabanda (32 proc. visos šešėlinės ekonomikos). Antra vieta tenka prekių ir paslaugų teikimui nesumokant mokesčių, ekonominės veiklos slėpimui (25 proc.), trečia – nelegaliam darbui ir neoficialiam darbo užmokesčiui mokamam „vokeliuose“ (23 proc.). Prekybai nelegaliomis prekėmis (neįskaitant kontrabandinių prekių) ir paslaugomis tenka 13 proc. šešėlinės ekonomikos.

Atlikus tyrimą regresinės analizės metodu, kuriam atlikti reikalingi duomenys pateikti 1 priede, buvo gauti duomenys (žr. 25 lentelę):

26 lentelė. TUI ir mokestinės naštos priklausomybės koeficientai

r	r²	t^{statistinis}	t^{kritinis}	a	b
-0,6431	0,4906	-2,3751	2,306	2000000	-0,1324

Šaltinis: sudaryta autoriaus

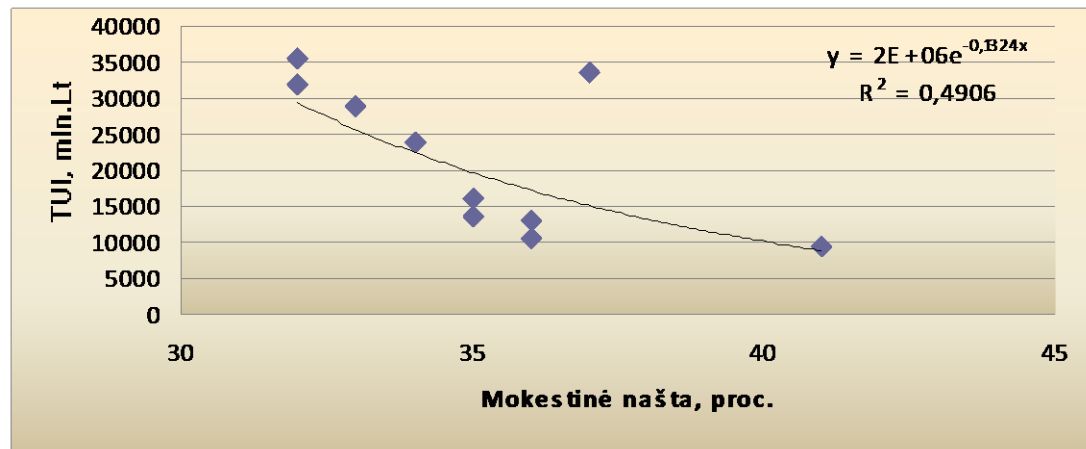
Nustačius Lietuvos TUI ir mokestinės naštos tarpusavio ryšį paaiškėjo, kad tarp šių dviejų dydžių egzistuoja vidutinis neigiamas ryšys ($r = -0,6431$). Vadinasi, didėjant mokestinei naštai, tiesioginių užsienio investicijų į šalį pritraukiama mažiau. Tačiau galutinių išvadų apie mokestinės naštos įtaką TUI pateikti negalima, būtina patikrinti gauto koreliacinės analizės rezultato reikšmingumą.

Tiesioginių užsienio investicijų ir mokestinės naštos priklausomybę geriausiai atspindi mažėjanti eksponentinė funkcija, nes jos tikslumas, kurį parodo determinacijos koeficiento dydis, yra didžiausias. Determinacijos koeficientas parodo iš dalies prognozės tikslumą.

Stebint determinacijos koeficientą r^2 , rodiklio reikšmė yra $r^2 = 0,4906$. Reiškia 49,06 % yra parodomas prognozės tikslumas. Koeficientas nėra labai didelis, tačiau rodiklis yra didesnis nei 0,25, todėl mano pasirinktas modelis tinka analizuojamiems dydžiams tirti.

Šios regresijos atveju, kai reikšmingumo lygmuo $\alpha = 0,05$, tai kritinis yra $t_{\alpha/2; n-m-1} = 2,306$. Taigi koreliacijos reikšmingumo sąlyga šiuo atveju negalioja, nes $-2,3751 < 3,182$. Todėl galima daryti išvadą, kad apskaičiuoti koreliacijos koeficientai yra nereikšmingi ir tolimesnė analizė netikslinga.

Ryšio tarp TUI ir mokestinės naštos atvirkštinė priklausomybė patvirtina teorines prielaidas, kad aukšta mokesčių našta neskatina TUI augimo.

Šaltinis: sudaryta autoriaus

18 pav. Mokestinės naštos įtaka TUI

Šiuo atveju mes turime eksponentinę mažėjančią funkciją, kuri rodo, kad didėjant mokestinei naštai, TUI laipsniškai mažėja, priešingai nei tiesinės regresijos atveju. Eksponentinė mažėjanti funkcija rodo, kad net labai padidėjus mokestinei naštai, TUI gali priartėti prie nulio, tačiau niekada nebus neigiamos.

$$TUI = 2000\ 000e^{-0,1324 x} \quad (16)$$

Analizuojant šią eksponentinę mažėjančią funkciją, matome, kad jei Lietuvoje iš viso nebūtų mokestinės naštos, kas yra nerealu, tai tiesioginės užsienio investicijos siektų 2 trilijonus Lt.

Derėtų paminėti, kad skaičiuojant koreliacijos koeficientą ir sudarant mažėjančią eksponentinę funkciją daroma prielaida, kad kiti veiksniai neįtakoja pritraukiant tiesiogines užsienio investicijas, bet TUI apimtys priklauso ir nuo kitų veiksnių. Tačiau nepaisant to, mokslininkai vertina šių rodiklių priklausomybę.

Analizuojant tiesioginių užsienio investicijų priklausomybę nuo kiekvieno pasirinkto veiksnio atskirai, tyrimo rezultatai parodė, kad kiekvienas veiksnys reišmingai įtakoja TUI. Be to, vertinant tiesioginių užsienio investicijų priklausomybę nuo tam tikro veiksnio laikomasi prielaidos, kad kiti analizuojami veiksniai įtakos nedaro, tačiau visi veiksniai TUI veikia kartu, taip pat veikia ir dar daug kitų veiksnių, kuriuos sudėtinga aprašyti lygties pavidalu.

27 lentelė. Koreliacijos koeficientai

Rinkos dydis	Ekonominis atvirumas	Išlaidos MTTP	BVP vienam gyventojui	Mokestinė našta
-0,9669	0,8060	0,9712	0,9577	-0,6431

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Stipriausi ryšiai nustatyti tarp tiesioginių užsienio investicijų ir išlaidų MTTP (koreliacijos koeficientas lygus 0,9712) bei TUI ir BVP vienam gyventojui (koreliacijos koeficientas lygus 0,9577). Tarp TUI ir ekonominio atvirumo taip pat nustatytas stiprus ryšys (koreliacijos koeficientas lygus 0,8060). Taip pat nustatyti du stiprūs, tačiau atvirkštiniai ryšiai tarp TUI ir rinkos dydžio (koreliacijos koeficientas lygus -0,9669) bei TUI ir mokesinės naštos (koreliacijos koeficientas lygus -0,6431). Tiek tiesioginių užsienio investicijų ir rinkos dydžio, tiek investicijų ir išlaidų MTTP priklausomybę geriausiai atspindi tiesinė regresijos funkcija. TUI ir BVP vienam gyventojui priklausomybę geriausiai atspindi antrojo laipsnio parabolės funkcija. TUI ir ekonominio atvirumo priklausomybę geriausiai atspindi laipsninė funkcija, o TUI ir mokesinės naštos priklausomybę – eksponentinė mažėjanti funkcija. Visų šių funkcijų, pritaikytų atitinkamiems veiksniams, tikslumas, kurį parodo determinacijos koeficientai, yra didžiausias.

Tiriant veiksnius, lemiančius tiesiogines užsienio investicijas į šalį, suformuluota hipotezė pasitvirtino, kad ne visi veiksniai vienodai įtakoja tiesiogines užsienio investicijas:

- *Nustačius Lietuvos TUI ir rinkos dydžio tarpusavio ryšį paaiškėjo, kad tarp šių dviejų dydžių egzistuoja labai stiprus, tačiau neigiamas ryšys. Tiesioginės užsienio investicijos ir gyventojų skaičius kito priešingomis kryptimis, t.y. TUI nuolat didėjo, o vidaus rinka traukėsi. Tai galima paaiškinti gyventojų skaičiaus augimo svyravimais, t.y. TUI analizuojamu laikotarpiu augo, o gyventojų skaičius dėl emigracijos ir neigiamo natūralaus gyventojų prieaugio mažėjo.*

- *Kuo didesnis ekonominis atvirumas, tuo daugiau investicijų į šalį yra pritraukiama, nes ekonominis atvirumas gali būti susijęs su mažesniais užsienio prekybos apribojimais. Taip pat tai gali reikšti, kad šalies viduje vartojama daug importuojamų prekių, kas gali paskatinti gamintojus perkelti gamybą į tą pačią šalį ir taip sumažinti transportavimo kaštus.*
- *Tyrimo metu gauti rezultatai parodė, kad nors Lietuva dažniau yra vertinama kaip technologijų kopijuotoja nei kūrėja, tačiau rezultatai rodo, jog MTTP daro didelę teigiamą įtaką tiesioginių užsienio investicijų srautams į šalis. Kuo daugiau lėšų yra skiriama MTTP, tuo daugiau investicijų yra pritraukiama.*
- *Ryšio tarp TUI ir mokesstinės naštos atvirkštinė priklausomybė patvirtina teorines prielaidas, kad aukšta mokesčių našta neskatina TUI augimo.*
- *BVP, tenkantis vienam gyventojui, daro teigiamą ir reikšmingą įtaką TUI pritraukimui į šalį. Kuo aukštesnis šalyse pragyvenimo lygis, t.y. kuo didesnė dalis nuo BVP tenka vienam gyventojui, tuo daugiau pritrauksime TUI, nes užsienio investuotojai matys papildomas galimybes realizuoti vietoje pagamintą produkciją ar paslaugas.*

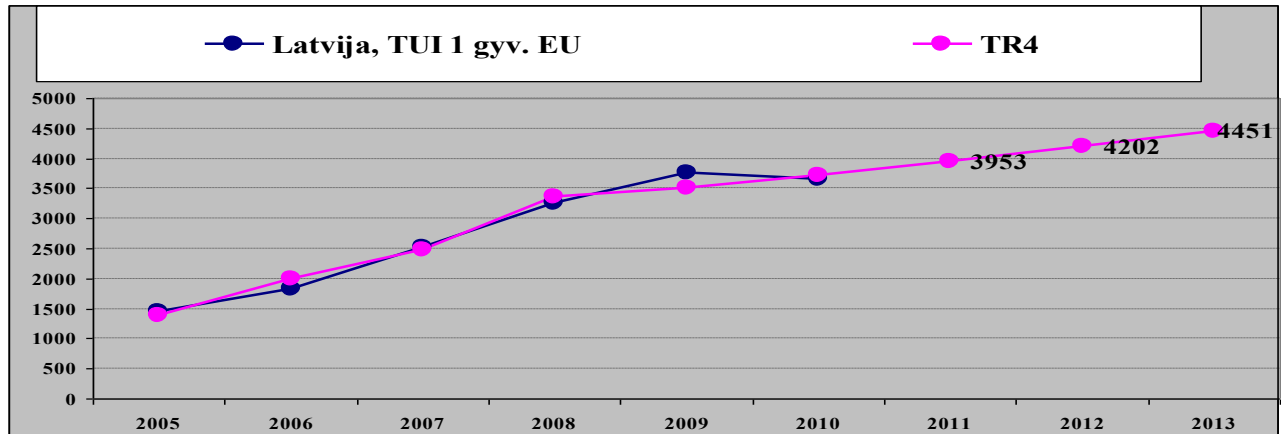
3.4. Tiesioginių užsienio investicijų Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje tendencijų nustatymas

Tiesioginių užsienio investicijų prognozavimas yra reikalingas, nes jis parodo kaip ateityje turėtų keistis TUI. Pažymėtina, kad šį procesą tiksliau būtų pavadinti ne prognozavimu, o laiko eilučių tendencijų pratęsimu (trendų suradimu) trims metams į ateitį. Tačiau prognozė yra atlikta praeities stebėjimų pagrindu, kas reiškia, jog prognozė remiasi prielaida, kad ateityje esamos tendencijos nesikeis.

Prognozavimui buvo naudojama programinė įranga, sąlyginai pavadinta „Prognozė“ (žr. 3 priedą). Prognozavimui naudojama Lietuvos, Latvijos ir Estijos statistinių duomenų laiko eilutes. Taip pat būtina pažymėti, kad galima naudoti duomenų laiko eilutes metų ketvirčiais, tačiau šiuo atveju gautume prognozė trims ketvirčiams į priekį.

Naudojant programą „Prognozė“ buvo prognozuojami Lietuvos, Latvijos ir Estijos TUI rodikliai trims metams į priekį, t.y. 2010, 2011, 2012. Kiekvieno finansinio rodiklio prognozavimui sudaryti grafikai, kurių mėlyna linija žymi esamus rodiklius, o raudona – prognozavimą. Kadangi tiksliai prognozės neįmanoma numatyti, programa apskaičiuoja vidutinę absoliučią santykinę paklaidą bei vidutinę absoliutinę santykinę paklaidą per paskutinius tris metus.

Latvijoje TUI vienam gyventojui per prognozuojamus trejus metus numatomos 3953, 4202, 4451 eurų.

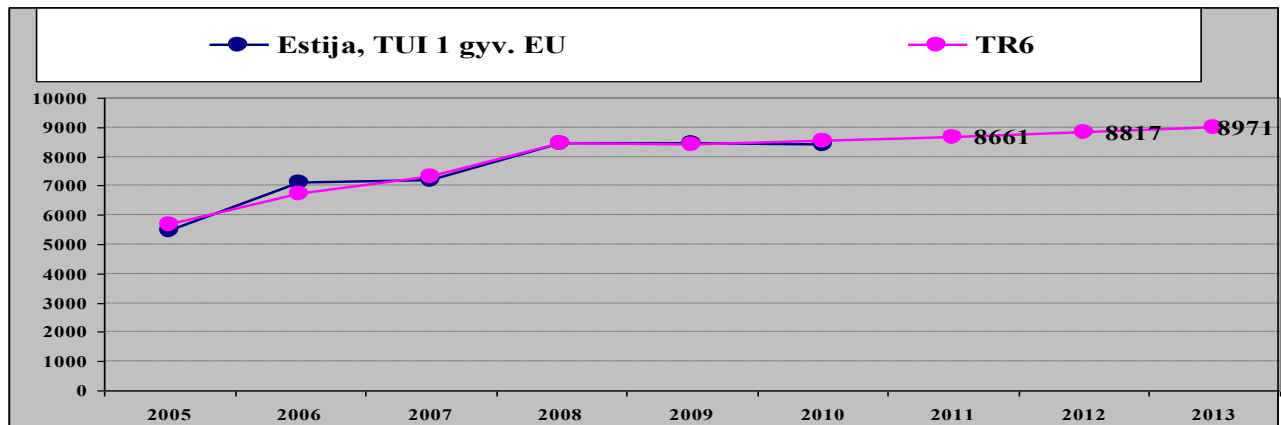

Šaltinis: sudaryta autoriaus, naudojantis prognozavimo programine įranga.

19 pav. Galima tiesioginių užsienio investicijų 1 Latvijos gyventojui (eurais) kitimo tendencija (prognozė) naudojant trendo funkcijas

Vidutinė absoliuti santykinė paklaida 0,046016, o vidutinė absoliuti santykinė paklaida per paskutinius 3 metus 0,040311.

Estijoje TUI vienam gyventojui per prognozuojamus trejus metus numatomos 8661, 8817, 8971 eurų.

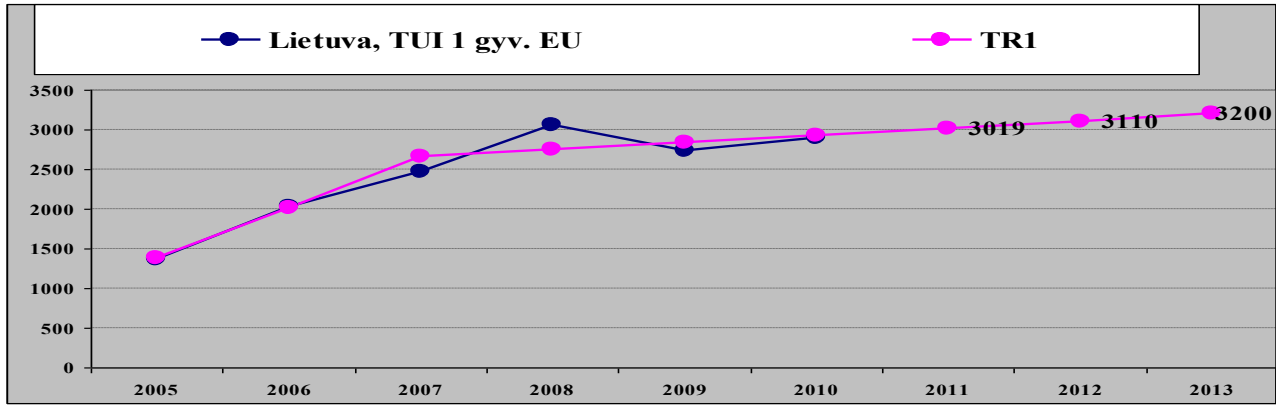

Šaltinis: sudaryta autoriaus, naudojantis prognozavimo programine įranga.

20 pav. Galima tiesioginių užsienio investicijų 1 Estijos gyventojui (eurais) kitimo tendencija (prognozė) naudojant trendo funkcijas

Vidutinė absoliuti santykinė paklaida 0,020802, o vidutinė absoliuti santykinė paklaida per paskutinius 3 metus 0,00586.

Lietuvoje TUI vienam gyventojui per prognozuojamus trejus metus numatomos 3019, 3110, 3200 eurų. Šis augimas nėra labai didelis. Jau nuo 2008 m., prasidėjus ekonominei krizei Lietuvoje, TUI pradėjo mažėti.

Šaltinis: sudaryta autoriaus, naudojantis prognozavimo programine įranga.

21 pav. Galima tiesioginių užsienio investicijų 1 Lietuvos gyventojui (eurais) kitimo tendencija (prognozė) naudojant trendo funkcijas

Lietuvos atveju, vidutinė absoliuti santykinė paklaida 0,03991, o vidutinė absoliuti santykinė paklaida per paskutinius 3 metus 0,050453.

Pagal sudarytą modelį TUI augimas Lietuvoje prognozuojamas kasmet po 3 proc., Latvijoje – 6 proc., Estijoje – 2 proc. Tačiau koks jis bus tikrovėje, priklausys nuo to, ar bus tęsiamos reformos, ar bus gerinama verslo aplinka.

Pagal TUI sukaupimą vienam gyventojui Lietuva yra viena paskutiniųjų ES. Šiuo metu LR Vyriausybė deda visas pastangas, siekiant kuo daugiau pritraukti tiesioginių užsienio investicijų. Anot ūkio ministro D.Kreivio, pagal pradėtų įgyvendinti TUI projektų skaičių Lietuva 2010 m. yra visa galva aukščiau už Latviją ir Estiją. Duomenų bazės “fdiMarkets.com” duomenimis, per š.m. sausį – spalį paskelbta apie 26 naujų tiesioginių užsienio investicijų projektų Lietuvoje įgyvendinimą, o tai atitinkamai 27 proc. ir 30 proc. daugiau nei Estijoje ir Latvijoje.

Tačiau nepaisant to, jei TUI augimo tempai išliks panašūs ir sekančiais metais, Lietuvos Ūkio ministerijos siekis padvigubinti vienam Lietuvos gyventojui tenkančias tiesiogines užsienio investicijas per penkerius metus: 2015 m. jos turėtų siekti 18000 Lt (5213 eurų) vienam Lietuvos gyventojui, liks neįgyvendintas.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

- Tiesioginėmis užsienio investicijomis vadinamos tokios investicijos, kurių pagrindu susiformuoja ilgalaikiai ekonominiai finansiniai santykiai ir interesai tarp tiesioginio užsienio investuotojo ir įmonės, esančios kitoje valstybėje, į kurią perkelia savo kapitalą ir turi galimybę daryti įtaką jos valdymui.
- Mokslinėje literatūroje, analizuojant TUI lemiančius veiksnius, dažniausiai jie klasifikuojami pagal santykį su užsienio investuotoju (vidiniai ir išoriniai) bei pagal veiksmų pobūdį (mikroekonominiai ir makroekonominiai). Kai kurių veiksmų įtakos stiprumą lemia ar TUI yra horizontalios ar vertikalios. Apibendrinus visus veiksnius, skatinančius tiesiogines užsienio investicijas į šalį, galima juos išskirti į penkias pagrindines grupes: rinkos veiksniai, prekybos barjerų veiksniai, kaštų veiksniai, bendrieji veiksniai, verslo ir investicinio klimato veiksniai.
- Mokslinėje literatūroje patekiamas dvejopas TUI poveikis ekonomikai:
 - Teigiamas poveikis - sukuriamos naujos darbo vietos, gerėja darbo jėgos kvalifikacija, tobulinamos technologijos, skatinama rinkų plėtra bei plečiami tarptautiniai ryšiai...
 - Neigiamas poveikis - technologinė priklausomybė, konkurencijos paaštrėjimas, vietinių įmonių išstūmimas iš rinkos, išteklių eikvojimas ir „protų nutekėjimo“ problemų didinimas.
- Palanki verslo aplinka yra nieko nekainuojanti, bet visuomet veiksminga priemonė pritraukiant tiesiogines užsienio investicijas. Ir ji turi būti gerinama keičiant įstatymus. Tai, kad į šalis ateina žymios kompanijos yra papildomas, bet ne lemiamas veiksnys. Lemiami veiksniai yra investicinė aplinka visomis prasmėmis: ar šalyje lengva pradėti verslą, ar palanki infrastruktūra, ar žemas korupcijos lygis, ar gerai dirba teisėtvara, ar maža biurokratinė našta, ar aukštas šalies konkurencingumas, ar investuotojai palankiai vertina investicinį klimatą. Ekspertų nuomone, investuotojams nepatraukliausi Lietuvos požymiai yra suvelta mokesčių sistema, nelanksti darbo teisė, taip pat korupcija, didelis biurokratizmas, sudėtinga žemėtvarkos sistema. Tarp Lietuvos patrauklumą investicijoms lemiančių veiksmų vieni iš pagrindinių yra laisvosios ekonominės zonos (LEZ) ir kvalifikuota bei konkurencinga darbo jėga. Aukšti LEZ įvertinimai tarp pasaulio laisvųjų ekonominių zonų yra svarbus rodiklis potencialiems investuotojams.
- Tiesioginių užsienio investicijų atėjimas į šalį yra labai gerai, nes jos kuria darbo vietas, taip pat yra reikalingos ekonomikai. Tačiau užsienio investuotojai yra suinteresuoti gauti pačią didžiausią įmanomą grąžą. Vis tik ne visos TUI valstybėms yra naudingos, o vyriausybės, prieš skatindamos investuotojus, turi pasverti visus plusus ir minusus. TUI galima vertinti kaip paskolą valstybei,

kurią investuotojai vienu ar kitu būdu vėliau susigrąžina, o gaunamą pelną išsiveža. Todėl ilguoju laikotarpiu investicijos gali turėti neigiamų pasekmių. Didžiausią naudą valstybei teikia tos užsienio investicijos, prie kurių vyriausybei tenka prisidėti kuo mažiau, kuriomis kuriamos darbo vietos bedarbiams, nes kuo labiau kvalifikuota darbo jėga atiduodama investuotojams, tuo mažesnis projekto pelningumas tenka valstybei. Kas reiškia, kad darbuotojai perviliojami iš veikiančių įmonių, kuriose jie ir taip gavo atlyginimus bei mokėjo mokesčius. Taip pat didelę naudą valstybei teikia numatomi pardavimai eksporto rinkose, o įliejami pinigai kuo mažiau veikia kainų lygį ar valiutos kursą.

- Statistiniai duomenys aiškiai parodo, kad Baltijos šalys nėra traktuojamos kaip vienas investicinis objektas. TUI vienam gyventojui statistika rodo, kad Estija daug palankiau vertinama užsienio investuotojų nei kitos dvi Baltijos šalys. TUI mažėjimas yra signalas, rodantis smunkantį šalies konkurencingumą, blogėjančią verslo aplinką.
- Vertinant Lietuvos patrauklumą užsienio investuotojams ir jį lyginant su kitomis Baltijos šalimis nustatyta, kad Estijoje investicinis klimatas palankiausias. Mažas šios šalies viešojo sektoriaus deficitas garantuoja, kad mokesčiai neaugs. Be to, „Doing Business 2011“ vertindamas verslo aplinką, Estiją įvertino geriausiai, suteikdamas jai 17 vietą, Latvijai ir Lietuvai, atitinkamai, 27 ir 23 vietas. Pasaulio ekonomikos forumas, lygindamas konkurencingumo aplinką, Estijai taip pat suteikė pakankamai aukštą 33 vietą, Lietuvai - 47 vietą, Latvijai – 70. Pagal ekonominės laisvės indeksą Estija vėl akivaizdi lyderė - Estijai – 16 vieta, Lietuvai skirta 29, Latvijai – 50.
- Tarp TUI ir išskirtų, literatūroje dažniausiai pagrindiniais lemiančiais veiksniais įvardijamų, veiksnių priklausomybės įvertinimas parodė, kad stipriausias pozityvus ryšys yra tarp TUI ir išlaidų MTTP bei tarp TUI ir BVP vienam gyventojui. Tarp TUI ir ekonominio atvirumo nustatytas stiprus, tačiau šiek tiek sipnesnis ryšys. Nagrinėjant TUI ir rinkos dydį bei mokestinę naštą, nustatyti stiprūs, tačiau atvirkštiniai ryšiai. Ir tai leidžia daryti vienareikšmę išvadą, kad visi analizuojami veiksniai tiesiogiai įtakoja tiesiogines užsienio investicijas. Vertinant tiesioginių užsienio investicijų priklausomybę nuo tam tikro veiksnio laikomasi prielaidos, kad kiti analizuojami veiksniai įtakos nedaro, tačiau visi veiksniai TUI veikia kartu, taip pat veikia ir dar daug kitų veiksnių. O TUI be nustatytos naudos šalies ekonomikai turi įtakos naujų žinių ir technologijų plėtrai, lengvesniam priėjimui prie naujų rinkų, žymių prekių ženklų įtvirtinimui, vietinės ekonomikos integracijai į tarptautines verslo erdves.

PASIŪLYMAI

- Siekiant pritraukti tiesioginių užsienio investicijų, viena iš galimų paskatų - panaikinti mokesčių reinvestuojamam pelnui; siekti dar didesnio Lietuvos žinomumo, nes esame įsikūrę strategiškai patrauklioje vietoje. Be to, kaip ES narė, turime laisvą priėjimą prie didžiulės jos rinkos.
- Nors yra kritikuojama paskata, teikiant dotacijas, tačiau jei Lietuva neteiks dotacijų, investicijas pritraukti bus sunkiau, nes visi mūsų konkurentai, kaimynai investicijas perka. Dotacijos, dar prieš tai, kol išmokamos, grįžta mokesčiais į biudžetą. Pavyzdys, banko „Barclays“ paslaugų centras, kuris Vyriausybės dotacijų dar negavo, tačiau į biudžetą per mėnesį sumoka apie 3,5 mln. Lt.
- Panaikinti draudimą kitų ES šalių piliečiams įsigyti žemės ūkio paskirties žemės Lietuvoje, nes tai prieštarauja Lietuvos vyriausybės deklaruojamiems ekonomikos atvirumo principams (užsieniečiai įsigyja žemę susitardami su Lietuvos piliečiais, o biurokratiniai draudimai, ribojimai tik apsunkina produktyvų žemės naudojimą. Todėl yra sukuriama daugybė paskatų korupcijai).
- Lietuvos vyriausybei, skatinančiai inovacijas, ir siekiančiai tapti lydere tarp Baltijos šalių aukštųjų technologijų srityje, reikėtų pamastyti dėl galimybės įkurti investicinį fondą, per kurį investuotojai finansuotų inovacijomis grįstas naujas kompanijas bei apsispręsti dėl šių prioritetų:
 - siekis pritraukti užsienio investicijų diegiant naujoves;
 - vietinių bendrovių skatinimas investuoti į inovatyvius technologinius procesus;
 - technologinės ir verslo infrastruktūros vystymas, naujai besikuriančių įmonių rėmimas (pvz., mokesčių lengvata tik įsisteigusiuose įmonių tyrimų ir plėtros sąnaudoms; lengvatos sąnaudoms, susijusioms su patentais, produktų licencijavimu).
- Moksliniams tyrimams ir technologinei plėtrai skirti 3 % BVP, kaip ir numatyta Lisabonos strategijoje. Remiantis tyrimu atlikta funkcinė priklausomybė, jei MTTP būtų skirta 3 % BVP, tai galima tikėtis, kad TUI padidėtų 3 kartus ir siektų 118197 mln. Lt.
- Siekiant gerinti investicinį klimatą Lietuvoje, dar labiau šalinti biurokratinės kliūtis tiek žemės įsigijimo, tiek jos paskirties keitimo, tiek leidimų statyboms išdavimo srityse. Taip pat leisti rengti techninį projektą lygiagrečiai su detaliojo plano rengimu.
- Šalinti biurokratinės procedūras, susijusias su užsienio specialistų įdarbinimu Lietuvoje, lengvinti galimybes jiems čia atsivežti savo šeimas.

LITERATŪRA

1. **Axarloglou K., Pournarakis M.** 2007. Do All Foreign Direct Investment Inflows Benefit the Local Economy? // *The World Economy*. – United Kingdom: Oxford, 2007, Vol. 30, No. 3, p. 424-445. - ISSN 0378-5920
2. **Campos F.N., Kinoshita Y.** Foreign direct investment as technology transferred: some panel evidence the transition economies // *Manchester School*. - United Kingdom: Oxford, 2002, Vol. 70, No. 3, p. 398-419. - ISSN 1463-6786
3. **Čegyūtė O., Miečinskienė A.** Tiesioginių užsienio investicijų poveikio tyrimas // *Mokslas – Lietuvos ateitis*. - Vilnius: VGTU, 2009, Nr.1 (3), p. 9-12. - ISSN 2029-2341
4. **Čekanavičius V., Murauskas G.** Statistika ir jos taikymai. II knyga. – Vilnius: Leidykla TEV, 2002. – p. 123-179. – ISBN 9955-491-16-7
5. **Gholami R., Lee T.Y.S., Heshmati A.** The causal relationship between information and communication technology and direct foreign investment // *The World Economy*. - United Kingdom: Oxford, 2006, Vol. 29, No. 1, p. 43-62. - ISSN 0378-5920
6. **Ghosh I.** The Relation between Trade and FDI in Developing Countries – A Panel Data Approach // *Global economy journal*. – United States of America, Berkeley California, 2007, Vol. 7, No. 3, p. 1-30. - ISSN 1553-5304
7. **Ginevičius R., Rakauskienė O.G. ir kt.** Eksperto ir investicijų plėtra Lietuvoje. - Vilnius: Technika, 2005. – p. 154-232. – ISSN 9986-05-937-2
8. **Kancerevičius G.** Finansai ir investicijos (III atnaujintas leidinys). – Kaunas: Smaltijos leidykla, 2009. – p. 756-757. - ISBN 978-9955-707-64-6
9. **Kvainauskaitė V.** Tarptautinių ekonominių santykių pagrindai. - Kaunas: Technologija, 2004. - p.64. – ISBN 9955-09-453-2
10. **Misūnas A.** Programinio paketo “Prognozė” aprašymas. Paskaitų medžiaga. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.
11. **Pilinkienė V.** Tarptautiniai ekonominiai santykiai – Kaunas: Technologija, 2009.- p. 143-151. - ISBN 978-9955-25-589-5
12. **Rakauskienė O.G.** Valstybės ekonominė politika. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. – p. 102. – ISBN 9955-19-032-9
13. **Ram R., Zhang K.** Foreign direct investment and economic growth: evidence from cross country data for the 1990s // *Economic Development and Cultural Change*. - United States of America, Chicago, 2002, Vol. 51, No. 2, p. 205-215. - ISSN 0013-0079

14. **Ruplienė D., Garšvienė L.** Tiesioginių užsienio investicijų įtaka šalies ekonominiam augimui // *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos.* – Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2008, Nr. 3 (12), p. 262-270. – ISSN 1648-9098
15. **Ruplienė D., Montvilaitė K.** Tiesiogines užsienio investicijas lemiantys veiksniai // *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos.* – Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2008, Nr. 3 (12), p. 271-280. – ISSN 1648-9098
16. **Sekkat K., Veganzones M.** Openness, investment climate and FDI in developing countries // *Review of Development Economics.* – United Kingdom: Oxford, 2007, Vol. 4, No.11, p. 607-620. - ISSN 1363-6669
17. **Statistikos Departamentas.** Tiesioginės užsienio investicijos Lietuvoje. - Vilnius, 2008. – p. 5-7. - ISSN 1392-9585
18. **Stanionytė L., Žukauskas P.** Tiesioginių užsienio investicijų rizikos indikatorius Baltijos šalims kūrimas // *Inžinerinė ekonomika.* – Kaunas: technologija, 2001, Nr. 1 (21), p. 59-68. – ISSN 1392-2785
19. **Tiia V., Roolaht T.** The Negative Impact of Foreign Direct Investment on the Estonian Economy // *Problems of Economic Transition.* – Armonk New York, 2005, Vol. 48, No. 2, p. 43-66. – ISSN 1061-1991
20. **Tvarijonavičienė M., Kalašinskaitė K.** Tiesioginių užsienio investicijų efektyvumo įvertinimas Baltijos šalyse // *Verslas: teorija ir praktika.* - Vilnius: VGTU, 2003, Nr.4 (3), p. 129-137. – ISSN 1648-0627
21. **Tvarijonavičienė M., Kalašinskaitė K.** Tiesioginės užsienio investicijos į Lietuvos ūkį: tendencijų ir efektyvumo įvertinimas // *Verslas: teorija ir praktika.* - Vilnius: VGTU, 2003, Nr. 4 (2), p. 61-71. – ISSN 1648-0627
22. **Zhang K.** Does FDI promote economic growth? Evidence from East Asia and Latin America // *Contemporary Economic Policy.* - United Kingdom: Oxford, 2001, Vol. 19, No. 2, p. 175-185. - ISSN 1074-3529
23. **Žemgulienė J., Zaleckytė J.** Foreign Direct Investment in Lithuania – Sectors of investment as determinant of Growth // *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai.* – Vilnius, VDU, 2006, Nr. 38, p. 195-203. - ISSN 1392-1142
24. **Žukauskas P., Stanionytė L.** Tiesioginių užsienio investicijų klimato Baltijos šalyse palyginamoji analizė // *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai.* – Vilnius: VDU, 2000, Nr. 15. - ISSN 1392-1142
25. **Estijos statistikos departamentas. Pagrindiniai rodikliai**
<http://www.stat.ee/main-indicators> [žiūrėta 2009 03 12]

26. **„Eurostat“ bendroji ir regioninė statistika**
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/> [žiūrėta 2009 03 12]
27. **„FDI Magazine“ laisvųjų ekonominių zonų (LEZ) reitingai**
http://www.fdimagazine.com/news/fullstory.php/aid/3358Global_Free_Zones_of_the_Future_2010_11Winers.htm/ [žiūrėta 2010 06 25]
28. **Investicijų skatinimo programa 2008-2013 m.**
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=312822&p_query=&p_tr2=
[žiūrėta 2010 06 19]
29. **Investicijų skatinimo strategija ir tikslai 2010-2020 m. (projektas)**
http://www.lepa.lt/files///File/Investuotojui/InvesticijuSkatinimoStrategija/inv_strateg_projektas.pdf
[žiūrėta 2010 06 02]
30. **Tiesiogines užsienio investicijas skatinanti priemonė „Invest Lt+“**
http://www.ukmin.lt/lt/veiklos_kryptys/investicijos/invest-skatinimas/Aprasas.doc [žiūrėta 2009 12 10]
31. **Korupcijos suvokimo indeksas**
http://www.transparency.lt/new/index.php?option=com_frontpage&Itemid=24 [žiūrėta 2010 11 04]
32. **Klaipėdos LEZ** <http://www.klaipedoslez.lt> [žiūrėta 2010 06 19]
33. **Laisvosios ekonominės zonos (LEZ)** <http://www.lepa.lt/lt/LaisvosiosEkonominesZonos.html>
[žiūrėta 2010 06 19]
34. **Lietuvos reitingai.** http://www.fitchratings.com/index_fitchratings.cfm [žiūrėta 2010 09 24]
35. **Latvijos statistikos departamentas. Pagrindiniai rodikliai**
<http://www.csb.gov.lv/esp/content/?lng=en&cat=354> [žiūrėta 2009 03 12]
36. **Lietuvos statistikos departamentas. Pagrindiniai rodikliai**
<http://www.stat.gov.lt/lt/> [žiūrėta 2009 03 12]
37. **Lietuvos statistikos departamentas. Transportas**
<http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280> [žiūrėta 2009 03 14]
38. **Lietuvos statistikos departamentas. Tiesioginės užsienio investicijos**
<http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280> [žiūrėta 2010 06 17]
39. **Lietuvos vykdomosios valdžios struktūra**
http://www.vrm.lt/index.php?id=131&backPID=4&tt_news=2295& [žiūrėta 2009 12 05]
40. **LR Laisvųjų ekonominių zonų pagrindų įstatymas Nr. I-976**
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_id=246111 [žiūrėta 2009 12 05]
41. **LR investicijų įstatymas Nr. VIII-1312**

http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=245493 [žiūrėta 2009 11 03]

42. **Mokestinė našta Lietuvoje**

http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/liuvos_ekonomikos_tyrimas_20092010_2/5598:from_topic_id:5091 [žiūrėta 2010 m. 11 12].

43. **Namų ūkiai, prisijungę prie interneto šviesolaidinėmis ryšio priemonėmis**

<http://www.rrt.lt/index.php?423090031> [žiūrėta 2009 02 28]

44. **Pasaulio banko „Doing business“ apžvalga**

<http://www.doingbusiness.org/economyrankings/default.aspx> [žiūrėta 2009 10 20]

45. **Pasaulio banko „Doing business 2011“ Baltijos šalių reitingai**

<http://www.doingbusiness.org/rankings> [žiūrėta 2009 11 28]

46. **Pasaulio ekonomikos forumas: pasaulio konkurencingumo indeksas**

http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf [žiūrėta 2010 10 20]

47. **Pramoniniai parkai** <http://www.verslolietuva.lt/lt/PramoniniaiParkai.html> [žiūrėta 2010 06 19]

48. **Priemonė „INVESTLT+“**

http://www.ukmin.lt/lt/veikla/veiklos_kryptys/investicijos/invest-skatinimas/investLT.php
[žiūrėta 2010 06 19]

49. **Reitingas „Economist Intelligence Unit (EIU)“**

http://www.eiu.com/site_info.asp?info_name=sovereign_ratings [žiūrėta 2010 03 09]

50. **Reitingas „Index of Economic Freedom“**

<http://www.heritage.org/index/Ranking.aspx> [žiūrėta 2010 03 09]

51. **Strategiškai svarbių investicinių projektų sąrašas** //Verslo žinios, 2010, vasario 2 d., Nr.24 (3176), p.4

52. **Tiesioginių užsienio investicijų pritraukimo indeksas**

<http://www.unctad.org/templates/webflyer.asp?intitemid=2471&lang=1> [žiūrėta 2010 09 25]

53. **Tiesioginių užsienio investicijų potencialo indeksas**

<http://www.unctad.org/Templates/WebFlyer.asp?intItemID=2472&lang=1> [žiūrėta 2010 09 25]

54. **Verslo sąlygų lenvinimo procedūrų įgyvendinimas**

<http://www.lrv.lt/bylos/Naujienos/Vyriausybes%20prioritetu%20igyven%20pazangos%20lentele%20Oper%20I-III%20ketv.pdf> [žiūrėta 2010 m. 11 15]

Kniežienė D. Tiesiogines užsienio investicijas įtakojantys veiksniai / Finansų rinkų magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. A.Misiūnas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2010. – 86 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe išanalizuota ir įvertinta Lietuvos, Latvijos ir Estijos investicinė aplinka bei veiksniai, lemiantys tiesioginių užsienio investicijų pritraukimą į Lietuvą. Pateiktos išvados ir pasiūlymai investicinės aplinkos gerinimui bei tiesioginių užsienio investicijų pritraukimui. Pirmoje darbo dalyje teoriniu aspektu analizuojami tiesiogines užsienio investicijas lemiantys veiksniai, pateikiant jų klasifikavimo būdus bei įvertinant jų poveikį ekonomikai. Aptariamos užsienio investicijų skatinimo sąlygos. Antroje dalyje aprašoma tyrimo metodika bei sudarytas tiesioginių užsienio investicijų įvertinimo modelis, kuriuo remiantis atlikta analizė. Trečioje dalyje atliekama Baltijos šalių lyginamoji investicinio klimato analizė, remiantis Pasaulio banko „Doing Business“, Pasaulio ekonomikos forumo sudaromų konkurencingumo ataskaitų „Global Competitiveness Report“ reitingais bei atkreipiant dėmesį į šalių makroekonominis rodiklius. Darbe atlikta Lietuvos metinių tiesioginių užsienio investicijų priklausomybė nuo penkių makroekonominių rodiklių – rinkos dydžio, BVP vienam gyventojui, išlaidų MTTP, ekonominio atvirumo laipsnio ir mokesstinės naštos. Nustatyta, kad stipriausiai tiesiogines užsienio investicijas įtakoja BVP vienam gyventojui ir išlaidos MTTP.

Pagrindiniai žodžiai: tiesioginės užsienio investicijos, ekonominis augimas, technologinė pažanga.

Kniežienė D. The Factors Having Influence on Foreign Direct Investment / Final work of Master on Financial Market. Supervisor Doc. Dr. A. Misiūnas. – Vilnius: Mykolas Riomeris University, Faculty of Economics and Finance Management, 2010. – 86 p.

ANNOTATION

In Master's final work Lithuanian, Latvian and Estonian investment environment and factors those determine the traction of foreign direct investment to Lithuania, were analyzed and evaluated. The conclusions and offers for investment environment development and traction of foreign direct investment were presented. In the first part of the work the factors determining foreign direct investment are analyzed, presenting the ways of their classification and evaluating their influence on economy. The conditions for inducement of foreign investments are discussed. In the second part research methods are discussed and

foreign direct investment evaluation model is created, that is the basis of the analysis. In the third part the comparative analysis of Baltic States investment climate is presented, pursuant to the ratings of World Bank “Doing Business”, competitiveness reports “Global Competitiveness Report” drawn up by World Economic Forum, reports of United Nations trade and development and also by taking note to macroeconomical factors of the countries. The reliance of Lithuanian annual FDI on five macroeconomical factors – market size, GDP for one person, expenses for SRDT, economic openness degree and tax wedge is performed in the work. It is appointed that GDP for one person and expenses for SRDT have the biggest influence on foreign direct investment.

Key words: foreign direct investment, economical development, technological progress.

SRDT - Scientific Research and Development of Technologies;

FDI - foreign direct investment.

Kniežienė D. Tiesiogines užsienio investicijas įtakojantys veiksniai / Finansų rinkų magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. A.Misiūnas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2010. – 86 p.

SANTRAUKA

Finansų rinkų magistro baigiamojo darbo tema yra aktuali, nes tiesioginės užsienio investicijos yra reikšmingas veiksnys, įtakojantis visų šalių ekonominę raidą, o taip pat tai vienas svarbiausių šalies makroekonominių rodiklių. Investiciniai kapitalo srautai pereinamosios ekonomikos valstybėms turi esminę reikšmę – kartu su investicijomis ateina naujos technologijos, verslo idėjos bei organizavimo metodai, atsiveria naujos rinkos. Šiuo metu Lietuvoje priimant svarbius politinius sprendimus, tiesioginių užsienio investicijų nauda dažniausiai neginčijama. Tačiau vis tik stokojama motyvacinių veiksnių, kurie ne tik užtikrintų investicijų atėjimą į šalį, bet ir išlaikytų jas šalyje.

Šio magistro baigiamojo darbo **tikslas** - nustatyti ir įvertinti didžiausią įtaką tiesioginėms užsienio investicijoms darančius veiksnius. Tiriant veiksnius, lemiančius tiesiogines užsienio investicijas, siekiama pagrįsti **hipotezę**, kad ne visi veiksniai vienodai įtakoja tiesiogines užsienio investicijas.

Darbe teoriniu aspektu pateikiama tiesioginių užsienio investicijų samprata, analizuojami tiesiogines užsienio investicijas lemiantys veiksniai, pateikiant jų klasifikavimo būdus bei įvertinant jų poveikį ekonomikai. Aptariamos užsienio investicijų skatinimo sąlygos. Pateikiama Baltijos šalių lyginamoji investicinio klimato analizė, remiantis Pasaulio banko „Doing Business“, Pasaulio ekonomikos forumo sudaromų konkurencingumo ataskaitų „Global Competitiveness Report“ reitingais, Jungtinių tautų prekybos ir plėtros konferencijos ataskaitomis bei atkreipiant dėmesį į šalių makroekonominius rodiklius. Vertinant investicinę Baltijos šalių aplinką, nustatyta, kad Estija yra gerokai pranašesnė nei Lietuva ir Latvija. Investuotojams nepatraukliausi Lietuvos požymiai yra suvelta mokesčių sistema, nelanksti darbo teisė, biurokratija taip pat korupcija. Darbe atlikta Lietuvos metinių TUI priklausomybė nuo penkių makroekonominių rodiklių – rinkos dydžio, BVP vienam gyventojui, išlaidų MTTP, ekonominio atvirumo laipsnio ir mokestinės naštos. Nustatyta, kad stipriausiai tiesiogines užsienio investicijas įtakoja BVP vienam gyventojui ir išlaidos MTTP. Analizuojant tiesioginių užsienio investicijų priklausomybę nuo kiekvieno pasirinkto veiksnio atskirai, tyrimo rezultatai parodė, kad kiekvienas veiksnys reišmingai įtakoja TUI. Be to, vertinant tiesioginių užsienio investicijų priklausomybę nuo tam tikro veiksnio laikomasi prielaidos, kad kiti analizuojami veiksniai įtakos nedaro, tačiau visi veiksniai TUI veikia kartu.

Darbe pasitvirtina iškelta hipotezė, jog ne visi veiksniai vienodai įtakoja tiesiogines užsienio investicijas.

Kniežienė D. The Factors Having Influence on Foreign Direct Investment / Final work of Master on Financial Market. Supervisor Doc. Dr. A. Misiūnas. – Vilnius: Mykolas Riomeris University, Faculty of Economics and Finance Management, 2010. – 86 p.

SUMMARY

The topic of the final work of Master on Financial Market is relevant, because foreign direct investment is a significant factor having influence on economic development of all countries and also it is one of the most important macroeconomical indicators of a country. Investment capital flows are important for the countries of transient economy – new technologies, business ideas and organization methods are coming with investment, new markets are opening. Currently in Lithuania the benefit of FDI in taking important political decisions is obvious. However there is a lack of motivational factors, those not only would ensure the access of investment to the country, but also would keep it in the country.

The **aim** of this Master's final work is to identify and evaluate the factors those have the biggest influence on FDI. Analysing the factors those determine foreign direct investment we try to justify the **hypothesis**, that not all factors make equal influence on foreign direct investment.

In this work the concept of foreign direct investment is presented, the factors those determine foreign direct investment are analyzed, presenting the ways of their classification and evaluating their influence on economy. The conditions for inducement of foreign investment are discussed. Comparative analysis of Baltic States investment climate is presented, pursuant to the ratings of World Bank "Doing Business", competitiveness reports "Global Competitiveness Report" drawn up by World Economic Forum, reports of United Nations trade and development and also by taking note to macroeconomical factors of the countries. Evaluations of investment environment of Baltic States showed that Estonia is noticeably more advantaged than Lithuania and Latvia. Investors name messed tax system, inflexible labour law, bureaucracy and corruption as the most uninviting features of Lithuania. The reliance of Lithuanian annual FDI on five macroeconomical factors – market size, GDP for one person, expenses for SRDT, economic openness degree and tax wedge is performed in the work. It is appointed that GDP for one person and expenses for SRDT have the biggest influence on foreign direct investment. The results of research of foreign direct investment reliance from each chosen factor separately showed that each factor has a significant influence on FDI. Also, evaluating the reliance of FDI from particular factor there is a presumption that other analyzed factors do not have influence, but all the factors make influence on DFI together.

In this work the hypothesis, that not all factors make equal influence on FDI, was affirmed.

Priklausomybės tarp TUI ir rinkos dydžio, mokesstinės naštos, MTTP, BVP vienam gyventojui bei ekonominio atvirumo indekso įvertinimas 2000-2009 m. laikotarpiu

	TUI, mln.Lt	Rinkos dydis (gyventojų skaičius, mln.)	Mokestinė našta, %	BVP vienam gyventojui, Lt	Išlaidos MTTP, mln. Lt	Ekonominio atvirumo indeksas
Duomenys pateikiami metų pabaigoje						
2000 m.	9337,26	3,486998	41	13069,52	269,9	0,7668
2001 m.	10661,93	3,475586	36	13970,91	326,8	0,8504
2002 m.	13183,8	3,462553	36	15009,67	344,7	0,8949
2003 m.	13699,42	3,445857	35	16489,9	381,8	0,8901
2004 m.	16192,56	3,425324	35	18249,46	472,7	0,9602
2005 m.	23895,8	3,403284	34	21105,46	542	1,0534
2006 m.	28924,6	3,384879	33	24393,15	657,8	1,1132
2007 m.	35503,93	3,366351	32	29230,1	803,1	1,0611
2008 m.	32040,44	3,349872	32	33198,13	890,1	1,1528
2009 m.	33695,86	3,329039	37	27407,89	765	0,9401
Porinės koreliacijos koeficientas		-0,9669	-0,6431	0,9577	0,9712	0,8060
Faktinis tst		-10,7187	-2,3751	14,479	11,5258	3,8515
Kritinis t				2,306		

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, pagrindiniai rodikliai, prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/>

[žiūrėta 2010 m. 07 01].

**Tiesioginių užsienio investicijų pritraukimo ir tiesioginių užsienio investicijų
potencialo indeksai Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje**

Vieta pasaulyje pagal TUI pritraukimo indeksą	Lietuva	Latvija	Estija	Vieta pasaulyje pagal TUI potencialo indeksą	Lietuva	Latvija	Estija
1990-1992	78	22	15	1990-1992	70	43	76
1991-1993	67	27	16	1991-1993	91	66	90
1992-1994	80	16	18	1992-1994	92	89	83
1993-1995	80	18	14	1993-1995	89	87	65
1994-1996	68	13	23	1994-1996	85	91	60
1995-1997	51	11	24	1995-1997	81	86	55
1996-1998	27	13	14	1996-1998	61	71	47
1997-1999	27	23	16	1997-1999	60	66	40
1998-2000	34	33	18	1998-2000	61	63	39
1999-2001	57	49	22	1999-2001	61	56	40
2000-2002	46	47	21	2000-2002	52	49	38
2001-2003	55	41	10	2001-2003	47	44	32
2002-2004	59	47	16	2002-2004	40	45	34
2003-2005	67	48	7	2003-2005	39	42	34
2004-2006	52	33	9	2004-2006	38	42	34
2005-2007	53	31	8				

Šaltinis: Jungtinių tautų prekybos ir plėtros konferencija, TUI pritraukimo indeksas, prieiga per internetą: <http://www.unctad.org/templates/webflyer.asp?intitemid=2471&lang=1> [žiūrėta 2010 09 25]; TUI potencialo indeksas, prieiga per internetą: <http://www.unctad.org/Templates/WebFlyer.asp?intItemID=2472&lang=1> [žiūrėta 2010 09 25].

Trendo funkcijos

Pažymėtina, kad šį procesą netgi tiksliau būtų pavadinti ne prognozavimu, o laiko eilučių tendencijų pratęsimu (trendų suradimu) trims metams į ateitį. Prognozavimui buvo naudojama programinė įranga, sąlyginai pavadinta „Prognozė“. Prognozavimui naudojama Lietuvos, Latvijos ir Estijos statistinių duomenų laiko eilutes. Taip pat būtina pažymėti, kad galima naudoti duomenų laiko eilutes metų ketvirčiais, tačiau šiuo atveju gauname prognozę trims ketvirčiams į priekį.

Programinio paketo „Prognozė“ aprašymas

Programinį paketą sudaro excel'io failas "Prognoze.xls", kuriame yra 3 lapai: *Aprašymas*, *Duom* ir *Grafikas*. Duomenų lape yra talpinami laiko eilučių duomenys, kuriems bus atliekamas prognozavimas trims metams į priekį. Laiko eilučių (t.y. statistinių rodiklių) gali būti daug (pvz. 10, 50, 100, ...) stengiantis aprėpti kuo ilgesnį ataskaitinį laikotarpį. Pažymėtina, kad laiko eilutėse negali būti nulinių reikšmių, kadangi visi skaičiai yra logaritmuojami. Kraštutiniu atveju vietoje nulio reikia įvesti bet kokią labai mažą skaičių (pvz. 0,00001). Prognozavimui programinis paketas apima 10 paprasčiausių trendo funkcijų. Tačiau žemiau bus aprašytos ir sudėtingesnės trendo funkcijos. Prognozavimo procedūra užima tik kelias sekundes, o pirminė geriausios (priimtinausios) trendo funkcijos atranka atliekama automatiškai pagal matematinę kriterijų (minimalų vidutinį kvadratinį nuokrypį). Tačiau formali trendo atranka kartais gali prieštarauti analizuojamo statistinio rodiklio kitimo ekonominei logikai. Todėl yra suteikiama galimybė peržiūrėti visus galimus variantus iš 10 galimų ir iš jų pasirinkti labiausiai priimtina kaip taisyklė remiantis ekonominiais samprotavimais.

Funkcijos

Trendo funkcijos aprašomos žemiau pateikiamomis formulėmis. Kadangi mūsų atveju atliekama analizė ir prognozavimas laike, tai visose formulėse simboliai yra universalūs ir jie reiškia tą patį:

t – laiko faktorius, kuris parodo kitimą laike;

a – koeficientas, priklausomas nuo laiko faktoriaus t.

- **Tiesinė.** Pagal funkcijų naudojimo rekomendacijas ši funkcija priskiriama vienam iš rodiklių augimo tipui – pastoviam rodiklių augimui (mažėjimui). Šiuo atveju numatomi pastovūs arba beveik pastovūs rodiklių absoliučių lygių prieaugiai. Apskaičiuojama pagal sekančią formulę:

$$y = a_0 + a_1 t \quad (1)$$

- **Tiesinė – logaritminė.** Pagal funkcijų naudojimo rekomendacijas tiesinė – logaritminė funkcija priskiriama mažėjančiam rodiklių augimo (mažėjimo) tipui. Šiame tipe numatoma, kad perspektyviniame laikotarpyje rodiklių lygių absoliutūs prieaugiai mažės. Apskaičiuojama pagal sekančią formulę:

$$y = a_0 + a_1 (\ln t) \quad (2)$$

- **II eilės tiesinė – logaritminė.** Pagal funkcijų naudojimo rekomendacijas ši funkcija priskiriama pastoviam rodiklių augimo (mažėjimo) tipui. Šiuo atveju numatomi pastovūs arba beveik pastovūs rodiklių absoliučių lygių prieaugiai. Apskaičiuojama pagal sekančią formulę:

$$y = a_0 + a_1 (\ln t) + a_2 (\ln t)^2 \quad (3)$$

- **Laipsninė.** Laipsninė funkcija priskiriama rodiklio augimo (mažėjimo) su vėliau būsimu prisotinimu augimo tipui (pagal funkcijų naudojimo rekomendacijas). Apskaičiuojama pagal sekančią formulę:

$$y = a_0 t^{a_1} \quad (4)$$

- **Eksponentinė.** Pagal funkcijų naudojimo rekomendacijas ši funkcija priskiriama didėjančiam rodiklių augimo (mažėjimo) tipui. Šiuo atveju numatoma, kad perspektyviniame laikotarpyje rodiklių lygių absoliutūs prieaugiai didės. Apskaičiuojama pagal sekančią formulę:

$$y = a_0 e^{a_1 t} \quad (5)$$

- **Parabolė II eilės.** Parabolinė II eilės funkcija priskiriama mažėjančiam rodiklių augimo (mažėjimo) tipui (pagal funkcijų naudojimo rekomendacijas). Šiuo atveju numatoma, kad prognozuojamame laikotarpyje rodiklių lygių absoliutūs prieaugiai mažės. Apskaičiuojama pagal sekančią formulę:

$$y = a_0 + a_1 t + a_2 t^2 \quad (6)$$

- **Parabolė III eilės.** Pagal funkcijų naudojimo rekomendacijas ši funkcija priskiriama prie kitų funkcijų, kurių augimo tipą sunku išskirti. Apskaičiuojama pagal sekančią formulę:

$$y = a_0 + a_1 t + a_2 t^2 + a_3 t^3 \quad (7)$$

- **Džonsono.** Pagal funkcijų naudojimo rekomendacijas Džonsono funkcija priskiriama rodiklio augimo (mažėjimo) su vėliau būsimu prisotinimu augimo tipui. Apskaičiuojama pagal sekančią formulę:

$$\ln y = a_0 - a_1/t \quad (8)$$

• **Modifikuota – eksponentinė.** Pagal funkcijų naudojimo rekomendacijas ši funkcija priskiriama tokiam pačiam augimo tipui kaip Džonsono funkcija – rodiklio augimo (mažėjimo) su vėliau būsimu prisotinimu. Apskaičiuojama pagal sekančią formulę:

$$y = a_0 - a_1 e^{-t} \quad (9)$$

• **Kombinuota eksponentinė – laipsninė.** Pagal funkcijų naudojimo rekomendacijas kombinuota eksponentinė – laipsninė funkcija priskiriama didėjančiam rodiklių augimo (mažėjimo) tipui. Šiame augimo tipe numatoma, kad perspektyviniame laikotarpyje rodiklių lygių absoliutūs prieaugiai didės. Apskaičiuojama pagal sekančią formulę:

$$y = a_0 e^{a_1 t} (\ln t)^{a_2} \quad (10)$$

• **Homperco.** Ši funkcija priskiriama rodiklio augimo (mažėjimo) su vėliau būsimu prisotinimu augimo tipui (pagal funkcijų naudojimo rekomendacijas). Apskaičiuojama pagal sekančią formulę:

$$\ln y = a_0 - a_1 e^{-t} \quad (11)$$

• **Logistinė.** Pagal funkcijų naudojimo rekomendacijas logistinė funkcija priskiriama vienam iš rodiklių augimo tipui – mažėjančiam rodiklių augimui (mažėjimui). Numatoma, kad perspektyviniame laikotarpyje rodiklių lygių absoliutūs prieaugiai mažės. Apskaičiuojama pagal sekančią formulę:

$$y = a_0 / (1 + a_1 e^{-a_2 t}) \quad (12)$$

• **Tornkvisto.** Pagal funkcijų naudojimo rekomendacijas Tornkvisto funkcija priskiriama rodiklio augimo (mažėjimo) su vėliau būsimu prisotinimu augimo tipui. Apskaičiuojama pagal sekančią formulę:

$$y = a_0 t / (t + a_1) \quad (13)$$

• **Kinetinė.** Pagal funkcijų naudojimo rekomendacijas minėta funkcija priskiriama vienam iš rodiklių augimo tipui – didėjančiam rodiklių augimui (mažėjimui). Šiuo atveju numatoma, kad prognozuojame laikotarpyje rodiklių lygių absoliutūs prieaugiai didės. Apskaičiuojama pagal sekančią formulę:

$$y = a_0 e^{a_1 t} t^{a_2} \quad (14)$$

• **I eilės hiperbolė.** Pagal funkcijų naudojimo rekomendacijas ši funkcija priskiriama prie kitų funkcijų, nes augimo tipą sunku išskirti. Apskaičiuojama pagal sekančią formulę:

$$y = a_0 + a_1/t \quad (15)$$

• **II eilės hiperbolė.** Pagal funkcijų naudojimo rekomendacijas II eilės hiperbolinė funkcija priskiriama prie kitų funkcijų, kurių augimo tipą sunku išskirti. Apskaičiuojama pagal sekančią formulę.

$$y = a_0 + a_1/t + a_2/t^2 \quad (16)$$

• **Kombinuota tiesinė – hiperbolinė.** Pagal funkcijų naudojimo rekomendacijas, kombinuota tiesinė – hiperbolinė funkcija priskiriama pastoviam rodikliui augimo (mažėjimo) tipui. Šiame augimo tipe numatomi pastovūs arba beveik pastovūs rodiklių absoliučių lygių prieaugiai. Apskaičiuojama pagal sekančią formulę:

$$y = a_0 + a_1 t + a_2/t \quad (17)$$

• **Kombinuota – logaritminė hiperbolinė.** Pagal funkcijų naudojimo rekomendacijas minėta funkcija priskiriama pastoviam rodiklių augimo (mažėjimo) tipui. Šiuo atveju numatomi pastovūs arba beveik pastovūs rodiklių absoliučių lygių prieaugiai. Apskaičiuojama pagal sekančią formulę:

$$y = a_0 + a_1 (\ln t) + a_2/t \quad (18)$$

Naudojant programą „Prognozė“ buvo prognozuojami Lietuvos, Latvijos ir Estijos TUI rodikliai trims metams į priekį, t.y. 2010, 2011, 2012. Kiekvieno finansinio rodiklio prognozavimui sudariau grafikus, kurių mėlyna linija žymi esamus rodiklius, o raudona – prognozavimą. Kadangi tiksliai prognozės neįmanoma numatyti, programa apskaičiuoja vidutinę absoliučią santykinę paklaidą bei vidutinę absoliutinę santykinę paklaidą per paskutinius tris metus.

Programa „Prognozė“ leidžia iš apskaičiuotų 10 tendų pasirinkti optimalų variantą (doc. dr. A. Misiūno paskaitų medžiaga).